

פרק א'

ההתפתחויות במערכת הבנקאות

1. הקדמה

מערכת הבנקאות הישראלית הוסיפה לשמור על חוסנה ועל יציבותה גם במהלך שנת 2020, למרות היותה שנה מאתגרת, נוכח התפרצות וירוס הקורונה ברחבי העולם והשפעותיה הכלכליות. איתנות זו של מערכת הבנקאות היא בין היתר פועל יוצא של שורה ארוכה של צעדים שהוביל הפיקוח על הבנקים לאורך השנים, שכוללים גם את יישומן של תובנות שנלמדו על רקע המשבר הפיננסי הגדול והתפתחויות נוספות שזוהו. צעדים אלה הציבו את הבנקים הישראליים בנקודת פתיחה טובה להתמודדות עם משברים ובכלל זה עם משבר הקורונה הנוכחי. כמו כן הוביל הפיקוח בשנים האחרונות להתייעלותה של מערכת הבנקאות ולהתאמתה לסביבה התחרותית והדיגיטלית המשתנה. מכלול צעדים אלה הם שאיפשרו למערכת הבנקאות לתמוך במשקי הבית ובעסקים במהלך שנת המשבר, על ידי הרחבת היצע האשראי והתאמתו לצרכיהם ועל ידי המשך הספקתם של שירותים בנקאיים גם במהלך תקופת הסגרים.

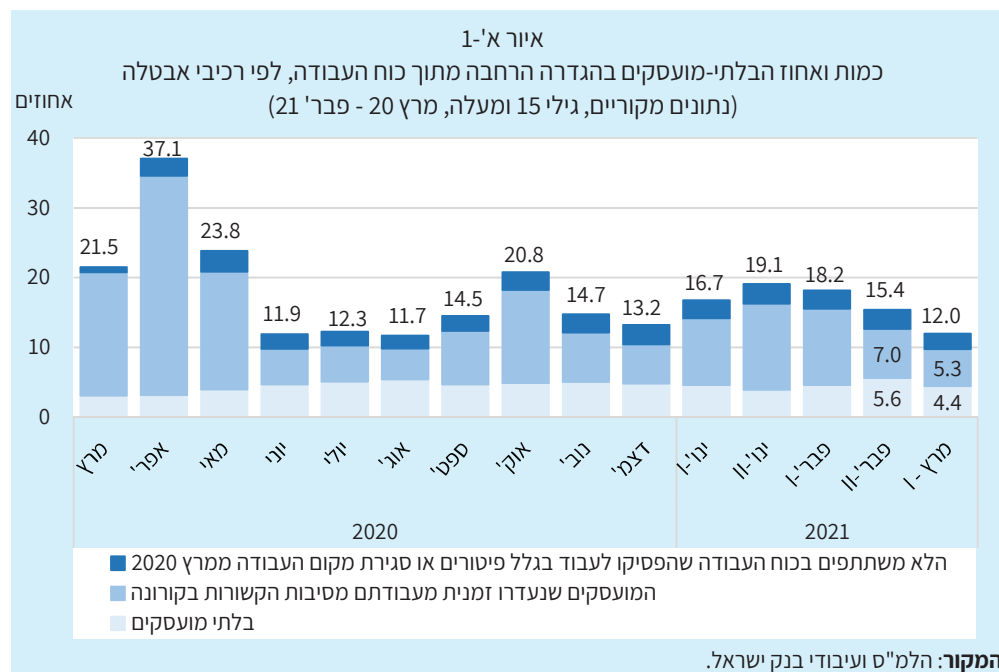
עם התפרצות וירוס הקורונה ברחבי העולם, החלו ממשלות ובנקים מרכזיים בעולם לנקוט בשורה ארוכה של צעדי הרחבה פיסקאליים ומוניטאריים כדי לסייע לציבור להתמודד עם עצמת ההשפעה הכלכלית של המשבר, ולעודד את הפעילות הכלכלית. ממשלת ישראל נקטה במספר צעדים בהם מתן דמי אבטלה לעובדים בחל"ת, חלוקת מענק לכל אזרח, הקמת קרנות אשראי לעסקים בערבות מדינה בשיתוף מערכת הבנקאות. במקביל, גם בנק ישראל הפעיל מגוון כלים מוניטאריים: רכישת אג"ח ממשלתיות וקונצרניות, התערבות בשוק המט"ח בהתאם לצרכים המשתנים של השוק במהלך המשבר, תכניות להלוואות מיוחדות להגדלת היצע האשראי לעסקים קטנים וזעירים. כלים מוניטאריים אלו שסייעו בגיוס מקורות מוזלים, תמכו אף הם בהיצע האשראי שהמערכת הבנקאית העמידה ללקוחות; באופן שמביא לידי ביטוי את חשיבות הסינרגיה שבין המדיניות המוניטארית והרגולציה הבנקאית (להרחבה, ראו תיבה ג'-4 בסקירה זו).

בדומה למאסדרים בעולם למד הפיקוח על הבנקים לאורך העשור את התובנות המשמעותיות מהמשבר הפיננסי הגלובלי מהשנים 2007-2009, הבין את הסיכונים הקיימים והמתפתחים וקבע הנחיות להיערכות הבנקים להתמודדות עימם. כתוצאה מיישומן של ההנחיות האלה הגיעה מערכת הבנקאות הישראלית למשבר הנוכחי במצב שאיפשר לה לעמוד איתן ולהוות שחקן משמעותי שמסייע לכלכלה המקומית להתמודדות עם המשבר. שורה של צעדים אלה כוללים שיפור בדרישות ההון והמינוף, כך שיחסי ההון גם בתחילת השנה וגם בסופה גבוהים ומחושבים בצורה שמותאמת לסיכונים, כדי לספוג הפסדים, היה והתממשו; יחסי הנזילות הם גבוהים, ואף עלו באופן ניכר במהלך המשבר, כחלק מהביקוש של הציבור לנכסים פחות מסוכנים; יחסי היעילות משקפים את השיפור המשמעותי שחל במערכת הבנקאות ושיאפשר לבנקים לצמצם הפסדים,

גם בתקופות שבהן תחול ירידה ניכרת בהכנסותיהם; מערך ניהול הסיכונים במערכת הבנקאות השתפר כך, שהמערכת מסוגלת כיום לזהות את הסיכונים שכרוכים בפעילותה טוב מבעבר והיא פועלת ככל הניתן כדי להפחית את הפגיעה הכלכלית שצפויה מהתממשותם של סיכונים אלה. הפיקוח על הבנקים גם עודד בשנים האחרונות את הבנקים להתייעלות ולהתאמה לסביבה העסקית והטכנולוגית המתפתחת והן שאפשרו לבנקים להמשיך ולספק לציבור הרחב בעיצומו של משבר הקורונה שירותי בנקאות באמצעים הישירים, על אף הצמצום המשמעותי במספר הסניפים הפתוחים לקהל.

משבר הקורונה, והאופן שבו פגע בכלכלה הישראלית היה שונה ממשברים קודמים מהשנים האחרונות. הפגיעה הכלכלית הייתה פועל יוצא מהגבלות התנועה שהוטלו כחלק מההתמודדות עם המשבר הבריאותי. הגבלות אלה פגעו ביכולתם של משקי בית ושל עסקים רבים להשתתף כהרגלם בפעילות הכלכלית וכתוצאה מכך חלה ירידה במחזורי ההכנסות שלהם. כך שיקף היקף הירידה בפעילות הכלכלית את עצמת הגבלות התנועה, כשהסגרים השונים הובילו להחמרה בפגיעה ושחרורם הקל עליה. כתוצאה מכך יש שונות משמעותית בעצמת הפגיעה הכלכלית בין הרבעונים השונים ובאופן שבו היא השתקפה בתוצאות הדוחות הכספיים של הבנקים. כך למשל בסגר הראשון בסוף הרביעי הראשון המריאה האבטלה (לפי ההגדרה הרחבה) לשיא של 37.1% ולאחריו היא צנחה לכ-11.9% (איור א'-1). נפח הפעילות הכלכלית השפיע על התוצאות של הבנקים. הפחתת הפעילות ואי-הוודאות שנגזרת מכך השפיעו על הביקוש לאשראי במגזרי הפעילות השונים באופן משמעותי מחד והשפיעו על ההון, לנוכח התנודות בשוק ההון וגזרו הוצאות להפסדי אשראי מאידך, בשל חשש לחדלות פירעון של חלק ניכר מהלווים.

העמקת הסגרים הובילה לירידה בפעילות הכלכלית, כפי שמתבטא בשיעורי האבטלה, ושחרורם הוביל להאצתה

המשבר שאופיין בתחילתו באיזודאות בדבר עומק הפגיעה הכלכלית הצפויה, השפיע באופן מיידי, ישיר וניכר על התנהגות לקוחות הבנקים בכלל המגזרים ועל הבנקים עצמם. בשלב ראשון הייתה נהירה של כלל השחקנים בישראל ובעולם לנכסים בטוחים נזילים ויציבים. מערכת הבנקאות בישראל נתפסה כמקום בטוח ולכן הסיטו הלקוחות כספים מהשקעות ישירות ועקיפות בניירות ערך לפיקדונות בבנקים ובמקביל ניצלו גם לקוחות עסקיים מסגרות אשראי והפקידו את כספם בבנקים. כל אלה תרמו להגדלת הנזילות בבנקים. מנגד הביא האמור לירידות בשווי ניירות ערך שנתפסו מסוכנים יותר (מניות ואג"ח תאגידי) בשוקי ההון בישראל ובעולם. התנודתיות החדה בשווקים והירידה במחירי הנכסים הובילה גם לעלייה בדרישת הבטוחות כנגד הפעילות בנגזרים בכלל ובנגזרי מניות בפרט, בעיקר בפעילות מול ארה"ב. האמור התחולל בישראל וברבות מהמדינות המפותחות וכך עלו הביקושים לדולר ארה"ב בישראל ובעולם. המוסדיים, שהינם שחקנים מרכזיים בפעילות בנגזרים בחו"ל, מנהלים חלק משמעותי מפעילות זו באמצעות הבנקים הישראליים. בשל הדרישה להגדלת הבטוחות בדולר ארה"ב, הגופים המוסדיים ביצעו מכירה מסיבית של ניירות ערך שקליים, ששערם נפגע כתוצאה מכך, והמירו את השקלים לדולרים, לרבות באמצעות עסקות החלף (FX-SWAP) שקל דולר מול הבנקים. הבנקים מצידם נדרשו להעביר את הבטוחות הנזילות לחו"ל, עוד בטרם קיבלו את הבטוחות הנזילות בדולר ארה"ב מהגופים המוסדיים, וכן לספק בה בעת צורכי לקוחות אחרים. תהליך זה הביא בימים הראשונים של המשבר למצוקת נזילות קשה בדולר בכלל השווקים בעולם וגם בישראל. על מנת לסייע לשווקים, ולספק את הנזילות הדולרית שלה הם נדרשו הבנקים, קשר בנק ישראל עסקות החלף עם הבנקים הישראליים (להרחבה, ראו חלק סיכום הנזילות בפרק זה).

מלבד צעד זה, הרי שלכל אורך חודשי המשבר נקט בנק ישראל בשורה ארוכה של פעולות כדי לרתום את מערכת הבנקאות לסייע לציבור הרחב ולהפחית בכך את הפגיעה במשקי הבית והעסקים (להרחבה על הצעדים גם בראיה בין-לאומית ראו תיבה ג'-4), כמו כן נועדו הצעדים לשמור על רמת תפעוליות מלאה של מערכת הבנקאות ולאפשר לציבור זמינות של שירותים בנקאיים שוטפים שמהווים שירות חיוני (להרחבה על הצעדים בראיה צרכנית ראו תיבה ג'-3). בין הצעדים המרכזיים שתמכו בהיצע האשראי נמנים: (I) הקלה בדרישות ההון במהלך המשבר שהוביל הפיקוח על הבנקים, מה שאיפשר לבנקים להמשיך ולהרחיב את היצע האשראי גם במהלך הרבעון שבו נדרשו הבנקים להתמודד עם הירידה ביחסי ההון, על רקע הפסדים משמעותיים, הן כתוצאה מהחשש להפסדי אשראי והן מהירידות בשוק ההון; (II) תיקון הוראות הדיווח לציבור בדבר הטיפול החשבונאי בחובות בעייתיים שאורגנו מחדש; (III) מתווים לדחיית החזרי הלוואות למשקי בית ולעסקים קטנים, שאיפשרו לבנקים להקל על לווים שנפגעו במשבר (להרחבה ראו תיבה א'-1); (IV) תכניות ההלוואות מוניטריות לבנקים כנגד העמדת אשראי לעסקים קטנים וזעירים שהפעיל בנק ישראל. במקביל אפשרו גם הקרנות לאשראי לעסקים בערבות המדינה שהקים משרד האוצר לבנקים להעמיד אשראי לעסקים שנפגעו מהמשבר ושהסיכון בגין אשראי זה היה גבוה מתאבון הסיכון של הבנקים ובכך להגדיל עוד את היצע האשראי ולכוונו ללקוחות שנפגעו מהמשבר. מכלול צעדים אלה תרמו לכך שעל אף העלייה הניכרת בסיכונים הכלכליים כתוצאה מהמשבר, המשיך האשראי במערכת הבנקאות לצמוח בקצבים שמאפיינים אותה בשנים האחרונות.

הפגיעה בקרב משקי הבית והעסקים השונים לא הייתה אחידה. כך קיימים ענפי משק שנפגעו יותר בהשוואה לענפים אחרים, בראשם האמנות, הבידור והאירוח וכן ענפי התעופה, האופנה והגז (להרחבה על הפגיעה בענפי המשק שלהם חשופה מערכת הבנקאות ראו תיבה א'-5) ואילו משקי

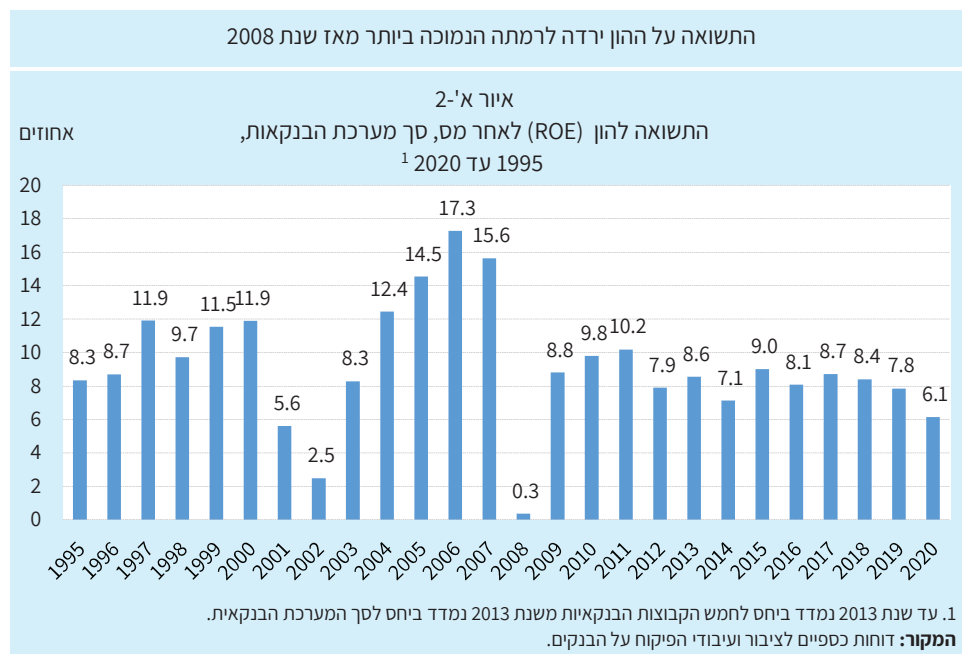
הבית מעשירוני ההכנסה הנמוכים סבלו משיעורי האבטלה הגבוהים יותר, אך קיבלו פריסה של רשת חברתית גדולה יותר מאידך (להרחבה ראו דוח בנק ישראל לשנת 2020). ההשפעה הדיפרנציאלית של המשבר על משקי הבית בהתאם להכנסתם, באה גם לכדי ביטוי בניצול מסגרות האשראי של הציבור, שירדה באופן משמעותי במהלך השנה. חלק ניכר מאוד מהירידה נבע מירידה בניצול מסגרות האשראי של האוכלוסייה החזקה, ככל הנראה על רקע יציאת הכספים מקרנות הנאמנות (להרחבה ראו חלק המאזן בפרק זה).

תוצאותיו הכלכליות של משבר הקורונה עוד לא התבררו עד תום, כפי שמשתקף בהיבטים רבים: חלק מההלוואות שהיו בדחייה טרם חזרו להיפרע (להרחבה ראו תיבה א'-1), נמשכים הביצועים בקרנות בערבות המדינה, אם כי קצבם הולך ופוחת ורוב ההוצאות להפסדי אשראי במהלך המשבר הן קבוצתיות ומבטאות את החשש של הבנקים מכשל של לווים שזהותם המדויקת טרם ידועה (להרחבה ראו חלק האשראי בפרק זה). הפיקוח על הבנקים ימשיך לעקוב אחר ההתפתחויות בשווקים ויוביל צעדים נוספים ככל שידרשו.

2. התוצאות העסקיות¹

הרווח הנקי² של מערכת הבנקאות ירד כתוצאה מהשפעות משבר הקורונה בשנת 2020 באופן משמעותי בהשוואה לתקופה המקבילה אשתקד (כ-23.2%; לוח 2) ועמד על כ-7,543 מיליון ש"ח. ירידה זו ברווחיות בוטאה בירידה בתשואה להון שעמדה בסוף שנת 2020 על כ-6.1%, בהשוואה לכ-7.8% בתקופה המקבילה אשתקד והיא הנמוכה ביותר מאז 2008 (איור א'-2). עם זאת הפגיעה

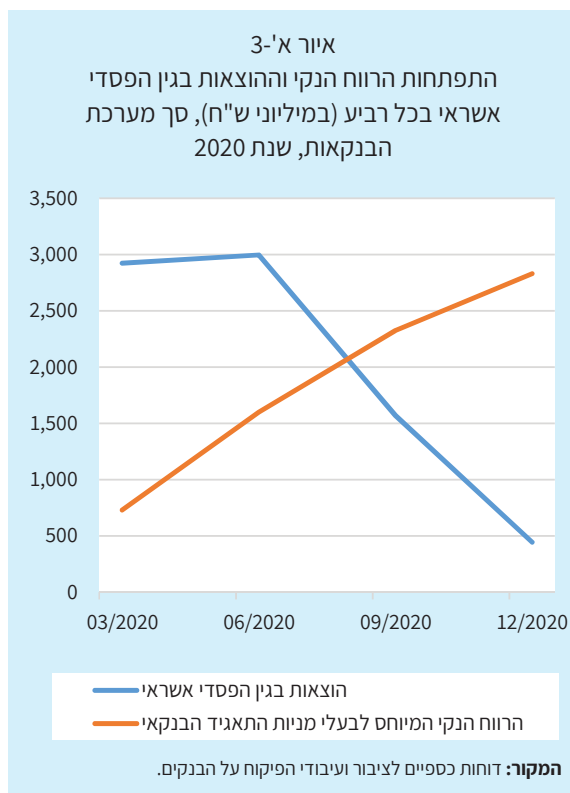
הרווח הנקי של מערכת הבנקאות ירד בשיעור של כ-23.2% כתוצאה מהשפעות משבר הקורונה בשנת 2020.

¹ הנתונים המאזניים לדצמבר 2020 בסקירה זו כוללים את סך הקבוצות הבנקאיות ובנק ירושלים. כמו כן, הנתונים התוצאתיים לדצמבר 2020 כוללים את נתוני סך הקבוצות הבנקאיות, בנק ירושלים ובנק איגוד, עד מיזוג עם קבוצת המזרחי (30.9.2020). מספרי השוואה לתקופות קודמות כוללים את סך הקבוצות הבנקאיות, בנק איגוד ובנק ירושלים, כפי שדווחו בדוחות הכספיים לציבור ליום 31.12.2019.

² הרווח הנקי שמיוחס לבעלי המניות של התאגידים הבנקאיים.

היקף ההפרשה להפסדי אשראי במהלך כל רביע השפיע על הפגיעה ברווח הנקי באופן משמעותי

הרווח הנקי בתקופה הנסקרת הושפע לשלילה מההוצאות להפסדי אשראי, שגדלו בכ-151.4% ביחס לתקופה המקבילה אשתקד.

אלמלא הירידה בהוצאות התפעוליות ביחס לתקופה המקבילה אשתקד, התשוואה להון (לאחר מס) הייתה נמוכה בכ-3 נקודות האחוז מזו שחושבה בפועל.

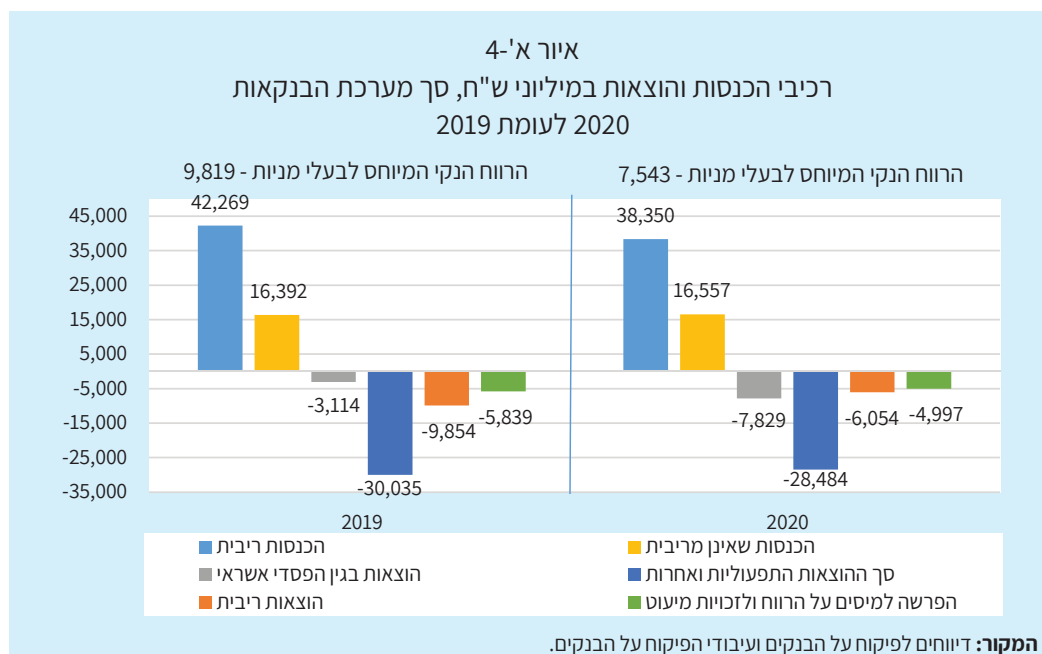
לא הייתה אחידה לאורך השנה וברביע השני של השנה חל שיפור בתוצאות העסקיות של מערכת הבנקאות בהשוואה לרביע הראשון של השנה, שהושפעו במידה ניכרת מההפרשות להפסדי אשראי בכל רביע (איור א'-3), כך שבראיה שנתית, התאוששה בהדרגה התשוואה להון, משיעור של כ-2.4% בסוף הרביע הראשון (במונחים שנתיים), לכ-6.1% בסוף שנת 2020.

הרווח הנקי בתקופה הנסקרת הושפע כאמור לשלילה מההוצאה להפסדי אשראי (שגדלו בכ-151.4% ביחס לתקופה המקבילה אשתקד)³ שהיוותה את הרכיב עיקרי לפגיעה ברווח (איור א'-3). לעומת זאת, בהשוואה לתקופה המקבילה אשתקד, **אפיקי ההכנסה השונים נותרו ללא שינוי ניכר:** הכנסות הריבית נטו, הכנסות המימון שאינן מריבית

והכנסות מעמלות, גדלו בכ-1.3%, כ-2% וכ-1.8% בהתאמה. במקביל קוזזה הפגיעה ברווחיות על ידי הירידה בהוצאות התפעוליות (כ-5.2%, בהשוואה לכ-1.1% בתקופה המקבילה אשתקד), בהובלת ירידה בשיעור של כ-5.8% בהוצאות בגין שכר והוצאות נלוות (בהשוואה לגידול של כ-0.1% בתקופה המקבילה אשתקד), שנבעה בעיקרה מירידה בהפרשות למענקים במערכת הבנקאות, על רקע הירידה בתוצאות הכספיות שלה (איור א'-4; להרחבה ראו חלק היעילות). **אלמלא הירידה בהוצאות התפעוליות ביחס לתקופה המקבילה אשתקד, התשוואה להון (לאחר מס) הייתה נמוכה בכ-3 נקודות האחוז מזו שחושבה בפועל.**

³ התמתנות הגידול בשיעור ההוצאה להפסדי אשראי לעומת התקופה המקבילה אשתקד, בהשוואה לרביעים במהלך שנת 2020, נובעת בין היתר מכך שחלק מקבוצות הבנקאות הגדילו את ההפרשה להפסדי אשראי כבר בדו"חות של 2019, שכן חלקם פורסמו כבר לאחר פרוץ משבר הקורונה.

הירידה בהוצאות הריבית וההוצאות התפעוליות במהלך שנת 2020 קיזזו את הירידה ברווח בהשוואה לשנת 2019

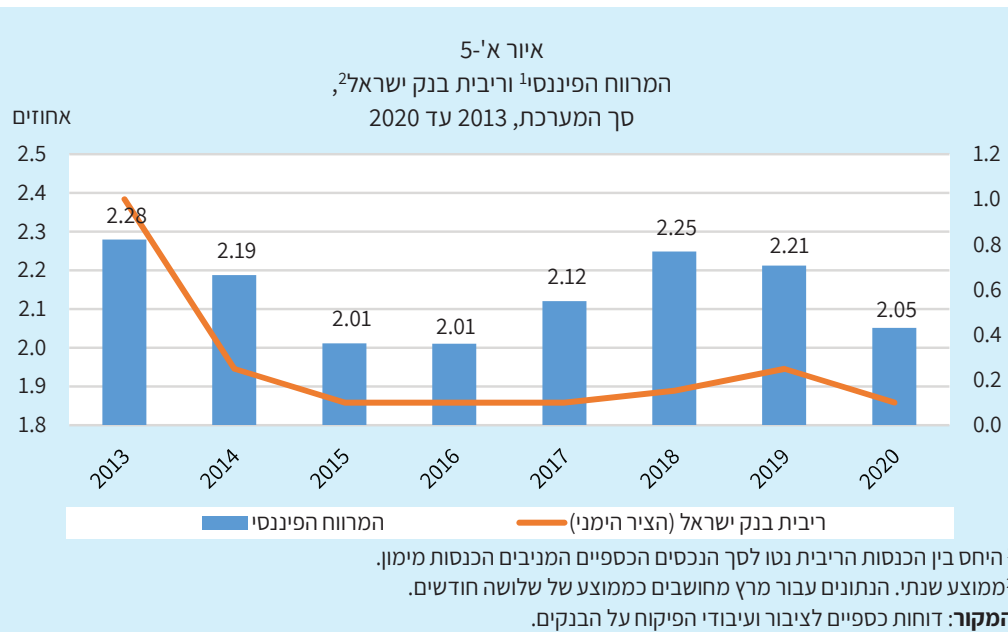
משבר הקורונה ואי־הוודאות לגבי השלכותיו העתידיות, השפיעו על יכולת ההחזר של הלווים בענפים השונים, כפי שבוטאו בין היתר בדחיות החזרי ההלוואות והובילו **לגידול משמעותי בהוצאות להפסדי אשראי שהקיף את כל קבוצות הבנקאות** (להרחבה ראו חלק האשראי).

המרווח הפיננסי, שמשקף את יכולתה של מערכת הבנקאות להשיא הכנסות ריבית נטו מתוך סך הנכסים שמשאיים הכנסות מימון, ירד ל-2.05% בהשוואה ל-2.21% בתקופה המקבילה אשתקד וזה בשל גידול גבוה בסך הנכסים נושאי הריבית, **שצמחו בשיעור של כ-9.3% במהלך שנת 2020, ביחס להכנסות הריבית נטו, שצמחו בשיעור מתון יותר של כ-1.3% במהלך אותה תקופה** (איור א'-5; להרחבה על המרווח הפיננסי לפי מגזרי פעילות ראו פרק אשראי)⁴. **במקביל נותר פער הריבית בין שיעור ההכנסה מאשראי לציבור לבין שיעור ההוצאה על פיקדונות הציבור בבנקים ללא שינוי ניכר בהשוואה לשנת 2019 ועמד על כ-2.9%. אמנם חלה ירידה בשיעור הכנסות ריבית מאשראי לציבור, אולם זו קוזזה במלואה על ידי ירידה בשיעור ההוצאה על פיקדונות הציבור** (איור א'-6; לוח 4).

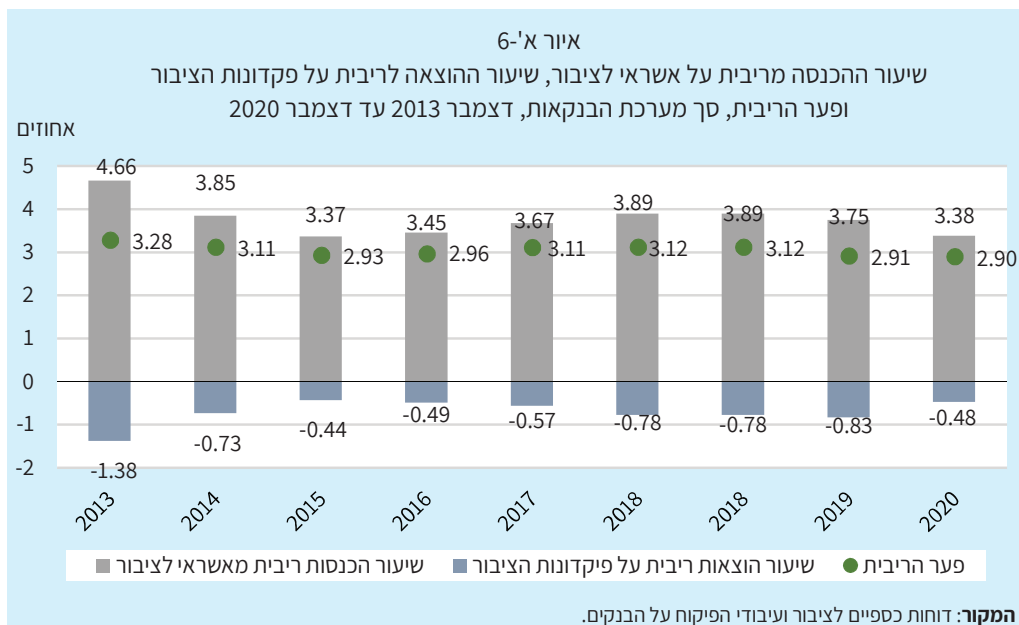
המרווח הפיננסי ירד בהשוואה לתקופה המקבילה אשתקד.

⁴ ובפרט בנכסים נושאי הריבית שמוקצים כפיקדונות בבנקים מרכזיים, שמאופיינים בשיעורי הכנסות מימון נמוכים יחסית ומסבירים כ-73.5% מסך הגידול בנכסים נושאי הריבית בתקופה הנסקרת.

המרווח הפיננסי ירד בשנת 2020 לאחר מגמת עלייה בשנים האחרונות

פער הריבית נותר ללא שינוי בהשוואה לשנת 2019

הכנסות ריבית

הכנסות הריבית נטו נותרו בתקופה הנסקרת ללא שינוי כמעט בהשוואה לתקופה המקבילה אשתקד, וזה בשעה שחל גידול משמעותי ביתרת הנכסים נושאי ריבית, ביניהם פיקדונות הבנקים בבנק המרכזי ובבנקים מסחריים, שמאופיינים ברמת סיכון נמוכה ובשיעורי הכנסה מריבית נמוכים, שצמחו בכ-47% אחוזים במהלך השנה (לוח 4). **השפעת המחיר פעלה לשלילה והיוותה את הרכיב עיקרי שגרם לפגיעה בהכנסות אלה** (לוח 3) והיא נבעה מכמה גורמים: צמיחה מהירה יותר באשראי למגזרים שמניבים תשואה נמוכה יחסית ובהם האשראי לדיר ואשראי דרך הקרנות בערבות המדינה, ששיעור הריבית בהן נמוך בהשוואה לאשראי שאינו דרך הקרנות; גידול בפיקדונות הבנקים בבנק ישראל; וכן ירידת ריבית בנק ישראל בתחילת הרבעון השני של השנה ב-0.15 נקודות האחוז. התפתחויות אלו נתנו את אותותיהם לרוחב כלל מגזרי הפעילות, כשהמרווח מפעילות אשראי ביחס ליתרת האשראי, הצטמצם במהלך התקופה הנסקרת (להרחבה ראו פרק סיכון האשראי). **השפעת המחיר השלילית על הכנסות הריבית נטו קוזזה על ידי השפעת הכמות החיובית, בעיקר מהגידול באשראי לציבור**. יתר על כן, הוצאות הריבית על התחייבויות הבנקים ירדו בכ-40% בהשוואה לתקופה המקבילה אשתקד (איור א'-4) ותרמו לקיזוז הירידה בהכנסות הריבית נטו. הירידה בהוצאות הריבית נטו נבעה ממספר סיבות מרכזיות. ראשית, הגידול המשמעותי בפיקדונות הציבור במהלך שנת 2020 (כ-20.9% בהשוואה לכ-6.2% בתקופה המקבילה אשתקד),⁵ ובעיקרם פיקדונות לפי דרישה,⁶ שהיוו כ-89% מההסבר לגידול בסך פיקדונות הציבור במהלך השנה הנסקרת (בהשוואה ל-61% בתקופה המקבילה אשתקד). כמו כן, תרם גם הגידול ביתרת פיקדונות הציבור במהלך 2020, שרובו הופקד כאמור בפיקדונות עו"ש, לירידה במרווח מפעילות לקבלת פיקדונות ביחס ליתרה הממוצעת של פיקדונות הציבור,⁷ שעמדה על כ-1.02% בהשוואה לכ-1.21% בממוצע שלוש השנים הקודמות. שנית, הקיטון בשיעורי הריביות השקלית והדולרית תרמו להוזלה של התחייבויות המט"י והמט"ח⁸ בהתאמה. שלישית, ירידה ביתרת ההתחייבויות מסוג אגרות חוב (אג"ח) בשיעור של כ-4.6% (לוח 4), שמהווה מקור גיוס מקורות יקר יחסית לעומת אפיקי גיוס אחרים.

הכנסות שאינן מריבית

ההכנסות שאינן מריבית, שמורכבות מהכנסות מימון שאינן מריבית ומהכנסות מעמלות, גדלו בכ-1% (לוח 2)⁹ במהלך השנה בהשוואה לתקופה המקבילה אשתקד, כשקיימת שונות רבה בין קבוצות הבנקאות בדבר ההתפתחויות באפיק הכנסות זה (הן עבור הכנסות מימון שאינן מריבית והן עבור הכנסות מעמלות).

הכנסות הריבית הושפעו לשלילה מהשפעת המחיר של הריבית, בשונה מהשפעת הכמות החיוביות, שקיזזה חלקית את ירידה בהכנסות ריבית.

⁵ מטבע לא־צמוד, תושבי ישראל ותושבי חו"ל.

⁶ חשבונות שהמפקיד יכול לתבוע אותם בכל זמן שיבחר. הדוגמה בולטת לפיקדון כזה הוא חשבון עובר ושב (עו"ש).

⁷ חושב לפי מגזרי פעילות פיקוחיים, סך הכל פעילות בישראל.

⁸ מטבע ישראלי ומטבע חוץ.

⁹ נתוני קבוצת המזרחי הושפעו ממיזוג התוצאות העסקיות של בנק איגוד החל מהרבעון האחרון לשנת 2020.

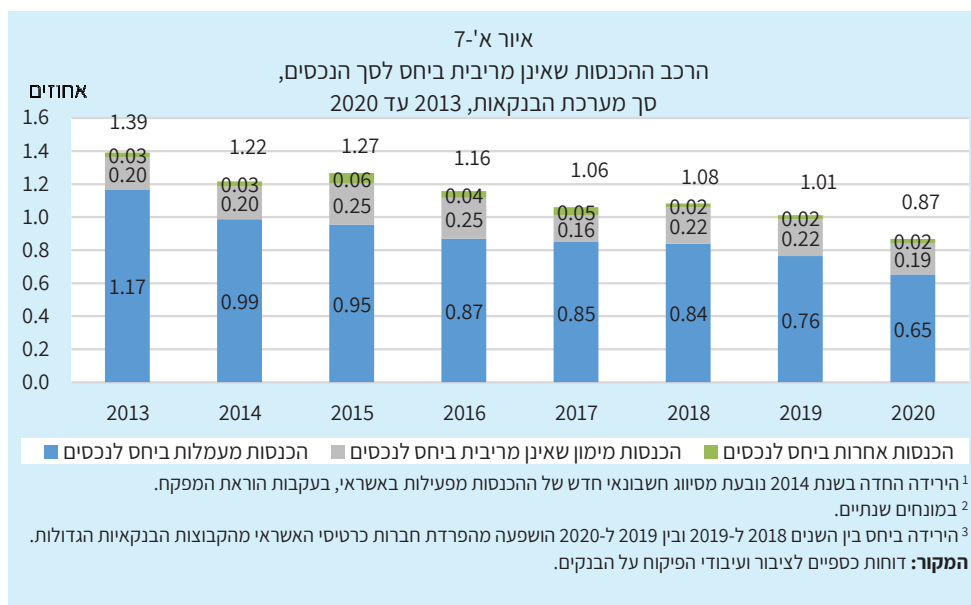
הכנסות המימון שאינן מריבית עלו במהלך התקופה הנסקרת (בכ-2%)¹⁰

בהשוואה לתקופה המקבילה אשתקד, כשקבוצות הבנקאות מתאפיינות בשונות רבה בגין הכנסות אלה. מחד הושפעו הכנסות המימון שאינן מריבית בעיקר מההתפתחויות שחלו במהלך הרבעון הראשון של השנה, שבו ירדו ההכנסות באפיק זה בשיעור של כ-90% ביחס לתקופה המקבילה אשתקד. עיקר הירידה מקורה בהפסדים שנרשמו מפעילות במכשירים נגזרים והפרשי שער, על רקע התנודתיות הרבה שחלה בשווקים עם פרוץ המשבר. תשואות האג"ח ככלל, ובפרט תשואות האג"ח הממשלתיות עלו בתחילת המשבר חדות, מה שהביא להפסד למערכת הבנקאות דרך ההתאמה לשווי הוגן של האג"ח הזמין למכירה. עם זאת, ירידת תשואות אגרות החוב החל מהרבע השני של השנה גרמו לעלייה בשווי האג"ח הזמין למכירה ובכך החלו בקיזוז פגיעת הרווח באפיק זה עד לתום הרבע הרביעי, ובהדרגה שחק במלואו את ירידת הרווח ברבע הראשון. לתשואות האג"ח ככלל, ובפרט תשואות האג"ח הממשלתיות ערוץ השפעה הפוך על הרווח הכולל האחר (כשיש עלייה בתשואות, שווי ההתחייבויות קטן, ותורם לעלייה ברווח הכולל). עליית התשואות, הביאה להקטנת ההתחייבויות לזכויות עובדים ותרמה בכך לרווח הכולל האחר. כך שמהרבע השני ועד לתום הרבע הרביעי נשחק הרווח הכולל האחר שנרשם ברבע הראשון של השנה בהדרגה, אך למרות זה לא קיזז אותו לחלוטין (להרחבה, ראה פרק הלימות ההון והמינוף וסיכון השוק).

ההכנסות מעמלות עלו במהלך שנת 2020 בהשוואה לתקופה המקבילה אשתקד (1.8%), כשמסקלן ביחס לסך הנכסים ממשיך במגמת הצטמצמות (איור א'-7). **עם זה יש שונות גבוהה בהכנסה מעמלות מהערוצים השונים, כשאלה הושפעו מהשלכות התפתחויות המשבר. מחד הגדילו לקוחות הבנקים לצורך גידור חשיפתם לסיכונים המתפתחים על רקע התנודתיות**

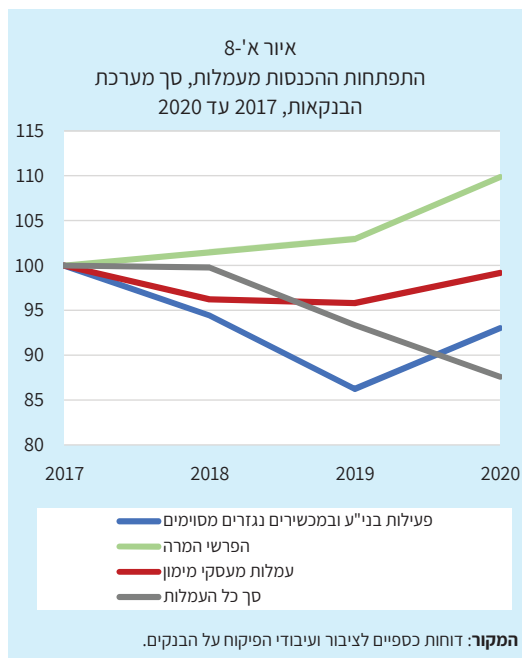
ההכנסות מעמלות עלו מעט בהשוואה לתקופה המקבילה אשתקד, כאשר יש שונות גבוהה בהכנסות בין הערוצים השונים.

משקל ההכנסות שאינן מריבית מסך הנכסים המשיך לרדת במהלך שנת 2020

¹⁰ בשנת 2020 לא היו רווחים ממכירת מניות של חברות מוחזקות (ואילו ב-2019 - רווח ממכירת מניות לאומי קארד בסך 314 מיליון ש"ח). למידע נוסף ראו ביאור 36. בדוחות הכספיים ליום 31 בדצמבר 2018.

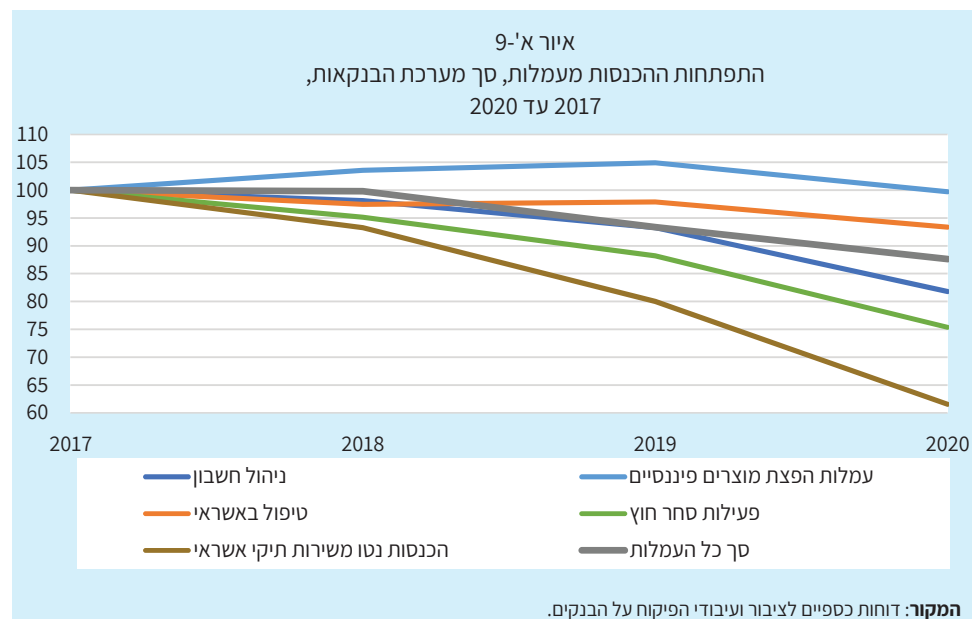
ההכנסות מפעילות בניירות ערך ובמכשירים נגזרים, הפרשי המרה ועסקי מימון גדלו במהלך שנת 2020

בשווקים מפרוץ המשבר וברביע הראשון של השנה במיוחד, את היקף פעילותם בניירות ערך ובמכשירים נגזרים, עסקי מימון והפרשי המרה, שצמחו במהלך שנת 2020 בשיעור של כ-18.1%, 5.2% וכ-4% בהתאמה (בהשוואה לכ-3.3%, 3.4% ו-0% בהתאמה בתקופה המקבילה אשתקד) ובהתאמה חלה עלייה בהכנסות מעמלות באפיקים אלה (איור א'-8). נתונים אלה עולים בקנה אחד עם נתוני הבורסה לניירות ערך, שדיווחו על עלייה של כ-38% במחזורי המסחר במניות בבורסת ת"א בשנת 2020, בהשוואה לעלייה של כ-2.6% במהלך שנת 2019.¹¹

מאידך חלה ירידה בהכנסות מעמלות ניהול חשבון ועמלות טיפול באשראי בשיעור של כ-5.8% וכ-1% בהתאמה (לעומת צמצום של כ-3.2% וגידול

ההכנסות מרוב ערוצי העמלות לניהול חשבון וטיפול באשראי בפרט, הצטמצמו במהלך שנת 2020

¹¹ להרחבה ראו

של כ-3% בהתאמה בתקופה המקבילה (אשתקד). התפתחויות אלו מוסברות בין היתר, על רקע ההגבלות על פעילות המשק שהונחלו לאורך המשבר, שהובילו לצמצום בהיקף הפעולות שבוצעו בערוצים אלה (איור א'-9).

א. היעילות

הפיקוח על הבנקים עודד בשנים האחרונות את הבנקים בכלים רבים ומגוונים להתייעל ולהתאים את עצמם להתפתחות הסביבה העסקית והטכנולוגית. ואכן, מערכת הבנקאות התייעלה באופן משמעותי הודות לצמצום כוח אדם, שטחי נדל"ן והוצאות נוספות וזאת לצד עלייה בהשקעה בטכנולוגיה. מגמה זו נמשכה גם בשנת 2020. ההתייעלות של מערכת הבנקאות מהשנים האחרונות והתאמתה לסביבה העסקית והטכנולוגית המתפתחת, היא זו שאפשרה לבנקים להמשיך ולספק שירותי בנקאות לציבור הרחב בזמן משבר הקורונה, על אף הצמצום המשמעותי במספר הסניפים הפתוחים לקהל באמצעות מתן שירות טלפוני לצד מתן שירותים בנקאים גם באתרי המרשתת, ביישומונים דיגיטליים ובמכשירים האוטומטים.

מערכת הבנקאות הישראלית המשיכה במגמת ההתייעלות המאפיינת אותה בשנים האחרונות ויחס היעילות התפעולית בה¹² ירד מכ-61.5% בשנת 2019 לכ-58.3% בשנת 2020. השיפור ביחס זה נובע מירידה של 5.2% בהוצאות התפעוליות, שקוזזה חלקית על ידי ירידה בהכנסות מריבית נטו והכנסות שאינן מריבית. הירידה בהוצאות התפעוליות השנה מתרחשת לאחר שמערכת הבנקאות רשמה בשנים האחרונות הוצאות תפעוליות גבוהות עקב הוצאות בגין חקירות של שני בנקים (פועלים ומזרחי-טפחות) בידי הרשויות של ארה"ב. השיפור ביחס היעילות התפעולית השנה הוא משותף לכל מערכת הבנקאות מלבד בנק דיסקונט. לצד יחס היעילות התפעולית, יחס העלות ליחידת תפוקה¹³ השתפר גם הוא וירד מכ-1.9% אשתקד לכ-1.6%, כשהעלייה ביתרת הנכסים הממוצעת של מערכת הבנקאות (כ-10%) תרמה לכך, כמו גם הירידה בהוצאות. יחס זה, שאינו מושפע משינויים חד פעמיים בהכנסות, רשם ירידה בקרב כל הבנקים הישראלים (לוח 5).

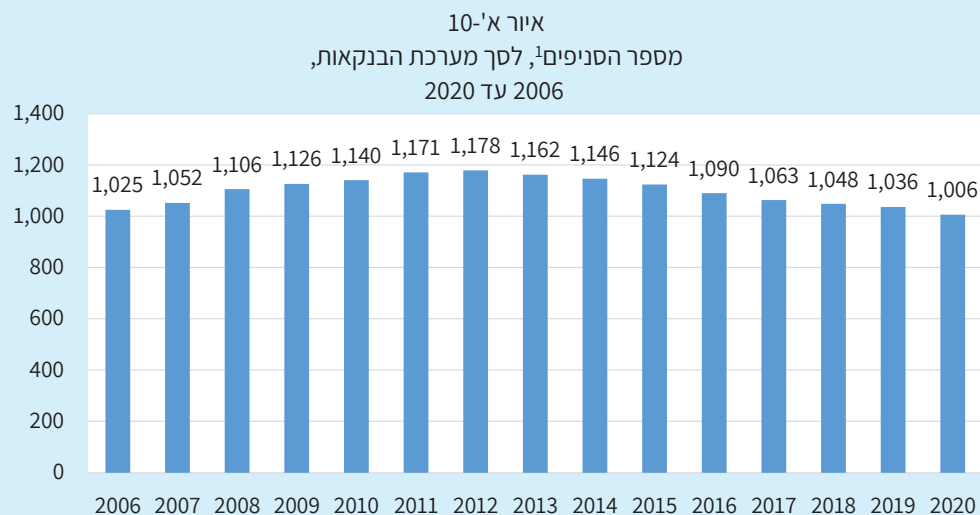
הוצאות השכר והנלוות ירדו בין היתר בשל ירידה בתשלום מענקים על רקע משבר הקורונה והשפעת צמצום מספר המשרות במערכת הבנקאות בשנים האחרונות (גם השנה נמשכה מגמת צמצום המשרות, כאשר עלות תכניות פרישה מרצון מגדילה את הוצאות השכר והנלוות, והחיסכון צפוי לבוא לידי ביטוי בשנים הקרובות). בשנת 2020 נרשמה ירידה בהוצאות השכר וההוצאות הנלוות בשיעור של כ-5.8% (לוח 2), על רקע הירידה בתשלום מענקים והמשך צמצום במספר המשרות ביחס לשנה הקודמת (ירידה של כ-2.5%, שמהם כ-1,000 משרות). כמו כן, נמשכה מגמת סגירת הסניפים שאפיינה את השנים האחרונות, כחלק ממהלכי ההתייעלות של מערכת הבנקאות והתאמתה לבנקאות דיגיטלית. במהלך שנת 2020 נסגרו (נטו) עוד 30 סניפים ברחבי הארץ (שמהווים 3% ממצבת הסניפים; איור א'-10), רובם בערים מרכזיות (במחוזות תל אביב והמרכז). סגירת הסניפים קורית לצד המשך מגמת עלייה בשימוש הלקוחות בערוצי הבנקאות הישירים (איור א'-11), לאור שינוי בטעמי הלקוחות, לצד שיפור איכות ומגוון השירותים בערוצים אלה.

נמשכת מגמת הגידול בשיעור ביצוע הפעולות של משקי בית בערוצים ישירים.

¹² היחס בין סך ההוצאות התפעוליות והאחרות לסך ההכנסות מריבית נטו וההכנסות שאינן מריבית (cost to income).

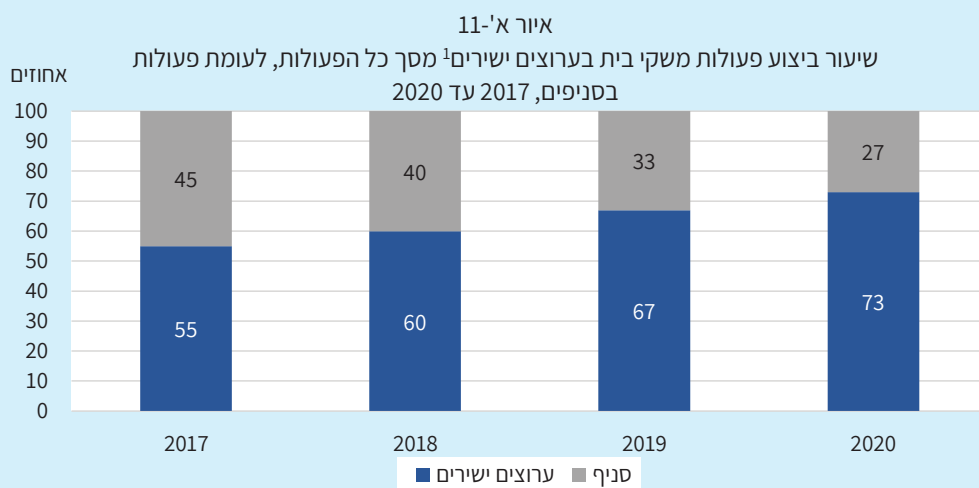
¹³ היחס בין סך ההוצאות התפעוליות והאחרות ליתרת הנכסים הממוצעת (average cost).

המשך צמצום במספר הסניפים במערכת הבנקאות על רקע המעבר לבנקאות דיגיטלית

¹ פעילות בישראל. אינו כולל שלוחות, מחלקות ויחידות ביצוע.
המקור: דיווחים לפיקוח על הבנקים ועיבודי הפיקוח על הבנקים.

מגמת הגידול בשיעור ביצוע פעולות משקי הבית בערוצים הישירים נמשכה גם לאורך המשבר

¹ אתרי אינטרנט, אפליקציות סלולריות, עמדות אוטומטיות לשירות עצמי ומוקדי שירות טלפוני (לא כולל מענה טלפוני של פקיד בסניף). פעולות: העברות, הפקדת שקים, הזמנת פנקס שקים, אשראי שניתן, הפקדה/משיכה של פקדון, קנייה, מכירה של ניירות ערך.
המקור: דיווחי חמשת הבנקים הגדולים לפיקוח על הבנקים.

3. הלימות ההון והמינוף

הפיקוח על הבנקים פועל כדרכו לחיזוק יציבותה של מערכת הבנקאות. פעילות ארוכת שנים זו, תרמה ליציבותם של הבנקים ובפרט להתמודדותם עם משברים פיננסיים. כך שמרו הבנקים בישראל על יציבותם במשבר הפיננסי הגלובלי (2007-2009) ופגיעת המשבר אז במשק המקומי הייתה בהשוואה למדינות מפותחות אחרות נמוכה. למרות זה וכחלק מתהליך הפקת לקחים גלובלית על רקע אותו משבר, נקט הפיקוח בפעולות נוספות לחיזוק יציבותם של התאגידים הבנקאיים בישראל. צעדיו של הפיקוח בתקופה זו כללו אימוץ של אמות מידה בין-לאומיות מתקדמות ונקיטת צעדים מיקרו־ ומקרו־ציבוריים משלימים, שעיקרם הגדלת היקף ההון, ביזור תיק האשראי וצמצום החשיפה ללווים גדולים ולקבוצות לוויים גדולות ודרישה לצבירה של כרית הון בגין החשיפה לשוק הדיור. לאחר עשור של שינויים הותאמו היקף ההון הפיקוחי והרכבו לפרופיל הסיכון של הבנקים ושל המשק המקומי והם שהציבו את הבנקים הישראלים בנקודת פתיחה טובה להתמודדות עם משברים ובכלל זה עם משבר הקורונה הנוכחי.

הרביע הראשון של שנת 2020 כלל זעזועים רבים, הן בשווקים בכללם והן בקרב הבנקים בפרט, שהשפיעו במידה רבה על ההון הבנקאי. עם זה, רמת ההון הנאותה במערכת הבנקאות, שהותאמה במהלך השנים לאירועי קיצון, אפשרה לפיקוח על הבנקים (בדומה לרשויות פיקוח אחרות בעולם) להפחית כבר בימים הראשונים של המשבר את דרישות ההון הפיקוחיות¹⁴ לטובת הרחבת היצע האשראי הבנקאי לציבור. המהלך היה מהלך אנטי־מחזורי באופיו ומטרתו הייתה לאפשר לבנקים להוסיף ולהעמיד אשראי ללא מגבלת הון אפקטיבית. החלטה זו הגיעה לצד הנחיה של הפיקוח על הבנקים לראשי הבנקים לבחון מחדש את מדיניות חלוקת הדיווידנדים והרכישה העצמית של מניות,¹⁵ שהובילה את הבנקים לפרסם הודעות שלפיהן אין בכוונתם לנוכח משבר הקורונה לחלק בשנת 2020 דיווידנדים.

יחס ההון העצמי רובד 1 במערכת הבנקאות הסתכם בדצמבר 2020 לשיעור של כ-11.1% וזה לאחר שברביע הראשון לשנה רשם יחס ההון העצמי רובד 1 של מערכת הבנקאות ירידה חדה על רקע תחילת משבר הקורונה והגיע לשיעור של 10.6%. על אף הפגיעה החדה ביחס ההון ברביע הראשון של שנת 2020, החלה מגמת התאוששות ביחס זה כבר מהרביע השני של שנת 2020 וכך, בסוף השנה, יחס ההון העצמי רובד 1 במערכת הבנקאות היה דומה לזה הנרשם בסוף שנת 2019, טרם המשבר (11.2%; לוח 6). בתוך כך, אף בנק במערכת הבנקאות לא ירד אל מתחת לדרישה המזערית להון העצמי רובד 1, גם טרם מתן ההקלה ההונית. הגורם העיקרי שהשפיע על התאוששות היחס הזה, הוא הגידול בהון, לצד עלייה קלה בלבד בנכסי הסיכון, כפי שפורט בהמשך.

לאחר עשור של שינויים הותאמו היקף ההון הפיקוחי והרכבו לפרופיל הסיכון של הבנקים ושל המשק המקומי והם שהציבו את הבנקים הישראלים בנקודת פתיחה טובה להתמודדות עם משברים ובכלל זה עם משבר הקורונה הנוכחי.

רמת ההון הנאותה במערכת הבנקאות, אפשרה לפיקוח על הבנקים (בדומה לרשויות פיקוח אחרות בעולם) להפחית כבר בימים הראשונים של המשבר את דרישות ההון הפיקוחיות לטובת הרחבת היצע האשראי הבנקאי לציבור.

¹⁴ להרחבה ראו הודעות לתקשורת בנושא הפחתת דרישות ההון ממערכת הבנקאות: (1) הודעה בנושא "הפיקוח על הבנקים מודיע על הפחתת דרישות ההון מהבנקים ומנחה אותם לבחון את חלוקת הדיווידנדים כדי להגדיל את היצע האשראי למשק" מיום 29 במרץ 2020 ו-(2) הודעה בנושא "הקלות במתן הלוואות לדיור לנוכח משבר הקורונה" מיום 21 באפריל 2020.

¹⁵ להרחבה, ראו הודעה לעיתונות בנושא מיום 29 במרץ 2020.

<https://www.boi.org.il/he/NewsAndPublications/PressReleases/Pages/29-3-2020a12.aspx>

א. בסיס ההון

סך ההון העצמי במערכת הבנקאות גדל לאורך שנת 2020 בכ-4.3%, והסתכם בכ-127.9 מיליארד ש"ח. עיקר התרומה לעלייה בהון העצמי לאורך השנה מקורה בצבירת הרווחים שרשמה מערכת הבנקאות, שהחלו לעלות בהדרגה החל מהרביע השני לשנה (להרחבה, ראה פרק התוצאות העסקיות). אי-חלוקת הדיוידנדים היוותה תפקיד משמעותי בצבירת ההון (שכן מלבד דיוידנדים שאושרו לחלוקה טרם תחילת המשבר, לא חולקו דיוידנדים נוספים לאורך השנה). גורם נוסף שתרם לגידול ההון העצמי רובד 1 לאורך השנה הוא עלייה ברווח הכולל האחר, כמתואר להלן (איור א'-12).

הרווח הכולל האחר מושפע במידה רבה מההתפתחויות בשוק ההון ובעיקרן מתשואות האג"ח הממשלתיות בישראל בארה"ב ותשואות האג"ח חברות בדרוג AA בארה"ב. לפיכך רשם סעיף זה תנודתיות בהתאם להתפתחויות בשווקים לאורך השנה. יש שני סעיפים מרכזיים שכלולים ברווח הכולל האחר. הראשון הוא התאמות לשווי הוגן של האג"ח הזמין למכירה. סעיף זה שרשם כנכס במאזני הבנקים, גורם להפסד במערכת הבנקאות כששווי התיק יורד (השווי יורד כשהתשואות עולות). הסעיף השני הוא זכויות עובדים, שבו המערכת נמצאת בעודף התחייבויות ולכן, כשיש עלייה בתשואות, שווי ההתחייבויות קטן ומשכך, נרשם רווח למערכת הבנקאות; נציין כשסעיף זכויות העובדים משמעותי במיוחד בבנק לאומי.

תשואות האג"ח ככלל, ובפרט תשואות האג"ח הממשלתיות עלו בתחילת המשבר חדות, מה שהביא להפסד למערכת הבנקאות דרך ההתאמה לשווי הוגן של האג"ח הזמין למכירה. מנגד, עליית התשואות, כמו גם עליית מרווחי האג"ח (AA) בארה"ב (שעל בסיסם מחושבת ריבית ההיוון להתחייבויות לזכויות עובדים), הביאה להקטנת ההתחייבויות לזכויות עובדים ותרמה בכך לרווח הכולל האחר. בבחינת סך המערכת, עולה שעליית התשואות שיפרה את ההון העצמי ברביע הראשון של השנה, בעיקר בזכות בנק לאומי, שרשם רווח כולל משמעותי.

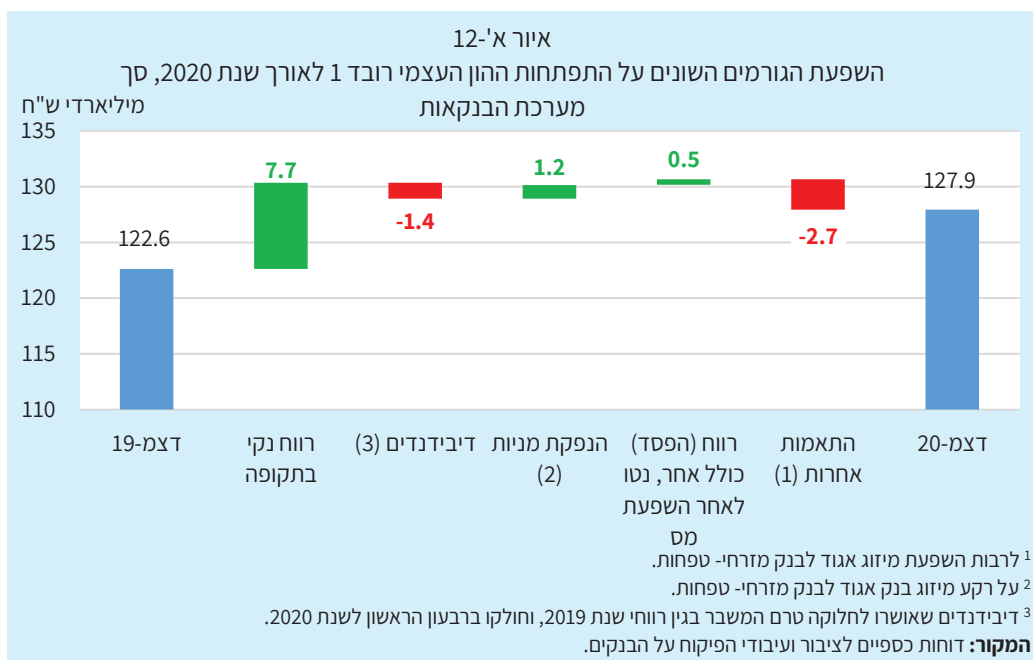
ירידת תשואות אגרות החוב ברביע השני של השנה גרמו לעלייה בשווי האג"ח הזמין למכירה, אך ההשפעה על הגדלת ההתחייבויות לזכויות עובדים הייתה משמעותית יותר (כל שכן על רקע התאוששות מרווחי האג"ח חברות בארה"ב), כך שמהרביע השני ועד לתום הרביע הרביעי נשחק הרווח הכולל האחר שנרשם ברביע הראשון של השנה בהדרגה, אך למרות זה לא קיזז אותו לחלוטין (להרחבה נוספת אודות השפעות מדדי השוק על תוצאות הבנקים, ראו חלק סיכון השוק).

ברביע האחרון נרשם גם הפסד משמעותי ברווח הכולל האחר של בנק דיסקונט כתוצאה מהתאמת דו"חות כספיים של דיסקונט בנקורפ אינק,¹⁶ מטבע הפעילות שלה שונה ממטבע הפעילות של הבנק. באופן דומה¹⁷ גם סך ההון העצמי רובד 1 במערכת הבנקאות גדל לאורך השנה בכ-4.1%, והסתכם בכ-129.5 מיליארד ש"ח (לוח 6).

¹⁶ דיסקונט בנקורפ אינק הינה חברת בת בבעלות מלאה של בנק דיסקונט. בנקורפ מחזיקה במלוא הבעלות והשליטה ב-אי די בי ניו יורק.

¹⁷ מגמות שונות נרשמו לאורך השנה ביחס ההון העצמי רובד 1 מאלה שנרשמו בהון העצמי, דבר שנובע מהקלה פיקוחית שניתנה לבנק לאומי בדבר אופן חישוב ריבית ההיוון של ההתחייבויות לזכויות עובדים לשם אמידת יחס ההון העצמי רובד 1. לפי הקלה זו ריבית ההיוון לצורך חישוב התחייבויות הבנק לעובדיו, מחושבת לפי ממוצע תשואות השוק על פני שמונה רביעים.

עיקר התרומה לעלייה בהון העצמי לאורך השנה מקורה בצבירת הרווחים שרשמה מערכת הבנקאות

באשר לרכיבי ההון רובד 1 והון רובד 2, הוסיפו השנה רכיבי ההון רובד 1 הנוספים ורכיבי ההון רובד 2 שאינם כשירים להיכלל בבסיס ההון הפיקוחי להישחק. הירידה ברכיבי ההון רובד 2 קוזזה במעט על ידי גיוסים חדשים של מכשירי חוב עם מנגנון מובנה לספיגת הפסדים (CoCos)¹⁸ על ידי חמש הקבוצות הגדולות. בתוך כך, **סך בסיס ההון הסתכם בסוף שנת 2020 בכ-168.3 מיליארד ש"ח, לעומת 162.9 מיליארד בסוף שנת 2019**, גידול של כ- 3.3% (לוח 6).

ב. נכסי הסיכון

נכסי הסיכון במערכת הבנקאות גדלו לאורך שנת 2020 בשיעור של 4.5% (לעומת גידול ממוצע של 3.6% בשלוש השנים האחרונות). עיקר הגידול בנכסי הסיכון נובע מגידול מסיכון האשראי, כך שסך סיכון האשראי (לאחר שקלול משקולות הסיכון) גדל בכ-48.7 מיליארד ש"ח, קרי גידול של 4.8%. עלייה זו מגלמת אמנם גידול בסך החשיפה לאשראי במערכת הבנקאות, אם כי במשקל סיכון נמוך יותר (כשהאמור השפיע בעיקר על יחס המינוף, כפי שפורט בהמשך). כך ירד משקל סיכון האשראי הממוצע במערכת הבנקאות משיעור של 57.4% בדצמבר 2019 ל-52.2% בדצמבר 2020. בין הגורמים המרכזיים לשינוי זה הוא שינוי בתמהיל תיק האשראי ובמרכזו צמצום האשראי הצרכני ('קמעונים יחידים', המשוקללים במשקל סיכון ממוצע של 75%), לצד גידול בסיכון האשראי לדויר (שמשוקלל במשקל סיכון ממוצע של 54%). יש לציין בנוסף את העלייה המשמעותית בחשיפה

¹⁸ Contingent convertible capital instruments (CoCos).

לריבונות (גידול של כ-50%, המהווים כ-200 מיליון ש"ח), שלה חשופה מערכת הבנקאות בין היתר דרך אגרות החוב הממשלתיות שבהן היא מחזיקה והפיקדונות בבנקים מרכזיים. חשיפה זו משקללת במשקל סיכון אפסי ומטה לכן את משקל הסיכון הממוצע בסיכון האשראי כלפי מטה.

התפתחות סיכון האשראי לא הייתה אחידה לאורך השנה. כך, מיד עם תחילת משבר הקורונה ועל רקע חשש למצוקת נזילות, ניצלו התאגידים במשק את מסגרות האשראי שהועמדו להם, מה שהביא לעלייה חדה בחשיפת הבנקים לתאגידים (שמשוקללים במשקל סיכון ממוצע של כ-93%), ושהביא בכך לעלייה חדה בסך סיכון האשראי (עלייה של כ-31.5 מיליארד ש"ח ברביע הראשון). עם התמתנות התנודות בשווקים פרעו התאגידים את האשראי שנטלו, מה שהביא לכך שברביע השני של השנה נרשמה אף ירידה בסך סיכון האשראי. החל מהרבעון השלישי של השנה הוסיפו סך נכסי סיכון האשראי לגדול, בעיקר דרך האשראי לדיור (להרחבה, ראו פרק האשראי).

מלבד סיכון האשראי גדל סיכון השוק אף הוא לאורך השנה, בעיקר ברביעים הראשון והשני של השנה וזה על רקע עליית התנודות בשווקים. כך נאמד סיכון השוק עד לחודש יוני 2020 בכ-18.7 מיליארד ש"ח (לעומת 14.6 מיליארד ש"ח ערב המשבר, גידול של כ-28% בחצי שנה). עם זה, לאחר הירגעות השווקים במחצית השנייה של השנה, קטן גם סיכון השוק והסתכם בסוף שנת 2020 בכ-15.2 מיליארד ש"ח, גידול של 4% לאורך השנה.

ג. יחס המינוף

על אף העלייה בהון העצמי רובד 1 לאורך השנה, **נשחק יחס המינוף בהדרגה לאורך השנה**, כשהסיבה לכך **נובעת מעלייה חדה בסך החשיפות במערכת** (עלייה של כ-15% לאורך השנה, לעומת גידול שנתי ממוצע של 2.9% בשלוש השנים האחרונות). יחס המינוף מחייב את הבנקים לרתק רמה מזערית של הון כפועל יוצא של היקף פעילותם וללא קשר למאפייני הסיכון שלהם ובכך הוא שונה מיחסי ההון מבוססי הסיכון. עם תחילת משבר הקורונה נרשם גידול חד בפיקדונות הציבור (להרחבה, ראו תיבה א'-4), מה שהביא בצד השימושים לגידול במזומנים ופיקדונות בבנק ישראל (להרחבה ראו פרק הנזילות). חשיפה זו, שלא הביאה אמנם לגידול בנכסי הסיכון (משום שאינה מלווה בסיכון למערכת הבנקאות ולכן היא משוקללת במשקל סיכון של 0%), כן הביאה לאותו גידול משמעותי בסך החשיפה של הבנקים.

בדומה להקלות שנקט הפיקוח על הבנקים בדבר דרישות ההון בתחילת המשבר, **הודיע הפיקוח על הבנקאים בחודש נובמבר 2020 על הפחתת דרישות יחס המינוף ממערכת הבנקאות**, כך שהדרישה תעמוד על שיעור מזערי של 5.5% בבנקים הגדולים (לעומת 6%) ול-4.5% בבנקים הבינוניים והקטנים (לעומת 5%).¹⁹ בתוך כך, **יחס המינוף בסך מערכת הבנקאות הסתכם בסוף שנת 2020 בכ-6.22% לעומת 6.88% ערב המשבר (לוח 7).**

לאורך השנה נשחק יחס המינוף בהדרגה, כשהסיבה לכך נובעת מעלייה חדה בסך החשיפות במערכת, ובפרט בחשיפה לבנק ישראל (דרך פיקדונות בבנק ישראל).

¹⁹ ראו הודעה לעיתונות בנושא מיום 1 בנובמבר, 2020.

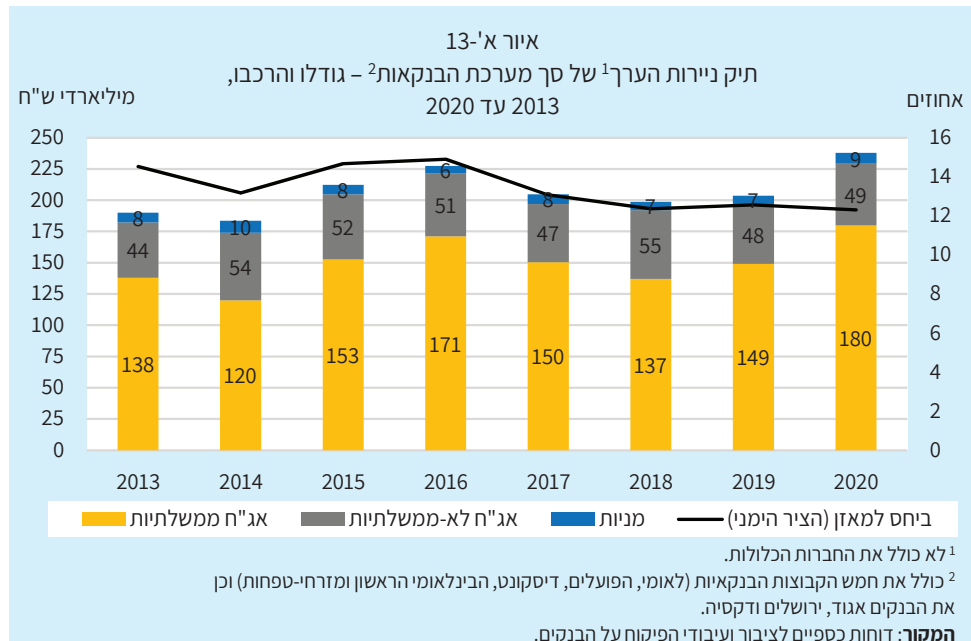
4. הפעילות המאזנית והחוץ-מאזנית

הפעילות המאזנית

המאזן המצרפי של מערכת הבנקאות גדל במהלך שנת 2020 בשיעור גבוה במיוחד של כ-16.2% (במונחים שנתיים²⁰) והסתכם בכ-1,932 מיליארד ש"ח (לוח 8). הגידול במאזן נובע בעיקרו מגידול משמעותי בפיקדונות הציבור בצד המקורות (כ-18%, וכ-18.4% בניכוי השפעת שער החליפין; להרחבה על הגורמים לגידול הפיקדונות במהלך משבר הקורונה ראו פרק הנזילות ותיבה א'-4 בסקירה זו). הגידול בפיקדונות הציבור מוסבר על ידי צמיחה משמעותית בפיקדונות קמעונאיים ועסקים קטנים (מסביר כ-53% מהגידול) ומגידול בפיקדונות עד 10 מיליון ש"ח (מסביר כ-60% מהגידול), כשכ-98% מהחשבונות עד גודל זה מוחזקים על ידי קמעונאיים ועסקים קטנים ומאופיינים בתנועות מצומצמות יחסית (למשל לאור התפתחויות בשווקים), בהשוואה לחשבונות סיטונאיים. כמו כן הושפעה התפתחות המאזן במהלך שנת 2020 מייסוף השקל מול סל המטבעות בכללו ובפרט מול שער הדולר (כ-6.97%-), כך שגידול מאזן מערכת הבנקאות בניכוי השפעת שער"ח עמד על כ-16.4%.

בצד הנכסים חל במהלך השנה הנסקרת גידול משמעותי, הן בהיקף המזומנים והפיקדונות בבנק ישראל (גידול של כ-60.7%, וכ-60.9% בניכוי השפעת שער החליפין; להרחבה ראו פרק הנזילות) והן בתיק ני"ע (גידול של כ-12.2%, וכ-12.9% בניכוי השפעת שער החליפין), על רקע רכישת אג"ח ממשלתיות (מקומיות וזרות; לוח 9), כך שהיקפן צמח בשיעור של כ-16% במהלך השנה הנסקרת (איור א'-13). קצב גידול מהיר זה הוביל לעלייה בחלקם של המזומנים והפיקדונות בבנק ישראל ותיק

תיק ניירות הערך של הבנקים צמח בשנה האחרונה בחסות רכישות אג"ח ממשלתיות מקומיות וזרות

²⁰ כל הנתונים בחלק זה מוצגים במונחים שנתיים.

הגידול במאזן נובע בעיקרו מגידול משמעותי בפיקדונות הציבור בצד המקורות.

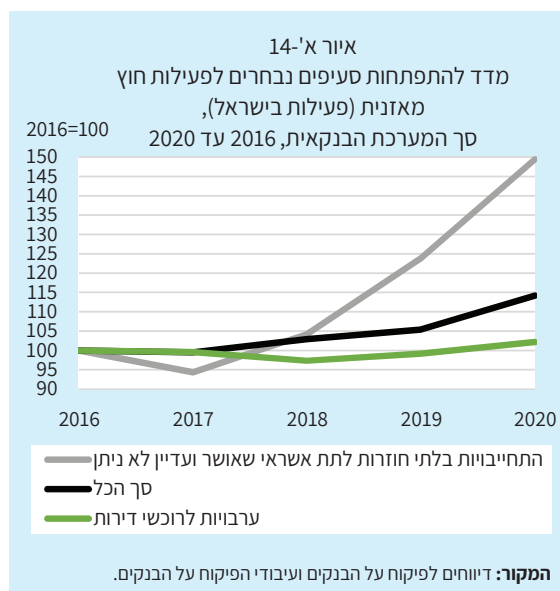
חל גידול משמעותי הן בהיקף המזומנים והפיקדונות בבנק ישראל והן בתיק ני"ע.

ני"ע בסך הנכסים מכ-30.2% בדצמבר 2019 לכ-36.4% כיום. האשראי לציבור נטו גדל בתקופה הנסקרת בכ-4.4% (וכ-4.6% בניכוי בהשפעת שער החליפין). יתר על כן נמשכה מגמת צבירת ההון²¹ ברוב קבוצות הבנקאות (כ-4.3%, וכ-2.6% בניכוי השפעת שער החליפין; להרחבה ראו פרק ההון והלימות ההון).

הפעילות החוץ-מאזנית

רוב הצמיחה בערבויות וההתחייבויות למתן אשראי מקורן בהתחייבויות בלתי חוזרות למתן אשראי שאושר ושטרם הועמד והתחייבויות להוצאת ערבות, שמהוות כ-58.5% מסך הגידול.

ההתחייבויות הבלתי חוזרות להעמדת אשראי שאושר ושטרם הועמד, הסבירו כמחצית מהגידול מהחשיפה החוץ-מאזנית במערכת הבנקאות במהלך שנת 2020

אשר לפעילות החוץ-מאזנית של הבנקים – סך הערבויות וההתחייבויות למתן אשראי עלו השנה בשיעור ניכר של כ-9.5% (בהשוואה לגידול של כ-4.4% במהלך 2019) והסתכמו בכ-560 מיליארד ש"ח. רוב הצמיחה בערבויות וההתחייבויות למתן אשראי מקורן בהתחייבויות בלתי חוזרות למתן אשראי שאושר ושטרם הועמד והתחייבויות להוצאת ערבות, שמהוות כ-58.5% מסך הגידול (איור א'-14). שיעורי הגידול באשראי למגזרי הדיור והעסקים הגדולים צמחו החל משנת 2018. במסגרת הליך הקצאת האשראי לאפיקים אלה, כגון ליווי פרויקטים לפיתוח תשתיות לאומיות, בינוי ונדל"ן, במסגרת מתן אישורים עקרוניים למשכנתאות או במסגרת מתן ערבויות חוק מכר

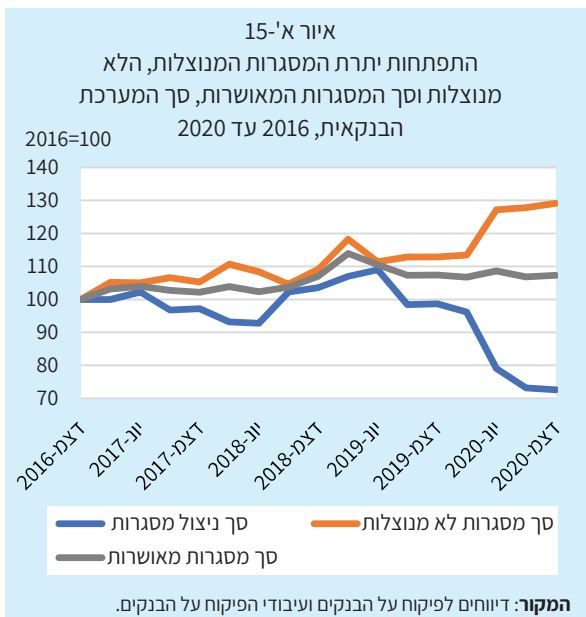
לרוכשי דירות במסגרת ליווי פרויקטים, קיים פסק זמן בין המועד שבו מאושר מתן האשראי ללווים, לבין מועד העברת האשראי בפועל. בין שתי נקודות זמן אלה מסווג האשראי במסגרת התחייבויות בלתי חוזרות להעמדת אשראי שאושר ושטרם הועמד. כך שיש מתאם בין גידול הפעילות הכולל למגזרי פעילות העסקים הגדולים והדיור, לגידול בהתחייבויות מסוג זה.

כמו כן צמחו מסגרות ח"ד ומסגרות אשראי שלא מנוצלות בכ-11.6% (כ-9.3 מיליארד ש"ח) (איור א'-15), צמיחה שמהווה כ-23.3% מסך הגידול בהתחייבויות החוץ-מאזניות ומוסברת בצמצום ביתרת המסגרות המנוצלות בהיקף דומה (כ-9.4 מיליארד ש"ח). התפתחות זו מוסברת בין היתר על ידי הדברים הבאים: (1) הגידול החד בפיקדונות הציבור, שחל מיד עם פרוץ משבר הקורונה על רקע פעולות הממשלה ובנק ישראל שננקטו לצורך תמיכה במשק ושהיוו בפועל הרחבות פיסקלית ומוניטריות בהתאמה. אלה פעלו להזרמת שקלים למשק ותרמו בכך גם כן להגדלת פיקדונות הציבור (להרחבה ראו פרק סיכון הנזילות). בנוסף הובילה התנודתיות הרבה בשווקים לכך שהציבור בחר להסיט נכסים משוק ההון אל הבנקים (במיוחד בחודשים הראשונים מפרוץ

²¹ ההפרש החשבונאי בין סך הנכסים לסך ההתחייבויות.

במהלך שנת 2020 המשיכה המגמה מהמחצית השנייה של 2019 של צמצום המסגרות המנוצלות

המשבר), שנתפסים בעיני הציבור כערֹץ בטוח יותר ושהיו ערוץ מימון חלופי לניצול מסגרות (להרחבה ראו תיבה א'-4); (2) התפתחות זו עשויה לשקף עלייה במודעות של הציבור לחלופות המימון הזולות והכדאיות יותר בהשוואה להגדלת המסגרות המנוצלות.²² כ-40.4% מהצמצום בניצול המסגרות לפי קטגוריות הכנסה,²³ מקורו בצמצום בקרב קטגוריית ההכנסה הגבוהה ביותר- קטגוריה ה'. בהנחה שהציבור שמסווג בקטגוריית ההכנסות הגבוהות יותר מחזיק חסכונות רבים יותר בשוק ההון, ניתן להעריך שציבור זה נמנה בקרב אלו שהסיט את נכסיו משוק ההון אל פיקדונות בבנקים.

כ-40.4% מהצמצום בניצול המסגרות לפי קטגוריות הכנסה, מקורו בצמצום בקרב קטגוריית ההכנסה הגבוהה ביותר- קטגוריה ה'.

בהמשך לאמור לעיל צמחו במהלך שנת 2020 מסגרות כרטיסי אשראי המאושרות במערכת הבנקאות בשיעור של כ-3.1%. בתוך כך, מסגרות כרטיסי האשראי שלא נוצלו צמחו בשיעור של כ-6.2% (לעומת צמצום של כ-8.1% במהלך שנת 2019), מה שמסביר כ-10% מהצמיחה בערבויות וההתחייבויות החוץ-מאזניות במערכת הבנקאות.²⁴ במקביל, הצטמצמו מסגרות כרטיסי האשראי המנוצלות בשיעור של כ-9.1% (בהשוואה לגידול בשיעור של כ-1.9% בתקופה המקבילה אשתקד, התפתחות המוסברת בין היתר לנוכח הירידה בפעילות הכלכלית במהלך השנה על רקע המגבלות שחלו על המשק לאורך המשבר. בהמשך לאמור לעיל, בהסתכלות על התפתחות צמצום ניצול מסגרות כרטיסי האשראי שהבנקאיים לפי קטגוריות הכנסה, נמצא כי קטגוריית ההכנסה הגבוהה ביותר (ה') מסבירה כ-59% מסך הצמצום במערכת הבנקאות, זאת כחלק מיישום הצעדים להגברת התחרות במסגרת שועדת שטרם (להרחבה ראו תיבה ג'-2 לסקירה זו)

²² דוגמה לאפיק מימון זול יחסית שצמח במהלך השנה הנסקרת הוא אשראי לכל מטרה במשכון דירת מגורים. יתרת האשראי לאפיק זה גדל בכ-10% ועמדה על כ-24 מיליארד ש"ח. התפתחות זו חלה על רקע ההקלה של הפיקוח על הבנקים להגדלת שיעור המימון על הלוואות לכל מטרה במשכון דירת מגורים לכ-70% (לעומת 50% טרם ההקלה; להרחבה ראו פרק סיכון האשראי).

²³ קטגוריית הכנסה מסווגים לחמש קבוצות, א' עד ה', כשא' היא הקבוצה שמופיינת בהכנסה הנמוכה ביותר וה' הקבוצה עם ההכנסה הגבוהה ביותר. לפירוט נוסף ראו הוראות דיווח לפיקוח מספר 836.

²⁴ בהמשך להוראות החוק להגברת התחרות ולצמצום הריכוזיות בשוק הבנקאות בישראל (תיקוני חקיקה, התשע"ז-2017 ["החוק"]). בהתאם לחוק, מיום 31 בינואר 2021 ועד ליום 31 בינואר 2024, סך מסגרות האשראי בכרטיסי אשראי של לקוחות בנק בהיקף פעילות רחב, בכל שנה, לא יעלה על 55% מסך המסגרות כאמור כפי שהיה בשנת 2015, מה שעשוי להפחית את סך המסגרות בקרב קבוצות הבנקאות הגדולות, בתוך את סך המסגרות הלא מנוצלות בשנים הקרובות.

5. הסיכונים

א. הסיכונים - לרבות התייחסות לסקר הסיכונים ולמשבר הקורונה

מערכת הבנקאות חשופה למגוון רחב של סיכונים. סיכונים אלה נחלקים לסיכונים שאופייניים למערכות בנקאות על רקע מהות פעילותם של הבנקים ובהם סיכון האשראי, סיכון השוק, סיכון הנזילות והסיכון התפעולי ולצד אלה התעצמו סיכונים נוספים שמקורם בהתפתחות הסביבה העסקית, הטכנולוגית והאסדרה בישראל ובעולם ובהם סיכון טכנולוגי, סיכון סייבר, סיכון התנהגותי (Conduct), סיכון ציות, סיכון מודל עסקי ועוד. מעבר לסיכונים מיקרו־יציבותיים שמשפיעים על הבנק הבודד ושנובעים מאופי פעילותו וחשיפותיו, מערכת הבנקאות חשופה גם לסיכונים מקרו־כלכליים, שנובעים מפגיעה בכלכלה הריאלית ובשוקי ההון. בעת התממשותם של סיכונים מקרו־כלכליים, עולה המתאם בין הסיכונים השונים, מה שעלול להגביר עוד יותר את פגיעותה של מערכת הבנקאות.

עצימות הסיכונים הפיננסים התמתנה לאורך השנים האחרונות, עד לתחילתו של משבר הקורונה. מבין הסיבות לכך ניתן לציין את המציאות המקרו־כלכלית המיטיבה בעשור האחרון ואת תשומת הלב הרבה שהפיקוח על הבנקים ומערכת הבנקאות הקדישו להם בעשורים האחרונים. הדבר התבטא בניטור ובניהול סיכונים שוטף, לרבות בחינה של עמידות המערכת במצבי קיצון שונים והקשחת דרישות אסדרה בתחומים שונים, שנועדו לזהות פגיעויות של המערכת ולהבטיח את יציבותם של הבנקים, גם במקרה של התממשות סיכונים אלה.

מכלול צעדים אלה, שמתבטאים בין השאר בשיפור באיכות ההון וביחסי הון גבוהים ביחס לעבר, בשיפור באיכות תיק האשראי וירידה בריכוזיותו ובנזילותו הגבוהה, הציבו את הבנקים בנקודת פתיחה טובה להתמודדות עם משבר הקורונה ומאפשרים להם לספוג את ההפסדים הצפויים בגינו. עם זה מציב משבר זה בפני מערכת הבנקאות אתגרים משמעותיים ובהם התעצמותם של סיכונים רבים - פיננסים, תפעוליים וטכנולוגיים.

סיכון האשראי הוא הסיכון שנובע מהסתברות שלווה או קבוצת לווים לא יעמדו בהתחייבויותיהם לבנק, מה שיתבטא באי־תשלום הקרן ו/או הריבית ועקב כך יישחקו רווחיו הצפויים של הבנק.

סיכון השוק הוא הסיכון שנובע מהסתברות ששינויים בלתי צפויים במחירי השוק - שיעורי ריבית, מדדי מחירים, שערי חליפין, מחירי מניות, ועוד - יפגעו בהכנסות הבנק או בערך ההון שלו,²⁵ בשל פוזיציות מאזניות וחוז'־מאזניות שמושפעות משינוי בשווי ההון של מכשירים פיננסיים, עקב שינוי בתנאי השוק.²⁶

סיכון הנזילות הוא הסיכון שנובע מאי־דאות לגבי משיכות בלתי צפויות של פיקדונות ומביקוש בלתי צפוי לאשראי שעל הבנק לספק באופן מיידי ושייגרמו לכך שהבנק לא יוכל לעמוד בהתחייבויותיו למפקידים.²⁷

סיכון תפעולי²⁸ הוא הסיכון להפסד או לפגיעה בהמשכיות העסקית של הבנק, שנובעת מאי־נאותות או מכשל של תהליכים פנימיים, משאבי אנוש ומערכות או כתוצאה מאירועים חיצוניים.

²⁵ מתוך דוד רוטנברג, "ניהול בנקאי בישראל, ניהול נכסים, התחייבויות וסיכונים" הוצאת כתר, 2002, ירושלים.

²⁶ סעיף 2א' בהוראת ניהול בנקאי תקן 339 - ניהול סיכונים שוק.

²⁷ שם.

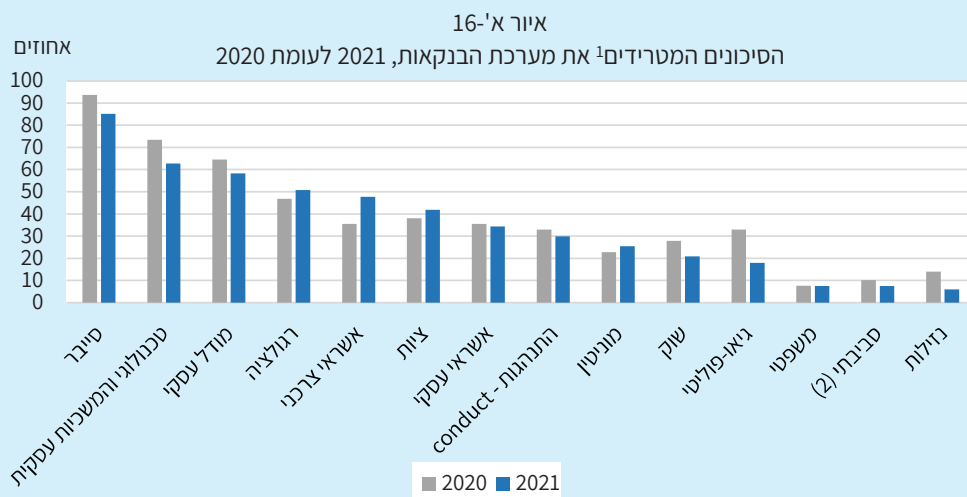
²⁸ סעיף 5 בהוראת ניהול בנקאי תקן מס' 350 - ניהול סיכונים תפעוליים.

סקר סיכונים בקרב נושאי
משרה בכירים.

הפיקוח על הבנקים ערך השנה בדומה לשנתיים הקודמות סקר בקרב נושאי המשרה הבכירים במערכת הבנקאות בישראל, במטרה לסייע בגיבוש הערכת הסיכונים במשק דרך בחינת התפתחות הסיכונים מנקודת המבט של הבנקאים. הנשאלים התבקשו בין היתר לציין אילו מבין הסיכונים שמאיימים על הגוף שבו הם פועלים מטרידים אותם ביותר. הסקר שנערך מעלה, שבדומה לשנה שעברה, הוסיף סיכון הסייבר להיות הסיכון המטריד ביותר במערכת הבנקאות בשנת 2019 ולצידו גם סיכון הטכנולוגיה וההמשכיות העסקית (איור א' - 16), כששיעור המוטרדים מסיכונים אלה נמצא בירידה משמעותית ביחס לשנה שעברה (כ-10 נקודות האחוז). מנגד עלה באופן משמעותי שיעור המשיבים שמוטרדים מסיכוני האשראי הצרכני ביחס לשנה שעברה (בכ-13 נקודות האחוז), בשונה משיעור המשיבים שמוטרדים מסיכון אשראי עסקי, ששמר על רמה דומה לשנה שעברה.

משבר הקורונה שינה כפי שניתן לראות מהתרשים את עצימות הסיכונים השונים שנשקפים למערכת הבנקאות וסיכונים מסוימים הפכו להיות משמעותיים יותר, במיוחד סיכון האשראי הצרכני. בדומה למשברים כלכליים קודמים, גם במשבר זה **עלה המתאם בין הסיכונים השונים**, שמתבטא בעלייה בוזמנית של כלל הסיכונים שלהם חשופה מערכת הבנקאות. עלייה זו ממחישה את חשיבותו של **ניהול הסיכונים הכולל** (ERM - Enterprise wide Risk Management), תוך היערכות לתרחישי קיצון הוליסטיים, על פני ניהול הסיכון הבודד בראיית עומק צרה בלבד (Silo). על אף שינויים אלה יוסיף הפיקוח על הבנקים לעקוב אחר מכלול הסיכונים שנשקפים למערכת הבנקאות ולפעול בכלים שונים כדי להבטיח שניהולם יבוצע באופן נאות, במטרה להמשיך ולשמור על מערכת בנקאות איתנה ויציבה בכל תרחיש שעמיו תיאלץ מערכת הבנקאות להתמודד בהווה ובעתיד לשם שמירה על פיקדונות הציבור.

סיכונים רבים מטרידים את מערכת הבנקאות, כשמשבר הקורונה ממחיש את חשיבותו של
ניהול הסיכונים הכולל (ERM)

¹ נאמד על פי שיעור הנשאלים שהשיבו "מוטרד/ת" ו"מוטרד/ת מאוד".

² איומים הנובעים משינויים קיצוניים באקלים, בסביבה הפיזית בה פועל הבנק/חברה או פועלים הלוויים שלו/ה.

המקור: דיווחים לפיקוח על הבנקים ועיבודי הפיקוח על הבנקים.

ב. סיכון הסייבר

סיכון הסייבר הכלל-עולמי גבר בשנת 2020 לנוכח הגידול המשמעותי הן במספר אירועי הסייבר שהתרחשו במהלך השנה, הן בסוגי ובמגוון האירועים והן ברמת התחכום והמורכבות של חלק מהאירועים ובנחישותם של גורמי התקיפה. משבר הקורונה ואופן ההתמודדות עם המגיפה באמצעות אכיפת סגרים וריחוק חברתי, הגבירו את השימוש בערוצים וכלים דיגיטליים. ארגונים רבים הרחיבו את היקפי העבודה מרחוק ולקוחות הגבירו אף הם את פעילותם בערוצים הדיגיטליים. זה איפשר ללקוחות ולארגונים להמשיך ולתפקד בצורה כמעט "רגילה", אך הוביל גם להרחבת משטח התקיפה על ארגונים ולקוחותיהם ותוקפי הסייבר אכן ניצלו את ההזדמנות הזו למימוש תקיפותיהם, כפי שיפורט בהמשך.

לא בכדי ממשיך סיכון הסייבר להיות אחד מהסיכונים המטרידים ביותר בראיית מערכת הבנקאות, כפי שמשקף בין השאר מתוצאות סקר הסיכונים שערך הפיקוח על הבנקים בשלוש השנים האחרונות בקרב בכירי מערכת הבנקאות ושתוצאותיו מופיעות בסקירה זו.

לאור זה המשיכו השנה התאגידים הבנקאים וחברות כרטיסי האשראי בהיערכותם השוטפת והמתמדת לאירועים ולסכנות שכרוכים בהתממשותם של אירועי הסייבר, תוך התאמת מאמצי ההגנה לאיומים החדשים והמתפתחים וזה בין היתר בהתאם לדרישות האסדרה ותוך מתן דגש, לצד מאמצי המניעה, גם למאמצים לזיהוי מוקדם ויכולות תגובה והתאוששות מהירות, שיאפשרו לתאגיד בנקאי להתאושש במהירות ותוך פגיעה מזערית ככל שניתן, היה ויחווה אירוע הסייבר.

הפיקוח על הבנקים המשיך בפעילויותיו הפיקוחיות בנושא באופן רוחבי ובאמצעים שונים, תוך יישום מגוון כלים פיקוחיים שיש בהם כדי להוביל לשיפור הגנת הסייבר בגופים במערכת הבנקאות ותוך שימת דגש על מוכנותם ועמידותם של התאגידים הבנקאים וחברות כרטיסי האשראי מול איומי הסייבר. בין הפעילויות שבוצעו בשנת 2020 ניתן למנות את: עדכון הוראת דיווח אודות אירוע הסייבר מהותי; שימור וחיזוק שיתוף הפעולה עם מערך הסייבר הלאומי וה-CERT הפיננסי, תוך חתירה לשיפור מתמיד במענה שניתן למערכת הבנקאות; הגברת שיתוף מידע וידע לצמצום הסיכון במערכת הבנקאות (בין היתר באמצעות מפגשי פורום הגנת הסייבר מגזרי-מקצועי); פרסום מכתב פיקוחי בנושא עבודה מרחוק; פיתוח כלי-הערכה, שיהווה תשתית ליצירת תמונת מצב שוטפת ועדכנית אודות רמת הגנת הסייבר במערכת הבנקאות ומידת מוכנותם של התאגידים הבנקאים וחברות כרטיסי האשראי להתמודד מול אירועי הסייבר; ביצוע פעולות ביקורת והערכה מול התאגידים הבנקאים בישראל בהיבטי הגנת הסייבר והשלמת תהליך מבחן קיצון אחיד בתרחיש הסייבר.

כמו כן ליווה הפיקוח על הבנקים מקרוב את התרחשותם של שלושה אירועי הסייבר שהיו בעלי פוטנציאל השפעה משמעותית על מערכת הבנקאות ולקוחותיה: אירוע דלף המידע מיישומון התשלומים PayBox (ינואר 2020); אירוע ניסיון סחיטה מערכתי, תוך איום לבצע מתקפת מניעת שירות מערכתית (ספטמבר 2020); ואירוע שירביט (דצמבר 2020), שהתרחש אמנם בגוף שאינו חלק ממערכת הבנקאות, אך השלכותיו היו בעלות יכולת השפעה על מערכת הבנקאות ולקוחותיה. במסגרת זו פעל הפיקוח על הבנקים: לשיתוף מידע וידע שנוגע בדבר בקרב גופי מערכת הבנקאות אודות האירועים בזמן אמת; לניתוח משמעותי פוטנציאל ההשפעה על רכיבי מערכת הבנקאות ועל הלקוחות; ליצירת קשר שוטף עם גופי הגנת הסייבר המדינתיים, לרבות מערך הסייבר הלאומי; לביצוע תהליכי הפקות לקחים; ועוד.

התגברות איום הסייבר בשנת 2020

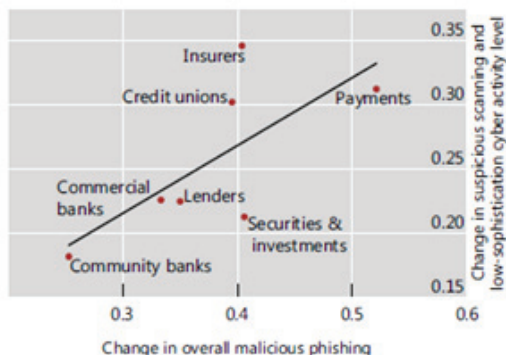
איום הסייבר התגבר משמעותית במהלך שנת 2020: השנה התאפיינה בגידול במספר התקיפות וניסיונות התקיפה, במגוון רחב של סוגי מתקפות, בתקיפות מטעם גורמי תקיפה מגוונים, לרבות מעורבות גוברת של גורמים מדינתיים, וברמות תחכום שונות. מגמת התגברות זו באה לידי ביטוי הן ברמה הבינלאומית והן ברמה הלאומית. התגברות איום הסייבר ב-2020 קשורה גם, בין היתר, למשבר הקורונה אשר הוביל להתרחבות העבודה מרחוק בארגונים ולהתעצמות השימוש של לקוחות בערוצים דיגיטליים, ובכך – הוביל להגדלת משטח התקיפה.

עדות לגידול בהיקפי ובכמות האירועים בשנת 2020 אפשר למצוא בדו"ח Internet Crime Report 2020 של ה-FBI²⁹ לפיו במהלך 2020 חל גידול של 69% במספר הפניות שהתקבלו במרכז IC3 לעומת שנת 2019. גם בדו"ח COVID-19 and cyber risk in the financial sector³⁰ של BIS מוצג כי חל גידול משמעותי של תקיפות סייבר במהלך משבר הקורונה: מנתון של פחות מ-5,000 תקיפות בשבוע בפברואר 2020 ליותר מ-200,000 תקיפות בשבוע באפריל 2020, וכן מוצג הגרף הבא:

במהלך משבר הקורונה חלה התגברות בתקיפות סייבר על הסקטור הפיננסי

Working from home (WFH) opens up new possibilities for cyber attacks

Cyber attacks increased during the Covid-19 period, with differences across financial firm types²

המקור: BIS 2021.

גם בארץ נצפתה מגמה דומה, כפי שניתן לראות בדו"ח סיכום שנה 2020 של מערך הסייבר הלאומי,³¹ לפיו חלה עלייה של 50% במספר הפניות למרכז המבצעי לדיווח על אירועי סייבר לעומת השנה שעברה. מבחינת המגמות שנצפו בסוגי התקיפות ניתן לציין את הגידול באירועי כופר, ובהם גם אירועי Double Extortion³², באירועי הונאה (מסוגי Phishing, Vishing, Smishing) ובאירועי הדלפת מידע,

²⁹ <https://www.fbi.gov/news/pressrel/press-releases/fbi-releases-the-internet-crime-complaint-center-2020-internet-crime-report-including-covid-19-scam-statistics>

³⁰ <https://www.bis.org/publ/bisbull37.htm>

³¹ <https://www.gov.il/he/departments/news/annualsummary2020>

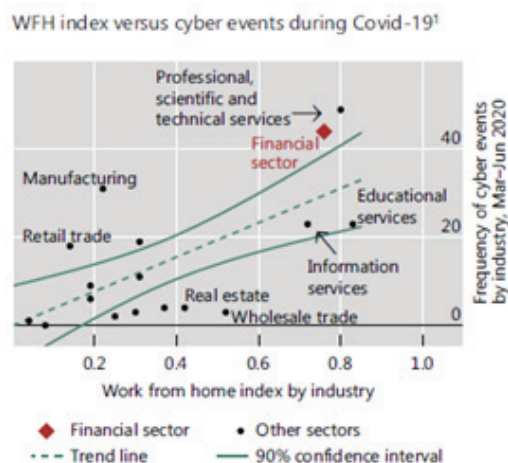
³² הכוונה לאירוע כופר שמשלב הצפנת קבצים וגניבת מידע

גידול בתקיפות שמטרתן יצירת הרס/שיבוש מערכות מיחשוב, השמשה של חולשות שהתפרסמו פומבית וניצולן לכדי ביצוע תקיפות, תקיפות של תשתיות עבודה מרחוק, ניצול חולשות בענן, תקיפות באמצעות שרשרת אספקה, ועוד.

בתוך זאת, ברמה הבינלאומית המגזר הפיננסי זוהה כיעד אטרקטיבי לתקיפות, וזאת בין היתר לאור היקפי השימוש הנרחבים בעבודה מרוחקת בארגונים במגזר הפיננסי במהלך משבר הקורונה, כפי שניתן לראות בגרף המוצג להלן.³³ גם בארץ המגזר הפיננסי זוהה כאחד מהמגזרים שנצפו בהם הכי הרבה ניסיונות תקיפה.³⁴

אימוץ עבודה מרחוק בקרב אירגונים יצר הזדמנויות חדשות למימוש תקיפות סייבר

The financial sector has been hit by cyber attacks during the pandemic

המקור: BIS 2021.

מתוך כלל אירועי הסייבר שהתרחשו במהלך 2020 התרחשו גם לא מעט אירועים משמעותיים, בין אם בהיבטי סוג התקיפה, מאפייניה ומורכבותה, היקף הנזק וההשפעה של האירוע ו/או הגורמים העומדים מאחורי התקיפה. להלן יוצגו פרטים אודות חלק קטן מאירועים אלו, אשר יש בהם כדי להמחיש את הסיכונים, המאפיינים וההשלכות הפוטנציאליים שגלומים בהתממשות אירוע סייבר ואת התפתחות האיום בשנת 2020.

• **Travelex** – החברה הבריטית, שהינה מהחברות המובילות בעולם בתחום המרות וסליקות מט"ח, התמודדה במהלך ינואר 2020 עם **אירוע כופרה** משמעותי שבעקבותיו הושבתו אתריה ומערכותיה למשך מספר שבועות. האירוע התאפשר, בין היתר, באמצעות ניצול פגיעויות שאפשרו לתוקפים לחדור לרשת הממוחשבת של החברה. האירוע כלל הצפנה של מידע וקבצים וכן איום להדלפה ופרסום מידע אודות לקוחות החברה. התוקפים **דרשו תשלום של כ-6 מיליון דולר**. האירוע יצר **אפקט משנה על גופים פיננסיים נוספים**, בהם גם בנקים גדולים, שעושים שימוש

³³ ראה דו"ח COVID-19 and cyber risk in the financial sector של BIS – קישור בהערות שוליים 30

³⁴ ראה דו"ח סיכום שנה 2020 של מערך הסייבר הלאומי – קישור בהערות שוליים 31

בשירותי החברה. כאמור, **לחברה לקח מספר שבועות עד לחזרה מלאה לשגרה ולא ברור אם בסופו של דבר החברה שילמה את הכופר שנדרש או לא.**

• **Garmin** – החברה, שמזוהה בעיקר כיצרנית שעוני ספורט וציוד ניווט, ספגה ביולי 2020 מתקפת כופרה שגרמה להשבתת מערכותיה למשך מספר ימים. לפי הערכות ופרסומים שונים, יתכן שהחברה שילמה את סכום הכופר שעמד על כ-10 מיליון דולר. מנגד, החברה לא הוסיפה פרטים מעבר להודאתם שחוו מתקפת סייבר ושאינן אינדיקציות לחשיפת מידע אישי אודות המשתמשים.

• **בורסה ניו זילנדית** – באוגוסט 2020 התרחשה מתקפת מניעת שירות מסוג DDOS על הבורסה הניו זילנדית. המתקפה השפיעה על תפקודה ושירותיה של הבורסה במשך 4 ימים ברציפות וגרמה להשבתת חלק מפעילויותיה.

• **SolarWinds** – בדצמבר 2020 נחשפה אחת מתקיפות הסייבר החמורות והמשמעותיות ביותר שהתרחשו בשנים האחרונות. תקיפה זו בוצעה **במתווה של ניצול שרשרת אספקה** ובמסגרתה התוקפים חדרו, ככל הנראה כבר במרץ 2020, לחברת SolarWinds והחדירו פוגען למוצר של החברה שמשמש עשרות אלפי חברות, גופים ורשויות ממשל ברחבי העולם. באופן זה הצליחו התוקפים לחדור לגופים וחברות נוספות שהחברה היא חלק משרשרת האספקה שלהן, וביניהם: גופי ממשל אמריקאים (ובהם המשרד לביטחון פנים ומשרד האוצר), מייקרוסופט, FireEye (חברת אבטחת סייבר מובילה). על פי פרסומים והערכות ייתכן כי הגורמים העומדים מאחורי תקיפה זו הינם **גורמים מדינתיים** ומטרת התקיפה הייתה איסוף מידע מאותן חברות שהיו במוקד התקיפה.

• **שירביט** – חברת הביטוח הישראלית שירביט חוותה בסוף נובמבר 2020 אירוע כופר שכלל דלף מידע ממערכות החברה, לרבות מידע אישי של מבוטחיה.³⁵ התוקפים פרסמו חלק מהמידע ברשת טלגרם ודרשו תשלום כופר כתנאי לעצירת הדלפת מידע נוסף. על פי הפרסומים חברת שירביט סירבה לשלם את דמי הכופר. החדירה לחברה התאפשרה, בין היתר, תוך ניצול חולשה שלא תוקנה.

בין האירועים המשמעותיים הנוספים שהתרחשו במהלך 2020 ניתן למנות אירוע שכונן מול Twitter ובמסגרתו התבצעו הונאות על לקוחות החברה, אירועי דלף מידע בחברות Experian (חברת דירוג אשראי דרום אפריקאית), Marriot (אירוע דלף מידע שני תוך שנתיים), MGM Resorts, ארגון הבריאות העולמי WHO (כחלק מגל תקיפות של ארגוני בריאות במהלך גלי משבר הקורונה) ו-ZOOM ואירועי כופרה משמעותיים שהתרחשו בחברות Finastra (שמספקת פתרונות תוכנה לארגונים פיננסיים), Magellan (חברת ביטוחי בריאות), UCSF (אוניברסיטה במדינת קליפורניה) ועוד.

גם בישראל התרחשו מספר אירועים משמעותיים במהלך 2020 וביניהם: אירוע דלף מידע מאפליקציית התשלומים PayBox, אירוע כופרה בחברת השבבים Tower Semiconductor, ניסיונות פגיעה במגזר המים, קמפיין תקיפה על חברות שילוח ולוגיסטיקה, ניסיון סחיטה מערכתי מול מספר גופים במערכת הבנקאית תוך איום לבצע מתקפת מניעת שירות מערכתית, אירוע כופרה בחברת Habana Labs, אירוע בחברת אבטחת הסייבר Portnox ועוד.

³⁵ ראה דו"ח סיכום שנה 2020 של מערך הסייבר הלאומי ודו"ח תקופתי לשנת 2020 של חברת שירביט <https://www.shirbit.co.il/%D7%A4%D7%A8%D7%A1%D7%95%D7%9E%D7%99-%D7%93%D7%95%D7%97%D7%95%D7%AA-%D7%95%D7%A0%D7%AA%D7%95%D7%A0%D7%99%D7%9D/%D7%93%D7%95%D7%97%D7%95%D7%AA-%D7%9B%D7%A1%D7%A4%D7%99%D7%99%D7%9D>

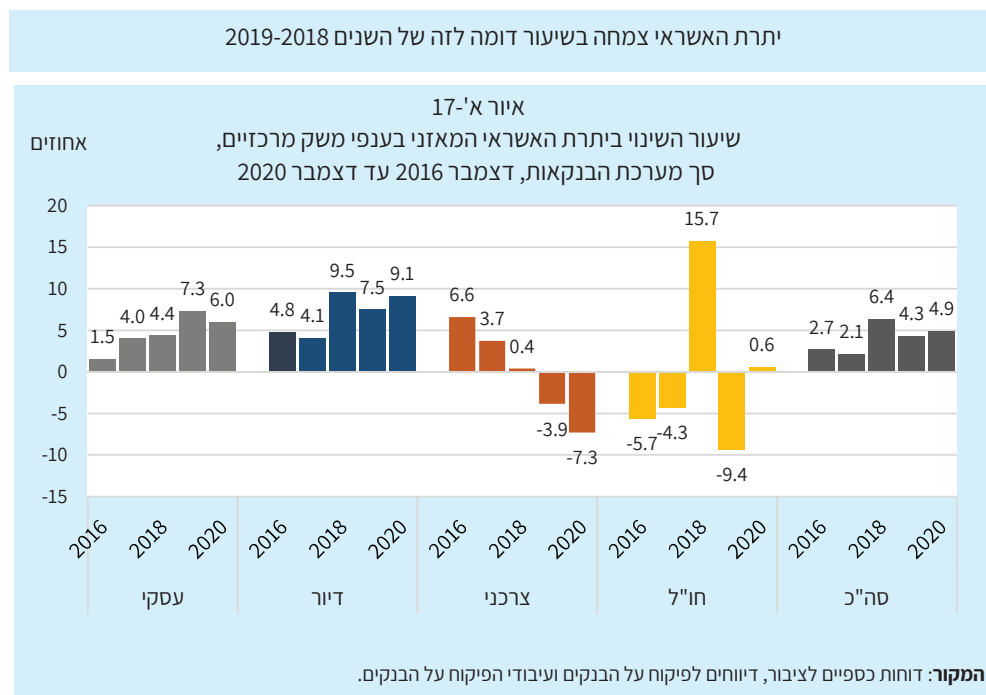
לסיכום, שנת 2020 הייתה מאתגרת במיוחד, לא רק לאור משבר הקורונה והשלכותיו, אלא גם בשל ההתגברות הכלל עולמית של איום הסייבר. בהסתכלות לקראת שנת 2021 אנו צופים כי מגמת התעצמות הדיגיטציה תמשיך ובכך המשיך עבודה מרוחקת גם לאחר שמשבר הקורונה יחלוף, המשיך התגברות הפעילות של לקוחות בערוצים דיגיטליים לצד המשך אימוץ וקידום החדשנות והדיגיטציה במערכת הבנקאית, לרבות בהיבטים של נוכחות גוברת בענן. ובכך – משטח התקיפה צפוי להמשיך לגדול. בנוסף, ולאור מגמות התקיפה שנראו בשנים האחרונות וב-2020 בפרט, אנו צופים שגם מבחינת גורמי התקיפה האיום ימשיך לגבור, בין היתר, בדרך של ניצול מהיר של חולשות ומימושן לכדי תקיפות, גורמי תקיפה מגוונים מבחינת יכולות וכוונות, לרבות גורמים מדינתיים, המשך שימוש במתווה שרשרת אספקה וניצול הזדמנויות המאפשרות יצירת תקיפות. לאור הערכה זו, על הארגונים להמשיך במאמצי ההגנה השוטפים, תוך צמצום מתמיד של משטח התקיפה ככל הניתן, בחינה מתמדת של התפתחות האיומים וההזדמנויות, והתאמת מאמצי ההגנה להתפתחויות אלו. זאת לצד הפנמה שמניעה מוחלטת של התממשות האיום אינה אפשרית ולפיכך, לצד הדגש על המושם המניעה, להקפיד ולשים דגש גם על יכולות זיהוי, תגובה וניהול אירוע, מהירות ואפקטיביות, לכשיתממש.

ג. תיק האשראי וסיכון האשראי

התפתחויות מרכזיות³⁶

יתרת האשראי לציבור גדלה במהלך השנה בכ-5%, שיעור דומה לממוצע הצמיחה בשנתיים האחרונות (איור א'-17) וזה למרות צמצום התוצר בשיעור של 2.6% במהלך 2020. בדומה לשנים

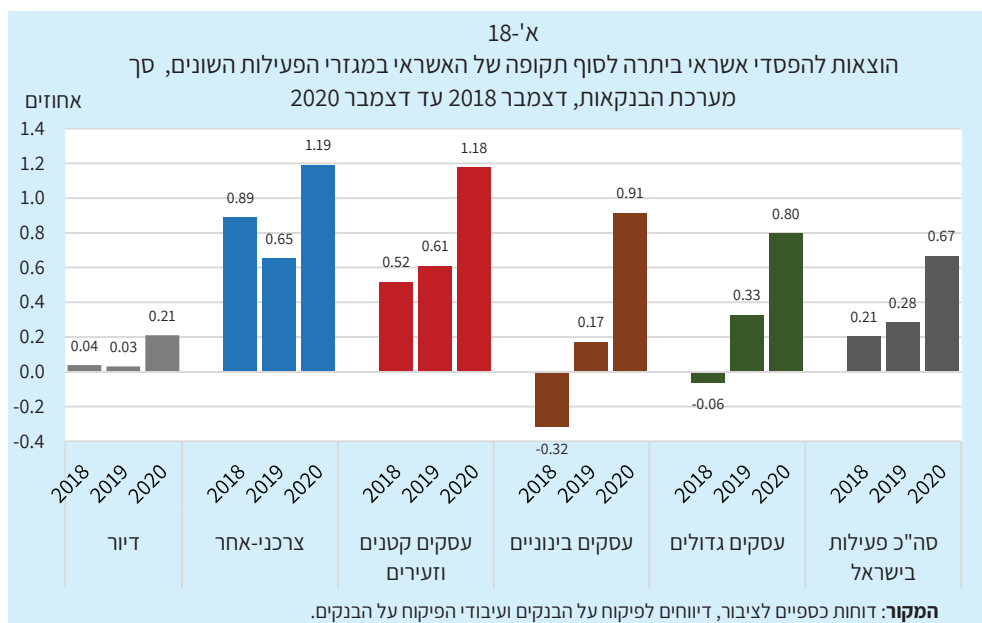
יתרת האשראי לציבור גדלה במהלך השנה בכ-5% וזה למרות צמצום התוצר במהלך 2020.

³⁶ נתוני בנק מזרחי-טפחות כוללים בשנת 2020 את נתוני המאזן ואת נתוני ההפרשה והמחיקות לרביע האחרון של בנק אגוד.

האחרונות, הגורמים שהובילו לצמיחה הם: האשראי לדיור שצמח בכ-9% והאשראי העסקי שצמח במהלך השנה בשיעור של 6% וזה בעיקר בענפי הבינוי והנדל"ן ובמגזר העסקים הגדולים. מנגד הואצה מגמת צמצום החשיפה לאשראי הצרכני (7%-) וזה על רקע ההאטה בפעילות הכלכלית במשק, שהביאה לירידה בביקוש לאשראי זה. שיעורי הפרשה גבוהים להפסדי אשראי נרשמו במהלך השנה כתוצאה מהרעה באיכות תיק האשראי הבנקאי ובשל אי-הוודאות הכלכלי (איור א'-18). אי-הוודאות בדבר התפתחות המשבר ואופן התאוששותו של המשק צפויים להשפיע בשנים הבאות על תיק האשראי הבנקאי. עם זה ראוי לציין שרוב ההפרשה נעשתה במסגרת הפרשה קבוצתית ולא כהפרשה פרטנית וזה כתוצאה מהשיעור הלא-מבוטל של אשראי שבגינו נדחו תשלומי ההלוואה ואי-הוודאות בדבר התפתחותו של המשבר.

עלייה חדה נרשמה בשיעור ההוצאה להפסדי האשראי בכל מגזרי הפעילות

משקי בית

מגמת הצמצום באשראי הצרכני הואצה בשנת 2020 זאת על רקע ההאטה בפעילות הכלכלית במשק שהביאה במהלך השנה לירידה בצריכה הפרטית ובהוצאות בכרטיסי אשראי.

מגמת הצמצום באשראי הצרכני הואצה בשנת 2020. יתרת האשראי הצרכני קטנה במהלך השנה בשיעור של כ-7% (כ-11 מיליארד ש"ח), צמצום חד בהשוואה לשנת 2019 (4%-; איור א'-17). עיקר הירידה באשראי זה³⁷ מקורה בצמצום האשראי לכל מטרה ("אחר"), שהיווה מעל ל-80% מסך הקיטון (לוח 16). ההאטה בפעילות הכלכלית במשק שהביאה במהלך השנה לירידה בצריכה הפרטית (9.5%- ביחס לשנת 2019) ובהוצאות בכרטיסי אשראי, פעלה גם לירידה בביקוש לאשראי צרכני. מעבר לכך, הירידה בצריכה הפרטית הייתה משמעותית וגדולה מהירידה בתוצר (2.6%-) והובילה לעלייה בשיעור החיסכון,³⁸ כפי שהתבטא בין היתר בצמצום ניצול מסגרות חשבון העו"ש וכרטיסי האשראי הבנקאים (להרחבה ראו פרק הפעילות החוץ-מאזנית), שקטנו במהלך

³⁷ אשראי לאנשים פרטיים שאינו אשראי לדיור או אשראי נדחה בין מועד הרכישה למועד חיוב כרטיס האשראי.

³⁸ להרחבה ראו פרק א' בדוח בנק ישראל לשנת 2020, אפריל 2021.

צמצום בניצול מסגרות חשבונות העו"ש וכרטיסי האשראי
הבנקאים נרשם במהלך השנה

איור א'-19
התפתחות ניצול מסגרות חשבונות העו"ש, ומסגרות
כרטיסי האשראי הבנקאיים, סך מערכת הבנקאות,
2016 עד 2020

100 = 2016

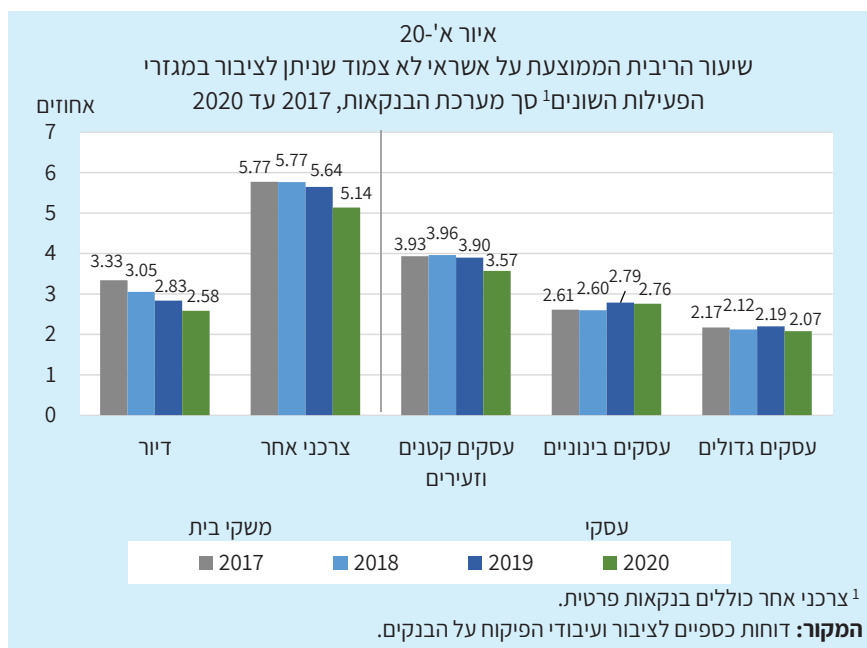
שנה	ניצול מסגרות חשבונות ע"ש	ניצול מסגרת כרטיסי אשראי
2016	100	100
2017	100	105
2018	95	135
2019	92	140
2020	68.6	129.8

המקור: דיווחים לפיקוח על הבנקים ועיבודי הפיקוח על הבנקים.

השנה בשיעורים של 25%-7.8% בהתאמה וזה לעומת שיעור צמצום של 2.2% בניצול מסגרת חשבון העו"ש וגידול בשיעור של 2.7% בניצול מסגרות כרטיסי האשראי בשנת 2019 (איור א'-19). הקיטון בביקוש לאשראי הצרכני בא לידי ביטוי גם בירידה בשיעור הריבית הממוצעת, שעמדה במהלך שנת 2020 על כ-5.14%, ירידה של 0.5 נקודות האחוז בהשוואה לשנת 2019 (איור א'-20). מרווחי האשראי נותרו יציבים במהלך השנה וזה על אף העלייה בסיכון (איור א'-21) וייתכן שהנתון מעיד על ירידה בעלויות הגיוס של הבנקים. הירידות בריבית ובעלויות הגיוס נבעו מהצעדים שנקט בנק ישראל במהלך המשבר שכללו בין היתר את הורדת הריבית בחודש אפריל 2020³⁹ וצעדים נוספים שסייעו ליציבות בשווקים הפיננסיים.

ייתכן שמקור חלק מהקיטון באשראי הצרכני הוא בגידול האשראי לכל מטרה בביטחון דירת מגורים.

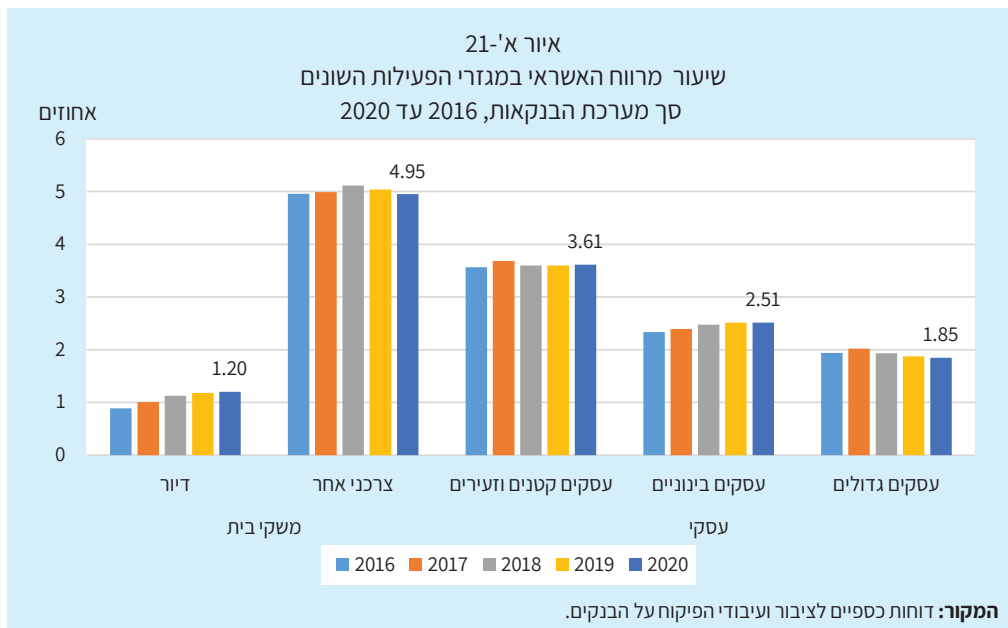
ירידה בשיעור הריבית הממוצעת נרשמה בכל מגזרי הפעילות

³⁹ הוועדה המוניתרית החליטה ביום 6 באפריל 2020 להפחית את הריבית ב-0.15 נקודות האחוז לרמה של 0.1%.

<https://www.boi.org.il/he/NewsAndPublications/PressReleases/Pages/6-4-2020a.aspx>

יציבות במרווחי האשראי בשנת 2020 על אף העלייה בסיכון בעקבות המשבר

ייתכן שמקור חלק מהקיטון באשראי הצרכני הוא בגידול האשראי לכל מטרה בביטחון דירת מגורים. הפיקוח על הבנקים אפשר במהלך המשבר להגדיל את שיעור המימון על הלוואות לכל מטרה במשכון דירת מגורים לכ-70% (לעומת 50% טרם ההקלה) וזה כדי להקל על משקי הבית.⁴⁰ צעד זה הוביל לגידול של כ-2.3 מיליארד ש"ח (איור א'-22) ביתרת האשראי לכל מטרה (כ-10%), שעמדה בסוף שנת 2020 על כ-23.9 מיליארד ש"ח. עיקר הגידול מקורו בהלוואות לכל מטרה בביטחון דירת מגורים שנלקחו בשיעורי מימון של בין 60% ל-75% ושהיוו כ-55% מסך הביצועים באשראי זה במהלך השנה. **יש לציין גם שמתווה דחיית התשלומים, שבמסגרתו נדחו תשלומים בהיקף של כ-2.2 מיליארד ש"ח, סייע למשקי בית רבים במהלך המשבר והיווה מקור חלופי לאשראי עבור משקי הבית שחוו פגיעה בהכנסתם כתוצאה ממשבר הקורונה.**

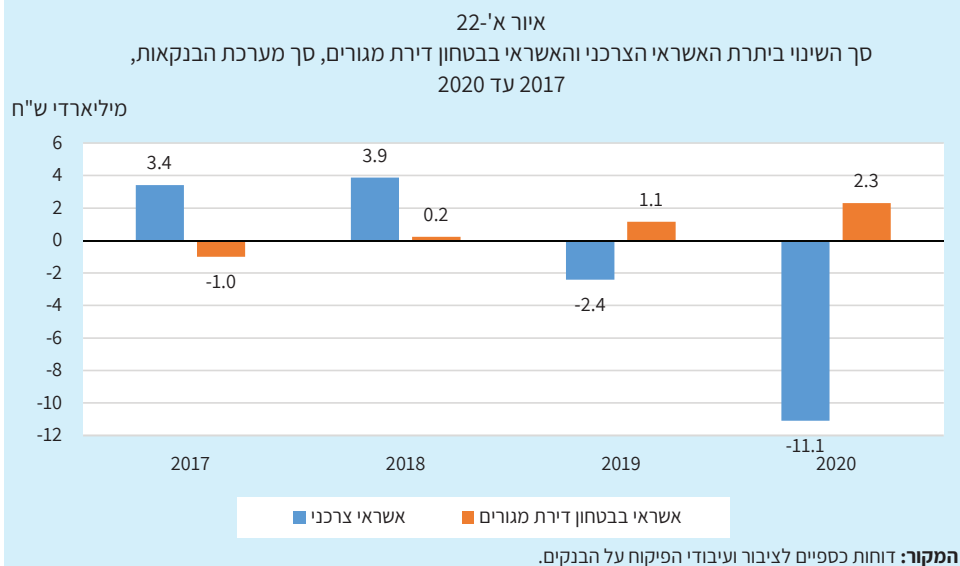
הקיטון באשראי הצרכני לא נצפה רק בבנקים אלא גם בחברות כרטיסי האשראי. יתרת האשראי הצרכני במשק הצטמצמה במהלך השנה בכ-3.7% (כ-197 מיליארד ש"ח בשנת 2020) וזה בהשוואה לצמיחה ממוצעת של 2.9% בשנים 2018-2019. עיקר הצמצום מקורו באשראי שמועמד על ידי מערכת הבנקאות ועל ידי חברות כרטיסי האשראי,⁴¹ שהצטמצם במהלך השנה בשיעור של כ-1.5% לעומת שיעור גידול ממוצע של 12.8% בשנתיים האחרונות. התפתחויות אלה קרו במקביל לגידול בשיעור של כ-13.6% ביתרת האשראי של הגופים החוץ-בנקאיים לסך של כ-3 מיליארד ש"ח במהלך השנה והביאו במהלך השנה לעלייה במשקלם של הגופים החוץ-בנקאיים בשוק האשראי הצרכני (2%) ולקיטון במשקל האשראי הבנקאי (74%; איור א'-23).

⁴⁰ מערכת הבנקאות: הקלות אסדרה ושירותים לציבור על רקע התפשטות נגיף הקורונה, מיום 15 במרץ 2020.

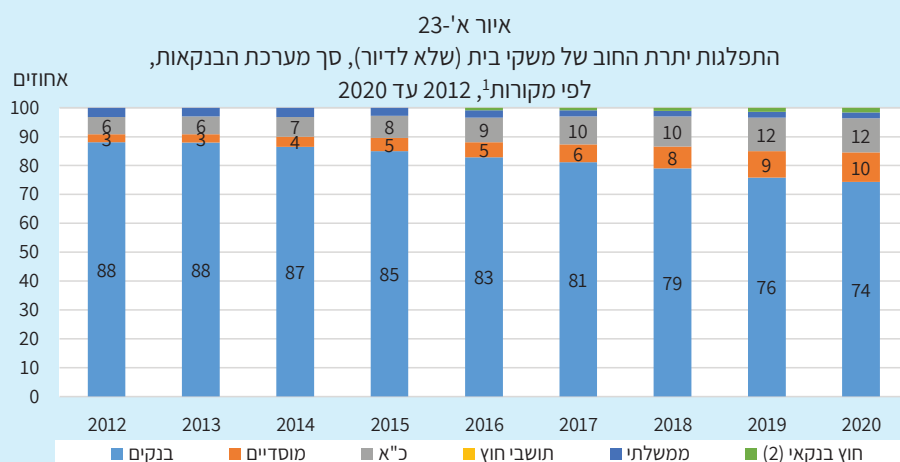
⁴¹ שלא באחריות או בערבות הבנקים. <https://www.boi.org.il/he/NewsAndPublications/PressReleases/Pages/15-3-2020.aspx>

השפעותיו השליליות של משבר הקורונה הביאו להרעה במדדי איכות האשראי הצרכני (לוח 12), כך ששיעור ההוצאה להפסדי האשראי בסך יתרת האשראי עמד במהלך השנה על כ-1.06%, בהשוואה לכ-0.6% בשנת 2019. עם זה יש לציין שעיקר ההוצאה מקורה בהפרשה קבוצתית, שנועדה לספוג הפסדים שטרם התממשו⁴² וזה על רקע אי-הוודאות סביב התפתחות המשבר והאופן שבו המשק יתאושש מהמשבר בשנים הבאות.

עלייה ביתרת האשראי בביטחון דירת מגורים לעומת צמצום ביתרת האשראי הצרכני

נמשכת מגמת הירידה במשקלה של מערכת הבנקאות בסך יתרת האשראי הצרכני במשק

¹ לא כולל אשראי מתושבי חוץ - עקב חוסר נתונים. האשראי מהבנקים כולל הלוואות שאינן למטרת רכישת דירה אך ניתנו כנגד מישכון דירה.

האשראי מחברות כרטיסי האשראי אינו כולל אשראי שהינו באחריות או ערבות הבנקים, אשר נכלל ביתרת האשראי של הבנקים.

² הנתונים כוללים את החברות, מימון ישיר, דרך אשראי (חברת בת של שלמה החזקות), ואלבר קרדיט (חברת בת של אלבר).

המקור: בנק ישראל, הבורסה לניירות ערך בת"א.

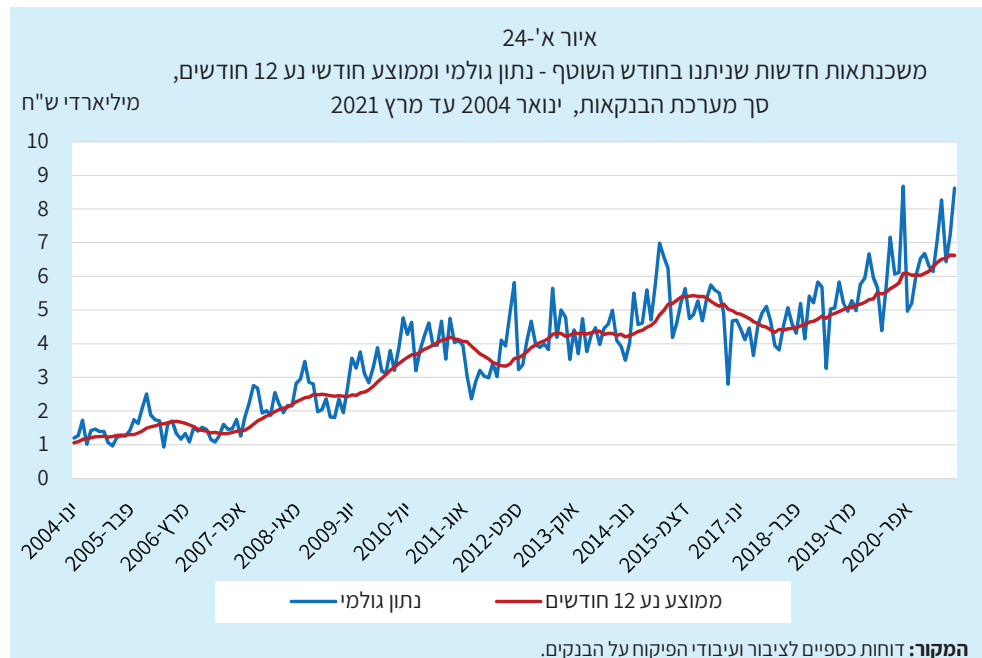
⁴² הפרשה פרטנית גם היא נועדה לספוג הפסדים שטרם התממשו.

האשראי לדיור

במהלך השנה נרשם שיא
נוסף בהיקף הביצועים
שעמד על כ-78 מיליארד
ש"ח.

מגמת הצמיחה באשראי לדיור נמשכה במהלך שנת 2020 וזה על אף הפגיעה של השלכות משבר הקורונה על הכלכלה ובפרט על משקי הבית, שהתבטאה בין היתר בעלייה נוספת במחירי הדיור, לאחר שאלה ירדו מעט בשנים 2017-2018.⁴³ בתוך כך, תיק האשראי לדיור גדל במהלך השנה בשיעור של כ-12%, בהשוואה לשיעור של 8.5% בממוצע לשנה בשנים 2018-2019 (איור א'-17). כ-100 אלף עסקות משכנתה בוצעו במהלך השנה (עלייה של 4% בהשוואה לשנת 2019) ונרשמו ביצועים בהיקף של כ-78 מיליארד ש"ח, גידול של כ-16% בהשוואה לשנת 2019 שבה נרשמו ביצועי שיא של כ-67.7 מיליארד ש"ח (איור א'-24).

שיא נוסף בהיקף הביצועים נרשם במהלך השנה

רמת הפעילות הגבוהה באשראי לדיור במהלך השנה (עסקות וביצועים), מוסברת ברובה על ידי: (1) המשך הגידול בחלקם של רוכשי דירה יחידה ושל רוכשי דירות במסגרת תכנית "מחיר למשתכן" בפרט. משקלם של רוכשי דירה יחידה בסך הביצועים עמד במהלך השנה על כ-50.3% בממוצע (בהשוואה ל-48.3% במהלך 2019; איור א'-25). עלייה זו נובעת מהבשלת פרויקטים במסגרת תכנית "מחיר למשתכן". כך עמד במהלך השנה היקף הביצועים במסגרת תכנית מחיר למשתכן על סך של כ-11.5 מיליארד ש"ח, גידול של כ-65% בהשוואה לשנת 2019⁴⁴ (איור א'-26). מגמה זו נובעת בין היתר עקב הבשלת זכיות בהגרלות במסגרת התכנית וייתכן שנבעה מרצון של לווים להקדים את מועד נטילת ההלוואה, מחשש לעלייה בשיעורי הריבית; (2) **מגמת העלייה במספר ובהיקף מיחזורי המשכנתות נמשכה ואף התחזקה במהלך השנה.**

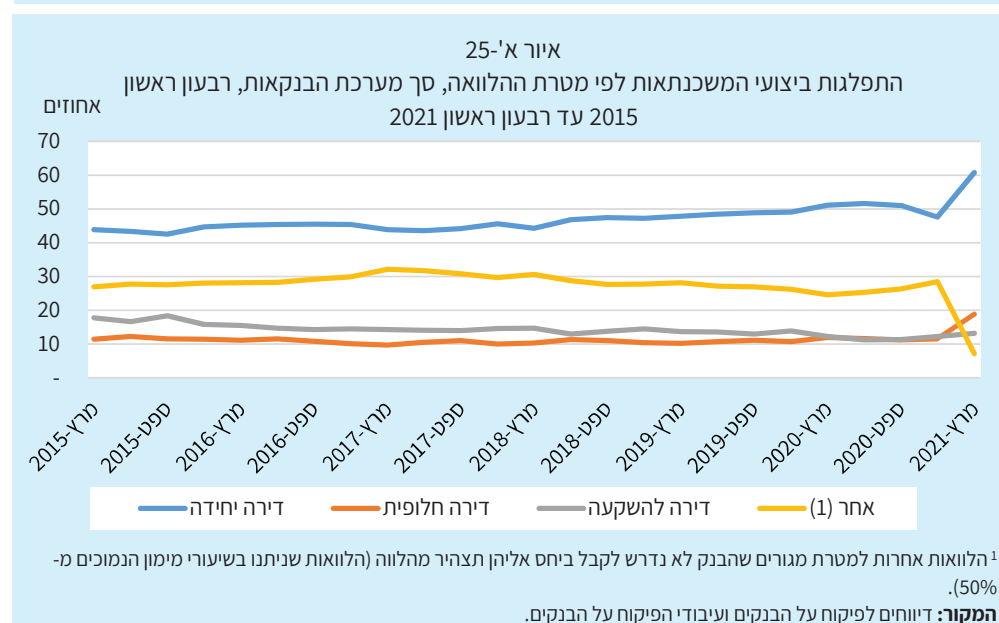
⁴³ להרחבה ראו פרק הנדל"ן בדוח היציבות הפיננסית למחצית השנייה של שנת 2020.

⁴⁴ יש נתונים על הפעילות במסגרת תכנית "מחיר למשתכן" החל מחודש מרץ 2019; נתוני 2019 תוקנו למונחים שנתיים.

משקל עסקות המיחזור (בין בנקים) מסך הביצועים גדל במהלך השנה ועמד על 7%, בהשוואה לממוצע של 4% בין השנים 2018-2019. בנוסף, בחינת כלל מיחזורי המשכנתות (בבנק אחר ובאותו הבנק), מעלה שביצועי המיחזורים עמדו במהלך השנה על כ-20 מיליארד ש"ח (איור א'-27), גידול של כ-70% בהשוואה לשנת 2019 ומספר העסקות עמד על כ-35 אלף, גידול של כ-100% לעומת שנת 2019. כמו כן עולה ששיעור הצמיחה בהיקף המיחזורים בין בנקים היה גבוה כמעט פי שניים בהשוואה לשיעור הצמיחה של המיחזורים באותו הבנק (103% לעומת 57%) וגובה מיחזור ממוצע בין בנקים היה גבוה בכ-50% בהשוואה למיחזורים בתוך אותו הבנק (770 אש"ח לעומת 520 אש"ח).⁴⁵ ייתכן שחסימי המעבר שקיימים בשוק מובילים לכך שהעלויות שכרוכות במיחזור ההלוואה מונעות מלקוחות שיש להם יתרה נמוכה לסילוק, למחזר לבנק אחר, בעוד שעלויות אלה מתקזזות עם החיסכון הצפוי בסך החזרי ההלוואה, במקרה של לקוחות עם הלוואה שיתרתה גבוהה לסילוק. בנוסף, הגידול בסך המיחזורים מקורו, כלל הנראה, משיעורי הריבית הנמוכים בהשוואה לעבר וייתכן ש בחלק מההלוואות מבטאים ניסיון של הלווים ושל הבנקים להתאים בצורה טובה יותר את החזרי ההלוואות לצרכי הלווים, נוכח השפעות המשבר הכלכלי על הכנסות משקי הבית. **בניכוי השפעת גורמים אלה (ביצועי "מחיר למשתכן" והעלייה בהיקף המיחזורים) עולה שהיקף הביצועים צמח בכ-5% ומספר העסקות קטן בכ-5% בהשוואה לשנת 2019.**

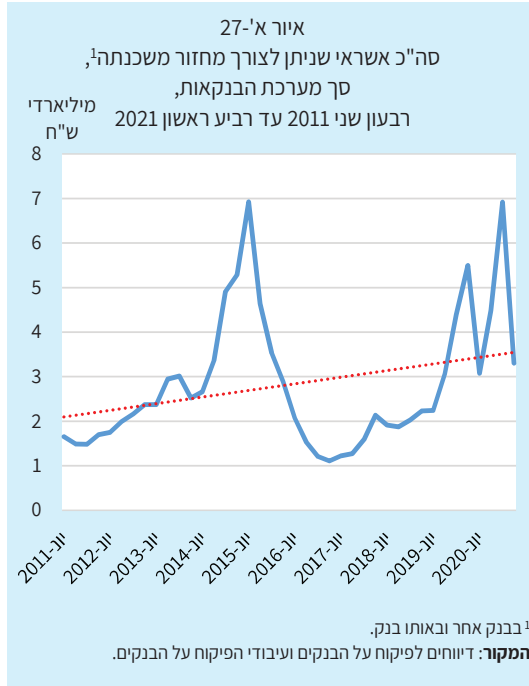
רמת הפעילות הגבוהה באשראי לדיור במהלך השנה, נובעת מהמשך הגידול בחלקם של רוכשי דירה יחידה ושל רוכשי דירות במסגרת תכנית "מחיר למשתכן" בפרט ובעקבות מגמת עלייה במיחזורי המשכנתות.

נמשך הגידול בחלקם של רוכשי דירה יחידה בסך הביצועים שמאופיינים בשיעורי מימון גבוהים

⁴⁵ להרחבה ראו פרק האשראי למגזר הפרטי בדוח היציבות הפיננסית למחצית השנייה של שנת 2020.

מגמת העלייה במספר ובהיקף מיחזורי המשכנתות נמשכה ואף התחזקה במהלך השנה

גידול של כ-65% נרשם בהיקף הביצועים במסגרת תכנית "מחיר למשתכן" בהשוואה לשנת 2019

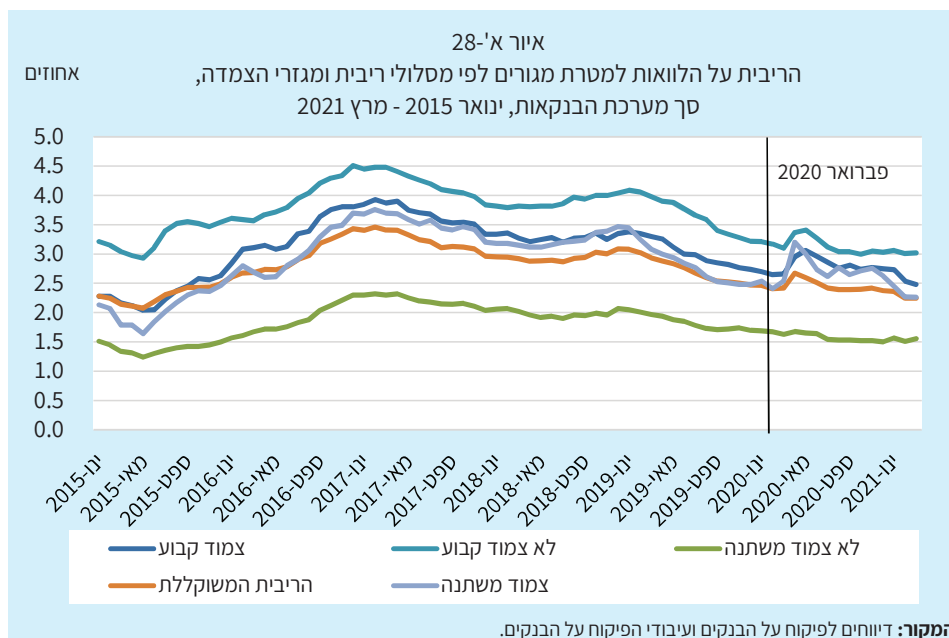
נכון לחודש מרץ 2021,
שיעור הריבית הממוצעת
על הלוואה לדיור עומד
על 2.25%, נמוך מרמתו
ערב המשבר.

שיעורי הריבית במסלולי ההלוואה השונים נותרו ברמה נמוכה במהלך המשבר וזה על אף העלייה שנרשמה בתחילת המשבר עקב העלייה החדה בסיכון ובתנודתיות בשווקים, שהביאו לעלייה בתמחור סיכון האשראי ובעלויות הגיוס באשראי לדיור.⁴⁶ החשש מעליית הריבית הביאה בתחילת המשבר לוויסות רבים **להקדים את מועד נטילת ההלוואה, מחשש להתייקרות נוספת של ההלוואות לדיור עם התפתחות המשבר**. כך, בחודש מרץ, עם הכניסה לסגר הראשון, נרשמו ביצועי שיא של כ-8.7 מיליארד ש"ח ומעל ל-11 אלף עסקות (עלייה בשיעורים של 64% וכ-50% בהשוואה למרץ 2019⁴⁷ בהתאמה). אך בתוך פרק זמן קצר מאוד חלה כאמור ירידה בשיעור הריבית ונכון לחודש מרץ 2021, שיעור הריבית הממוצעת על הלוואה לדיור עומדת על שיעור של 2.25%, נמוכה מרמתה ערב המשבר (2.41% בפברואר 2020; איור א'-28). על אף הירידה בשיעור הריבית הממוצעת, חלה במהלך שנת 2020 עלייה קלה של שתי נקודות בסיס במרווחי האשראי במגזר זה לשיעור של 1.2% (איור א'-21). הירידה בריביות התאפשרה בין היתר הודות לצעדים שנקט בנק ישראל ושתמכו בהתייצבות השווקים והביאו לירידה בעלויות הגיוס של הבנקים ולצעדים שנקט הפיקוח על הבנקים במטרה לשמור בזמן המשבר על היצע האשראי בכללו ועל האשראי לדיור בפרט (להרחבה ראו פרק ג').

⁴⁶ להרחבה בנוגע להתפתחות הריביות במהלך משבר הקורונה, ראו "הגידול בביקוש לאשראי, אופן הסיוע של הבנקים ללקוחות במשבר נגיף הקורונה והגורמים המרכזיים לעליית הריביות על אשראי בנקאי מתחילת המשבר", בנק ישראל, מרץ 2020.

⁴⁷ יש לציין שגם בחודש דצמבר נרשמו ביצועי גבוהים (כ-8.3 מיליארד ש"ח). חודש דצמבר מאופיין לרוב בביצועים גבוהים (בשנת 2019 נרשמו ביצועים בהיקף של כ-7.1 מיליארד ש"ח).

שיעורי הריבית במסלולי ההלוואה השונים נשארו ברמה נמוכה במהלך המשבר

אחד הצעדים המשמעותיים שהוביל הפיקוח על הבנקים בשיתוף מערכת הבנקאות להתמודדות עם השפעותיו של משבר הקורונה היה מתווה דחיית תשלומי ההלוואות,⁴⁸ לרבות אשראי לדיור. בחודש מאי 2020 פורסם מתווה דחיית התשלומים (שהורחב לאורך המשבר) ושבמסגרתו נדחו תשלומים בהיקף של כ-4.2 מיליארד ש"ח. נכון לחודש מרץ 2021 סך היתרה שבדחייה עומדת על שיעור של כ-4.5% מסך האשראי תיק האשראי (איור א'-29) לדיור (לעומת 25% במהלך חודש אפריל 2020).

ניתוח נתוני הדחיות מעיד שכ-65% מההלוואות שנדחו, דחו מעל ל-50%⁴⁹ מההחזר החודשי (איור א'-30) ושכ-43% מההלוואות שבדחייה דחו את התשלומים לתקופה של מעל לשנה (איור א'-31). נתונים אלה מאששים שמשקי בית רבים נפגעו בצורה קשה במהלך המשבר ושמטווה הדחיות אכן סייע לאוכלוסייה עם מאפייני סיכון גבוהים יותר בהשוואה לכלל אוכלוסיית נוטלי המשכנתות, כפי שעולה מהשוואת מאפייני ההחזר החודשי מההכנסה ושיעור המימון הממוצע (איור א'-32; להרחבה ראו תיבה א-1).

⁴⁸ להרחבה ראו תיבה א'-1 – תיבת בנושא דחיית הלוואות.

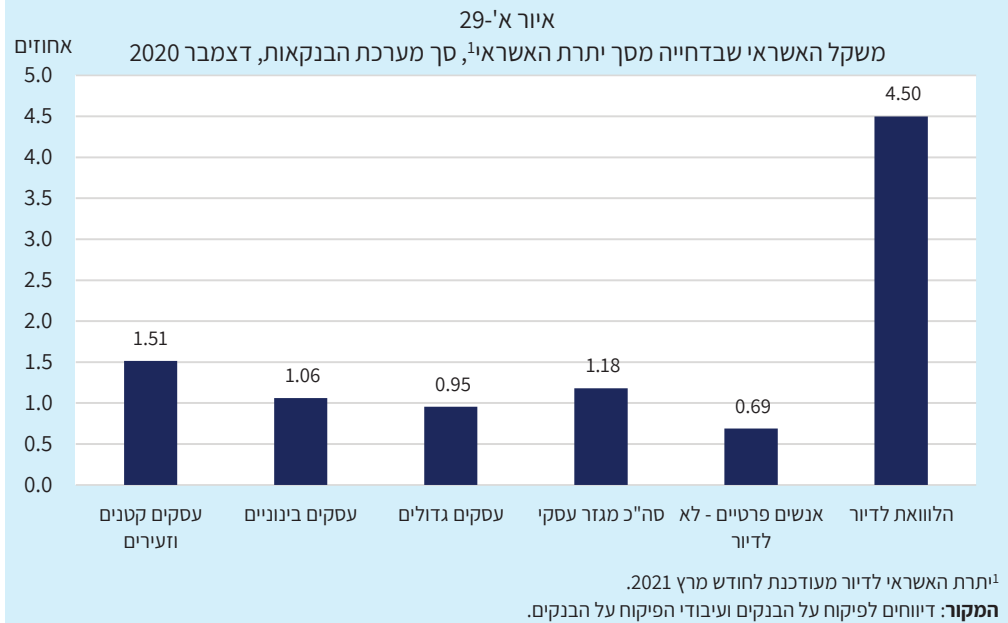
⁴⁹ במסגרת המתווה השלישי ניתן לדחות עד ל-75% מהתשלום החודשי בהתאם לעמידה בספים שנקבעו במתווה. בנק ישראל מודיע על גיבוש מתווה נוסף, שאומץ על ידי מערכת הבנקאות למתן סיוע לעסקים קטנים וזעירים בפירעון הלוואות, אוקטובר 2020.

<https://www.boi.org.il/he/NewsAndPublications/PressReleases/Pages/10-12-20.aspx>

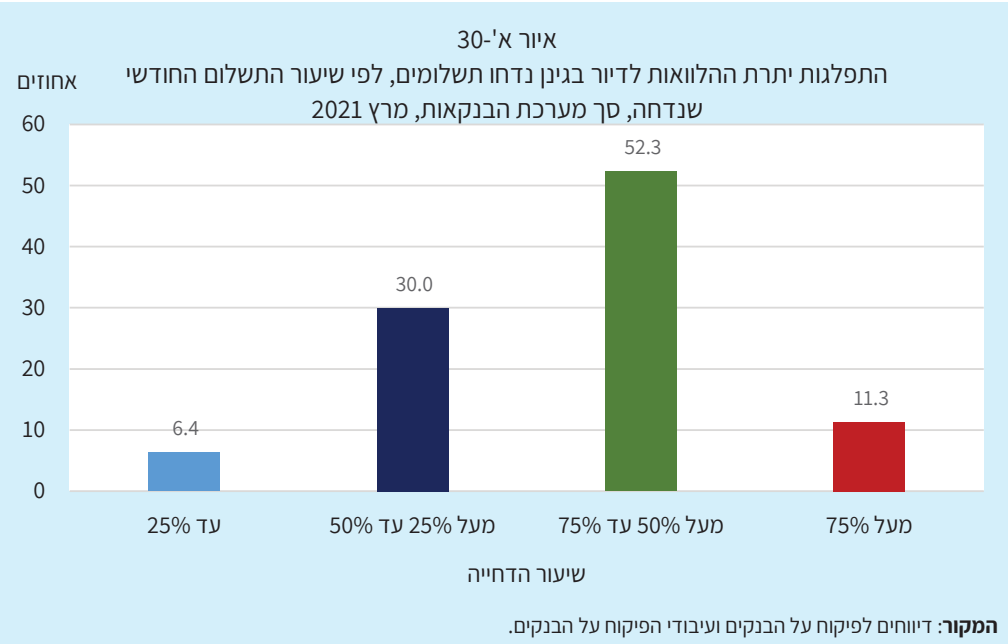
הפיקוח על הבנקים מודיע על גיבוש מתווה נוסף לדחיית תשלומי משכנתות והלוואות צרכניות, שאומץ על ידי מערכת הבנקאות, נובמבר 2020.

<https://www.boi.org.il/he/NewsAndPublications/PressReleases/Pages/30-11-2020.aspx>

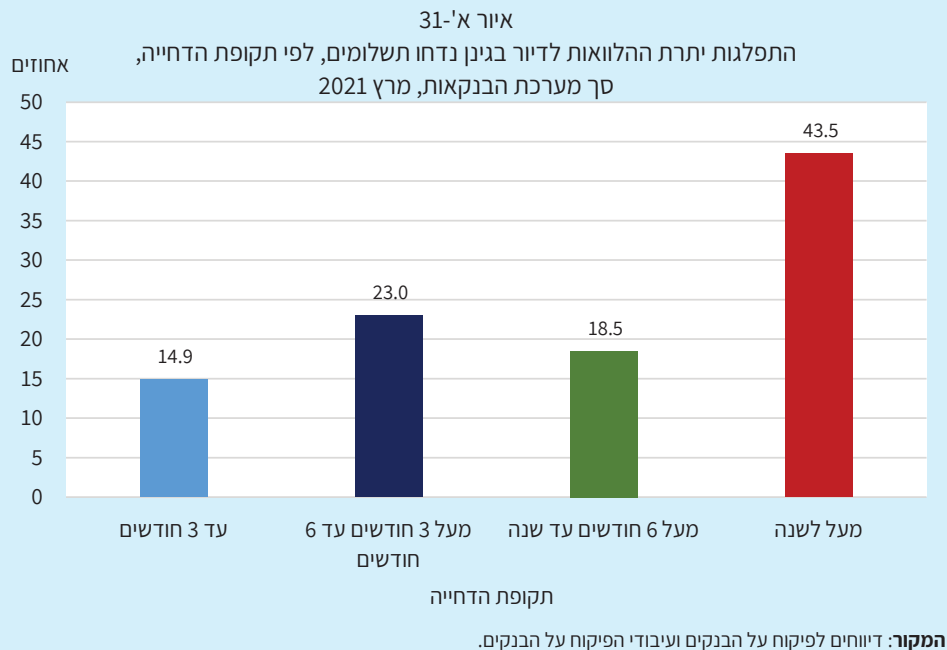
שיעור האשראי שבדחייה מסך האשראי הוא הגבוה ביותר במגזר הדיור

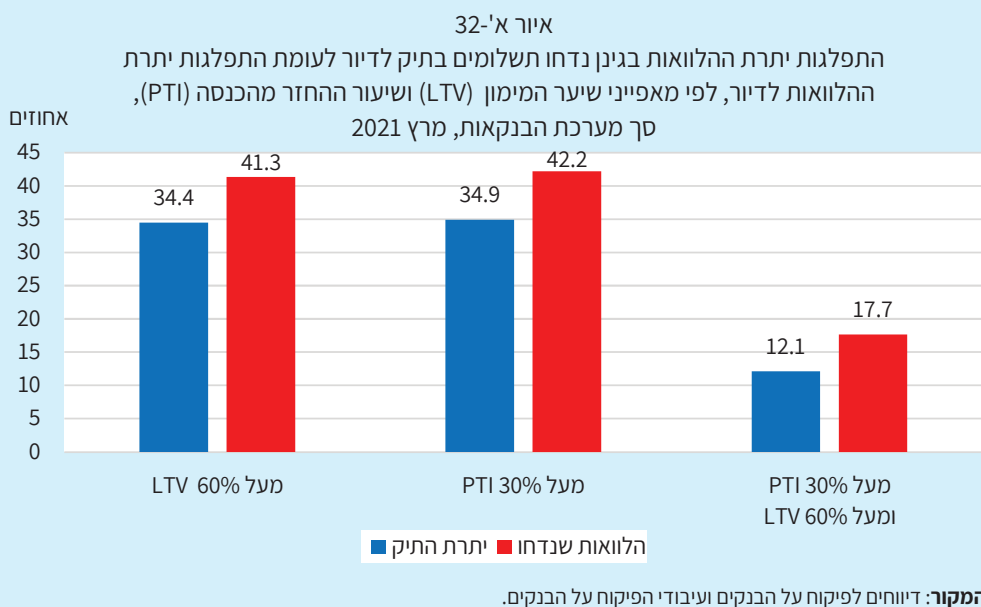
רוב ההלוואות במסגרת מתווה דחיית התשלומים הן בדחייה של מעל ל-50% מההחזר החודשי

כ-40% מההלוואות במסגרת מתווה דחיית התשלומים הן בדחיית תשלומים לתקופה של מעל לשנה

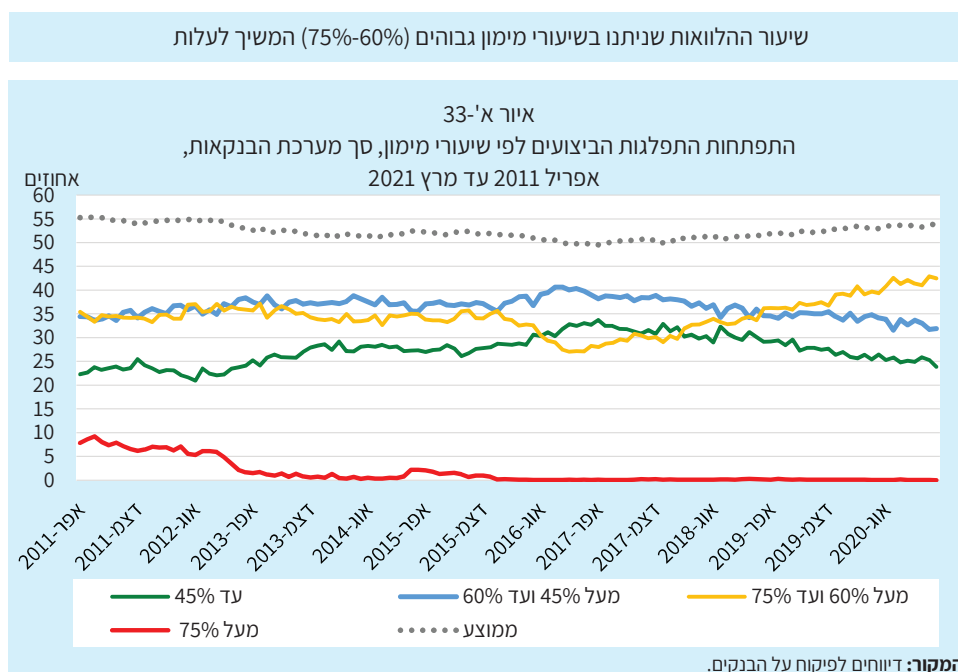

לווים שדחו את תשלומי הלוואת המשכנתה הם עם מאפייני סיכון גבוהים יותר, בהשוואה לכלל אוכלוסיית נוטלי המשכנתאות

שיעור ההלוואות בשיעורי מימון גבוהים בסך הביצועים המשיך לעלות ועמד במהלך השנה במוצע על כ-40%.

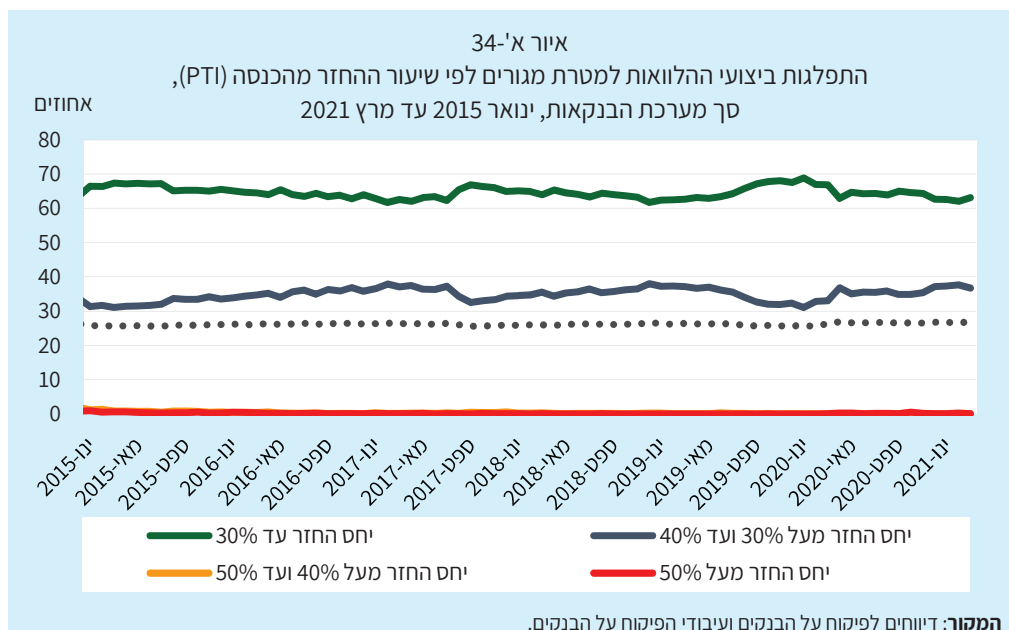
במהלך השנה חלה הרעה קלה במדדי סיכון תיק האשראי לדיור. כך המשיך שיעור ההלוואות בשיעורי מימון גבוהים (60%-75%) בסך הביצועים לעלות ועמד במהלך השנה במוצע על כ-40% (לעומת כ-36% במוצע במהלך שנת 2019; איור א'-33) ובנוסף חלה עלייה של מחצית השנה בתקופה הממוצעת לפירעון (כ-22.5 שנים). עם זה שיעור ההחזר מההכנסה המהווה משתנה מרכזי בהערכת ההסתברות של לווה לחדלות פירעון, נותר יציב ועמד במוצע במהלך השנה על כ-26.5% (איור א'-34). התפתחויות אלה בשילוב היקפי דחיות התשלומים ואי-הוודאות בדבר התפתחות המשבר, הביאו לעלייה בשיעור ההוצאה להפסדי אשראי לרמה של 0.21% וזה לעומת 0.03% בשנת 2019 (לוח 12). חשוב לציין עם זה **שאיכות תיק האשראי לדיור היא הטובה ביותר בסך תיק האשראי הבנקאי** וזה הודות למגוון הצעדים המקרו-יציבותיים שנקט הפיקוח על הבנקים במהלך השנים ושנועדו להקטין את חשיפת תיק האשראי לדיור לזעזועים חיצוניים ולבטוחה שמועמדת כנגד אשראי זה.

בנק ישראל החליט בסוף שנת 2020 להסיר מגבלה מאקרו-יציבותית משנת 2011 שמגבילה את שיעור מסלול הפריים (ריבית משתנה שצמודה לריבית בנק ישראל) לשליש מהמשכנתה בלבד ולהשאיר על כנה את "מגבלת הריבית המשתנה", שמגבילה את משקל מסלולי הריבית המשתנה לשני שלישים מסך ההלוואה. ביטול "מגבלת הפריים" מאפשר ללווים להגדיל את משקל מסלול הפריים עד לשני שלישים מסך ההלוואה ומגדיל בכך את מגוון אפשרויות הבחירה ללקוחות בבחירת תמהיל המשכנתה. אנו צופים שצעד זה עשוי להוביל להמשך מגמת הגידול בהיקפי הביצועים והמיחזורים, שכן הוא פועל להוזלת הריבית המשוקללת על סך ההלוואה לדיור עקב הגדלת משקל רכיב הפריים בסך ההלוואה, שהוא לרוב רכיב זול יחסית למסלולי ההלוואה הנוספים.⁵⁰ כך, לאחר

⁵⁰ עם השנים הפך מסלול הפריים למסלול התחרותי ביותר בין הבנקים ושימש למשיכת לקוחות, לאור הקלות היחסית שבהשוואת מסלול זה בין הבנקים השונים. אך, חשוב להדגיש שעלייה בריבית בנק ישראל צפויה להוביל להגדלת ההחזרים החודשיים של הלקוחות שיבחרו להגדיל את שיעור המשכנתה במסלול זה.

שיעור ההחזר מההכנסה (PTI) נותר יציב

הסרת המגבלה (ינואר 2021)⁵¹, חלה עלייה קלה במשקל רכיב הפריים באישורים העקרוניים שהנפיקו הבנקים.⁵² משקל הפריים עמד במהלך חודש מרץ 2021 על 37.5% מסך ההלוואה, בהשוואה לשליש, כל עוד הייתה המגבלה בתוקף. שינוי תמהיל ההלוואה הינו תהליך מתמשך לקראת הגעה לשיווי משקל חדש, הן מבחינת תימחור רכיבי ההלוואה והן מבחינת תמהיל הרכיבים בה, והפיקוח על הבנקים עוקב מקרוב אחר ההתפתחויות ומנתח נתונים פרטניים בסגמנט זה.

בנק ישראל החליט בסוף שנת 2020 להסיר את המגבלה על שיעור מסלול הפריים ובכך לאפשר ללווים להגדיל את משקל מסלול הפריים עד לשני שלישים מסך ההלוואה.

ענפי המשק המסחריים

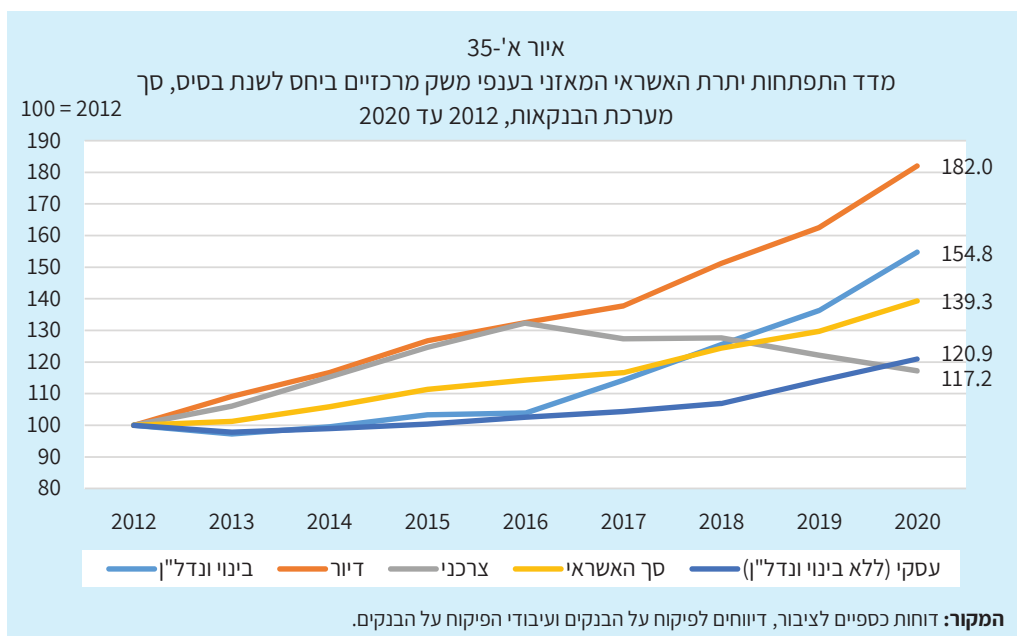
תיק האשראי המסחרי צמח בשנת 2020 בשיעור של כ-6%, בהובלת ענפי הבינו והנדל"ן שצמחו בשיעורים של 12.5% ו-9.8% בהתאמה (איור א'-35) ושהיוו במהלך השנה מעל ל-60% מצמיחת האשראי המסחרי. בתוך כך גדל במהלך השנה משקלם של ענפי הדיור והבינו והנדל"ן למעל ממחצית מסך האשראי הבנקאי לציבור (52% לעומת 49.7% בשנת 2019; לוח 14) והם ממשיכים להוות אחד מהסיכונים המבניים הגדולים בתיק האשראי, עקב המתאם הגבוה והרגישות לזעזועים חיצוניים. בשל סיכונים אלה ולאור הצפי בגידול בענפים אלה בשנים הבאות, בין יתר לאור ההקלות

ענפי הבינו והנדל"ן המשיכו להוביל את צמיחת האשראי המסחרי.

⁵¹ מיחזורי המשכנתה התאפשרו החל מתאריך ה-28/02/2021.

⁵² "אישור עקרוני"- מסמך רשמי שכולל את סכום ותנאי ההלוואה שהבנק מציע בהתאם לנתונים אישיים ולנתוני הנכס שהמשכנתה מבוקשת עבורו. קבלת האישור העקרוני לא כרוכה בתשלום ולא מחייבת לקיחת משכנתה. האישור חייב להיות בתוקף 24 ימים לפחות וכל עוד האישור בתוקף, חייב הבנק להעניק את המשכנתה לפי התנאים שבאישור (גם אם חלו שינויים בריביות, בעמלות וכו') ובכפוף לאימות הנתונים שנמסרו (להרחבה ראו נב"ת 451).

ענפי הדיור, הבינוי והנדל"ן ממשיכים להוביל את צמיחת תיק האשראי

שניתנו במגבלת החבות על ענפי הבינוי והנדל"ן,⁵³ ערך הפיקוח על הבנקים סקירה כדי לאפיין, למפות ולהעריך את הסיכונים העיקריים בסגמנטים השונים שכלולים בחשיפת האשראי לענף הבינוי והנדל"ן (תיבה א-6).

מערכת הבנקאות המשיכה להעמיד אשראי גם לענפים שנפגעו במהלך המשבר. העמדת האשראי לענפים שנפגעו התאפשרה בין היתר הודות לקרנות ההלוואות בערבות המדינה, ששיעור אישור הבקשות בהן עמד נכון לחודש מרץ 2021 על כ-60% (כ-66.4 אלף בקשות). קרנות אלה סייעו להרחבת היצע האשראי למגזר העסקי בכללו ובפרט לענפים שנפגעו,⁵⁴ שכן משקל הענפים שנפגעו מסך האשראי שאושר במסגרת הקרנות הוא גבוה ממשקלם בתיק האשראי של מערכת הבנקאות⁵⁵ (איור א'-36). כך, קמו מחודש אפריל 2020 שלוש תכניות להלוואות בערבות ממשלתית:⁵⁶ **הקן לעסקים קטנים ובינוניים במסלול הרגיל** – החלה בחודש אפריל ומאופיינת בשיעור ערבות של 85% ברמת הלוואה בודדת וערבות מצרפית (ברמת התיק) של 15%. קרן זו הורחבה במהלך חודש ספטמבר לאחר ניצול האשראי שהוקצה בתוכנית המקורית. שיעור הניצול עמד נכון לחודש מרץ 2021 על כ-58% מסך האשראי שהוקצה במסגרת הקרן (סה"כ 21 מיליארד ש"ח מתוך 36

⁵³ מגבלת החשיפה לענף בינוי ונדל"ן (כולל תשתיות לאומיות) גדלה ב-2 נקודות האחוז (סך המגבלה עלה ל-26% מ-24% מהיקף תיק האשראי).

⁵⁴ להרחבה ראו "תיבה ב-1: ענפים שפעילותם נפגעה קשות ממגפת הקורונה" מדוח בנק ישראל לשנת 2020. (לינק) <https://www.boi.org.il/he/NewsAndPublications/PressReleases/Pages/7-12-2020.aspx>

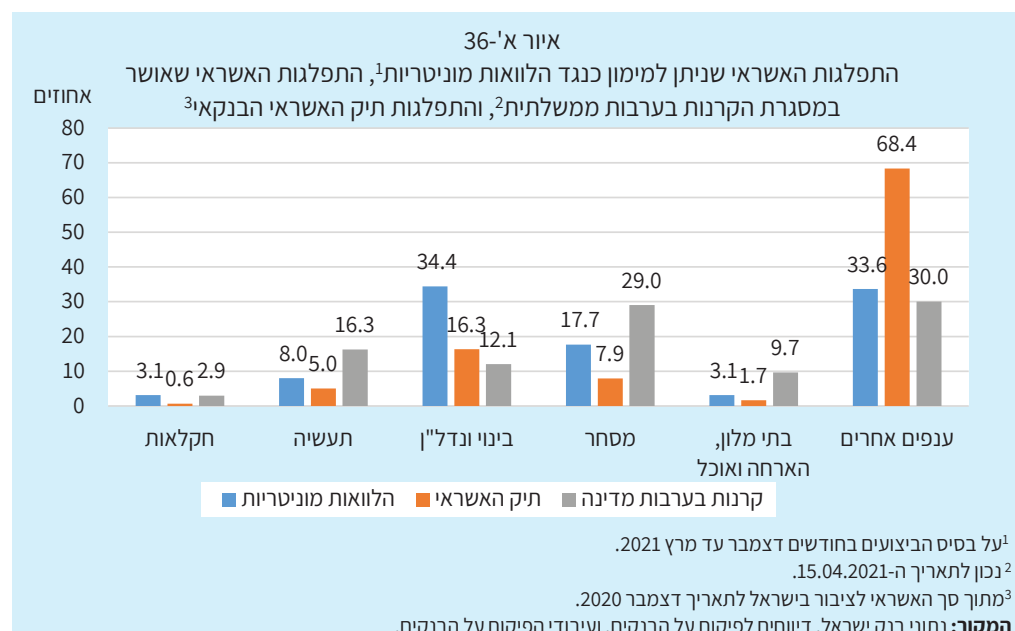
⁵⁵ הסבר אפשרי למשקל הגבוה של הלוואות מוניטריות בענף הבינוי והנדל"ן הוא בשל רצון הבנקים לצמוח במגזר זה.

⁵⁶ להרחבה על פעילות ומאפייני הקרנות ראו פרק ד' בדוח בנק ישראל לשנת 2020.

מיליארד ש"ח); **קרן לעסקים בסיכון מוגבר** – שנועד לסייע לעסקים שלא אושר להם אשראי בתנאי המסלול הכללי. קרן זו קמה במהלך חודש יוני 2020 ומאופיינת בשיעורי ערבות של 85%-95% עבור הלוואה בודדת וערבות מצרפית של 60%. שיעור הניצול בקרן עומד על כ-60% (2.5 מיליארד ש"ח מתוך 4 מיליארד ש"ח); **קרן לעסקים גדולים** – הושקה בחודש יוני 2020 ומאופיינת בשיעור ערבות של 75% עבור הלוואה בודדת וערבות מצרפית של 12%. לקרן זו הוקצו 6 מיליארד ש"ח שמתוכם נוצלו עד כה 1.7 מיליארד ש"ח. קרנות אלו הקטינו את סיכון האשראי בגין הלוואות אלה וסייעו להקטין את קשיי המימון לאחר פרוץ המשבר (הרביע הראשון של שנת 2020), כפי שעולה מסקר החברות שנערך במהלך הרביע השני של שנת 2020 ושהצביע על הירידה בקשיי המימון (איור א'-37). כמו כן עולה שבמחצית השנייה של שנת 2020 חלה עלייה בקשיי המימון בכל מגזרי הפעילות העסקיים ובפרט בקרב העסקים הקטנים. עלייה זו התרחשה במקביל לירידה בשיעור הריבית למגזר זה (איור א'-38), שהושפעה בין היתר מהורדת ריבית בנק ישראל במהלך שנת 2020. ייתכן שהתפתחויות אלה מעידות על הקשחת תנאי החיתום, על רקע אי-הוודאות בדבר צעדי הסיוע בשלבי היציאה מהמשבר. לעומת זה לא נרשמה עלייה משמעותית בקשיי המימון במגזר העסקים הגדולים, שכן צעדים שנקט בנק ישראל לצורך הספקת נזילות וייצוב השווקים הפיננסיים,⁵⁷ סייעו להוזלת עלויות גיוס החוב החוץ-בנקאי, כפי שעולה מהיקפי גיוס החוב של המגזר הלא פיננסיים⁵⁸ במהלך השנה, שנשארו דומים למוצג בשנים האחרונות (41 מיליארד ש"ח במהלך שנת 2020, לעומת ממוצע שנתי של כ-44 מיליארד ש"ח בשלוש השנים האחרונות).⁵⁹

קרנות הלוואות בערבות המדינה סייעו להרחבת היצע האשראי למגזר העסקי בכללו ובפרט לענפים שנפגעו באופן קשה במהלך המשבר.

משקל הענפים שנפגעו ממשבר הקורונה בסך הביצועים של תכניות הסיוע, גבוה ממשקלם בתיק האשראי

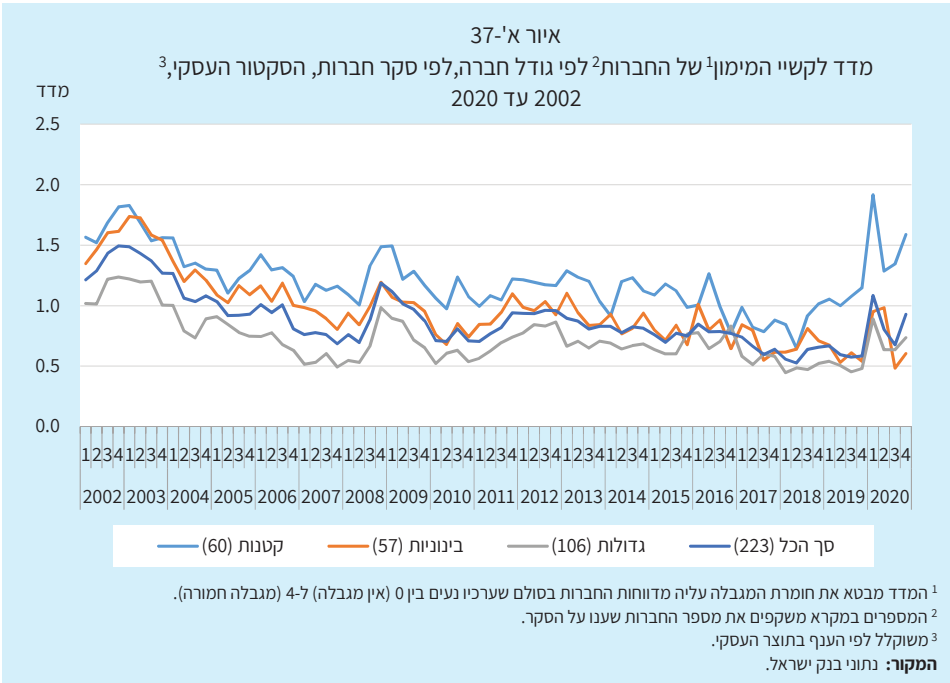

⁵⁷ להרחבה ראו תיבה 3: "ההתפתחויות בשוק אג"ח החברות במהלך המשבר", דוח היציבות הפיננסית למחצית הראשונה של 2020.

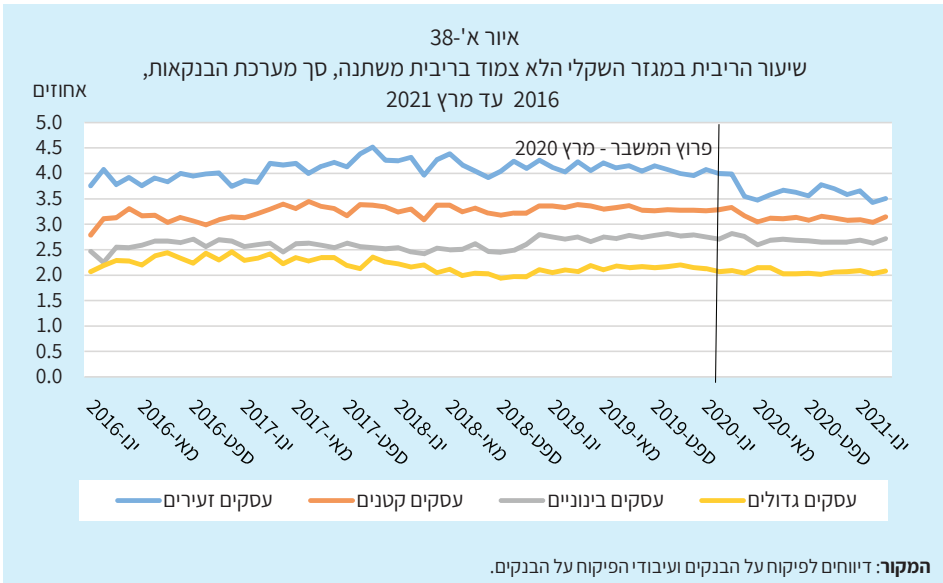
⁵⁸ ללא בנקים וחברות ביטוח.

⁵⁹ להרחבה ראו פרק ד' בדוח בנק ישראל לשנת 2020.

הקרנות להלוואות בערבות המדינה סייעו להקטין את קשיי המימון לאחר פרוץ המשבר

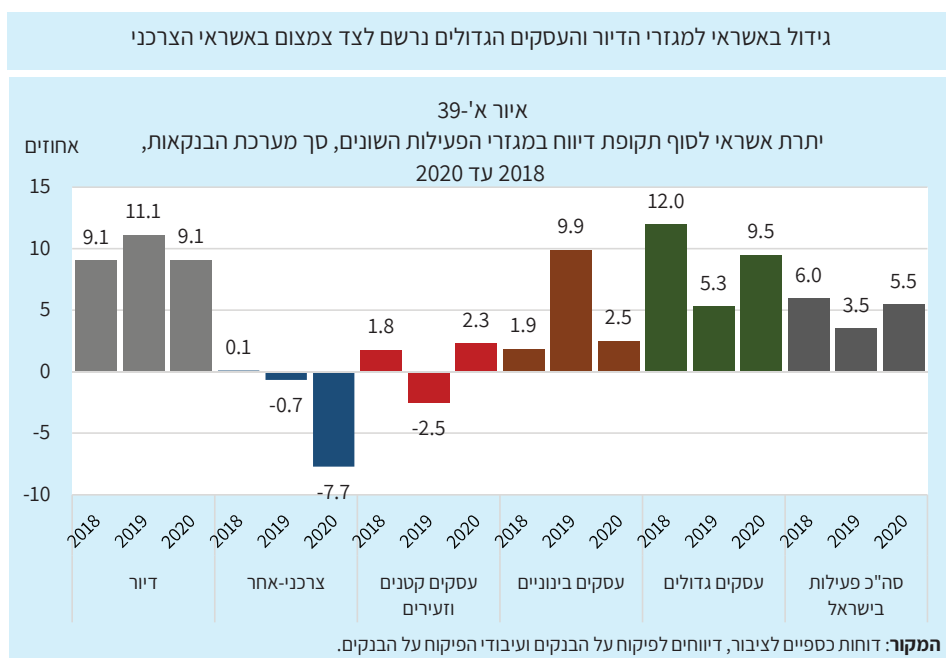

במהלך השנה נרשמה ירידה בשיעור הריבית בכל מגזרי הפעילות העסקיים

האשראי למגזר העסקי
צמח השנה בשיעור
גבוה בין היתר בעקבות
הצעדים שנקט בנק
ישראל, אך צמיחה זו
לא הייתה אחידה לאורך
השנה.

האשראי למגזר העסקי⁶⁰ צמח בשיעור גבוה בהשוואה לשנים האחרונות. יתרת האשראי למגזר העסקי צמחה במהלך השנה בשיעור של כ-5.5%, שיעור דומה לשנת 2019 (איור א'-39). עיקר הצמיחה מקורה באשראי למגזר העסקים הגדולים, שהיווה כ-75% מצמיחת האשראי העסקי במהלך השנה. מתוך כך, כ-60% מהגידול באשראי למגזר העסקים הגדולים (12 מיליארד ש"ח), מקורם באשראי לעסקים גדולים הפועלים בענפי הבינוי והנדל"ן. צמיחת האשראי למגזר העסקים הגדולים לא הייתה אחידה לאורך השנה. כך נרשמה ברביע הראשון צמיחה של 19% (במונחים שנתיים), כ-23 מיליארד ש"ח. צמיחה זו, מקורה בניצול של מסגרות וקווי אשראי שהועמדו לעסקים אלה עוד טרם המשבר ונבע מחשש לקשיים בגיוס אשראי במהלך המשבר. לעומת זה נרשם ברביע השני צמצום של כ-6% ביתרת האשראי למגזר (13 מיליארד ש"ח). הצמצום נבע ברובו מפירעון ההלוואות שנלקחו ברביע הראשון וזה לאור הירידה בעלויות הגיוס בשוק ההון, שנבעו בין היתר מצעדים שנקט בנק ישראל במטרה להקטין את התנודתיות בשווקי ההון. החל מהמחצית השנייה של השנה נרשמו שיעורי צמיחה גבוהים בהשוואה לשנים האחרונות, שהובילו לשיעור צמיחה של 9.5% במהלך שנת 2020.

מערכת הבנקאות מהווה את מקור האשראי העיקרי למגזר העסקים הקטנים והזעירים והעלייה בסיכון האשראי במהלך המשבר, שפעלה להקטנת היצע האשראי הבנקאי ובפרט למגזר העסקים הקטנים והזעירים, הביאה את מקבלי ההחלטות לפעול במגוון רחב של צעדים כדי להרחיב את היצע האשראי למגזר זה שנפגע באופן משמעותי מהמשבר. בתוך כך נרשם במהלך הרביע הראשון צמצום של כ-1.7 מיליארד ש"ח ביתרת האשראי למגזר העסקים הקטנים והזעירים, שנבע כאמור מהעלייה בסיכון ומהמתנה לתכניות הסיוע הממשלתיות. במהלך הרביע השני, לאחר הפעלת

⁶⁰ הניתוח בחלק זה מבוסס על חלוקה למגזרי פעילות פיקוחיים.

מספר צעדי סיוע לשמירת היצע האשראי למגזר העסקים הקטנים והזעירים, נרשמה צמיחה של כ-2.6% בהשוואה לרביע הראשון (כ-5 מיליארד ש"ח). במחצית השנייה נשמר קצב הגידול שהסתכם לשיעור צמיחה שנתי של כ-2.3% (בדומה למגזר העסקים הבינוניים שצמח במהלך השנה בשיעור של 2.5%).

אחד מצעדי המדיניות המשמעותיים שננקטו במהלך המשבר כדי לשמור על היצע האשראי למגזר העסקים הקטנים והזעירים היו קרנות הלוואות בערבות ממשלתית, שהחלו לפעול במהלך הרביע השני ובמסגרתן אושרה עד אמצע חודש אפריל 2021 העמדת אשראי בסך של כ-23.8 מיליארד ש"ח דרך הקרן הרגילה ובסיכון (בקרן לעסקים גדולים אושרה העמדת אשראי בסך של כ-1.7 מיליארד ש"ח). צעד נוסף שננקט כדי לגשר על פער הזמן שבין תחילת המשבר לתחילת פעולת הקרנות היה מתווה הדחיות באשראי שסייעו לעסקים רבים.

הפער בין סך האשראי שאושר במסגרת הקרנות⁶¹ (23.5 מיליארד ש"ח) לבין הגידול ביתר האשראי למגזר העסקים הקטנים והזעירים (4.3 מיליארד ש"ח) והבינוניים (2.2 מיליארד ש"ח) במהלך השנה, מעיד שייתכן שהאשראי שהועמד במסגרת הקרנות, סייע ללווים למחזור את ההלוואות בתנאים נוחים⁶² (שיעור ריבית של 3.1% לעומת שיעור ריבית ממוצע של כ-3.43% בחודש מרץ 2021). בנוסף, הירידה בפעילות הכלכלית פעלה להגדלת הפער בכך שהביאה להקטנת הביקוש לאשראי למטרת השקעה,⁶³ במקביל לחזרתם של עסקים רבים לשלם את התחייבויותיהם למערכת הבנקאות,⁶⁴ כפי שעולה מהירידה בהיקף האשראי בדחייה (איור א'-40). האשראי שהועמד במסגרת הקרנות פעל לשינוי התפלגות התקופה לפירעון של תיק האשראי במגזרי העסקים הקטנים והבינוניים במהלך השנה. כך גדל משקל האשראי עם תקופה לפירעון של בין שנתיים לחמש שנים על חשבון האשראי עם תקופה לפירעון של עד שנה ומעל חמש שנים⁶⁵ במגזרי העסקים הקטנים והבינוניים (עלייה של 3 ו-4 נקודות האחוז במהלך השנה בהתאמה; איור א'-41). בנוסף לקרנות בערבות המדינה העמיד בנק ישראל למערכת הבנקאות הלוואות מוניטריות מוזלות, כנגד אשראי שהועמד למגזר העסקים הקטנים והזעירים. כך הועמד במסגרת שתי התוכניות⁶⁶ נכון לחודש אפריל 2021 אשראי בהיקף של 31.6 מיליארד ש"ח.

עסקים ומשקי בית רבים דחו תשלומים בהיקפים גדולים במהלך המשבר. בולט מגזר העסקים הקטנים והזעירים ששיעור יתרת האשראי שבדחייה מסך תיק האשראי הוא הגבוה ביותר במגזר העסקי ועומד על 1.51%.

⁶¹ נכון לסוף שנת 2020.

⁶² תופעה דומה נצפתה במספר מדינות באיחוד האירופי במהלך המשבר.

"Public loan guarantees and bank lending in the COVID-19 period" ECB Economic Bulletin, Issue 6/2020

https://www.ecb.europa.eu/pub/economic-bulletin/focus/2020/html/ecb.ebbox202006_07~5a3b3d1f8f.en.html

⁶³ להרחבה ראו פרק א' בדוח בנק ישראל לשנת 2020, אפריל 2021.

⁶⁴ יש לציין שהתחלת תשלום הריבית במסגרת ההלוואות שניתנו בקרנות הוא לאחר שנה ולכן, לווים שנטלו הלוואות כדי להתמודד עם אי-הוודאות ולא זקוקים לכסף, מעדיפים להחזירו.

⁶⁵ האשראי במסגרת הקרנות ניתן לתקופה של עד חמש שנים והחל מחודש פברואר 2021 ניתן ליטול הלוואות לתקופה של עד עשר שנים.

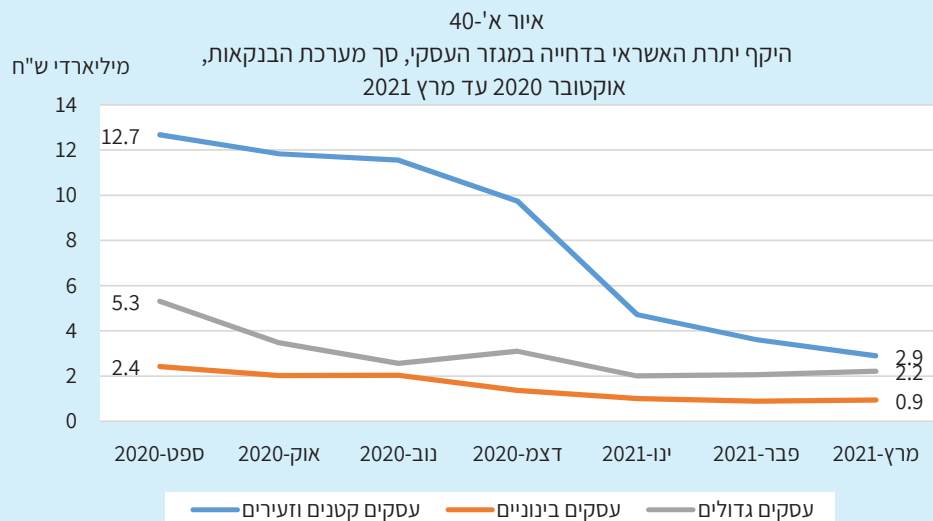
⁶⁶ תכנית א' - מתן הלוואה לבנקים בריבית של 0.1% לטווח של שלוש שנים, שתהיה מותנית במתן אשראי לעסקים קטנים וזעירים על פי תבחינים מוגדרים.

<https://www.boi.org.il/he/NewsAndPublications/PressReleases/Pages/6-4-2020.aspx>

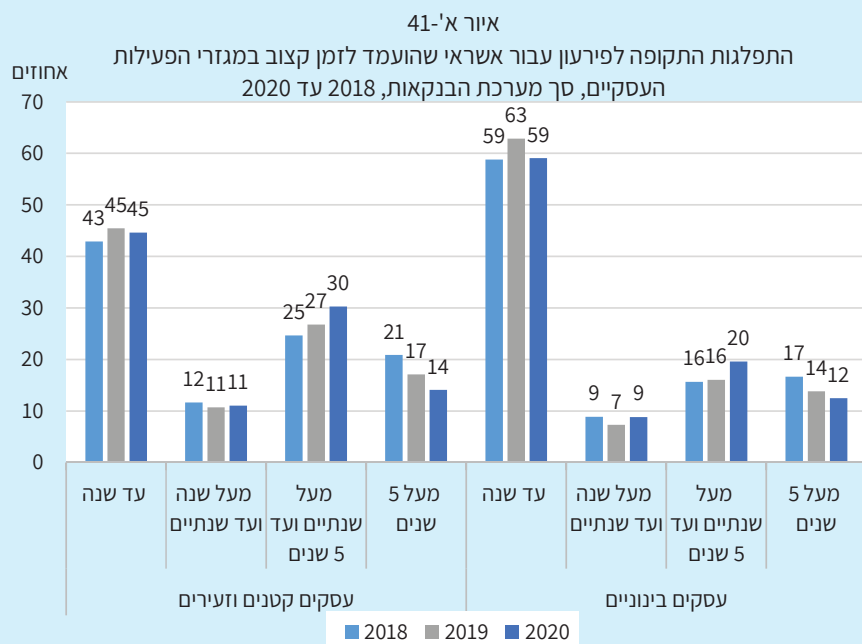
תכנית ב' - הלוואות לטווח של ארבע שנים בריבית קבועה של מינוס 0.1%, כנגד הלוואות שהבנקים יעניקו לעסקים קטנים וזעירים ובתנאי שהריבית על ההלוואות לעסקים קטנים וזעירים לא תעלה על פריים +1.3%.

<https://www.boi.org.il/he/NewsAndPublications/PressReleases/Pages/22-10-20a.aspx>

ירידה משמעותית נרשמה בהיקף האשראי שבדחייה

תכניות הסיוע השפיעו על התקופה לפירעון של תיק האשראי במגזרי העסקים הקטנים והבינוניים במהלך

הקשיים שאליהם נקלעו עסקים ומשקי בית רבים במהלך המשבר בוטאו, בין היתר בהיקפים גדולים של דחיית התשלומים החודשיים במהלך המשבר, במיוחד באשראי למגזרי העסקים הקטנים והזעירים. כך נדחו במגזר העסקי לאורך המשבר תשלומים בגין הלוואות בהיקף מצטבר של כ-40 מיליארד ש"ח (67% מתוכם במגזרי העסקים הקטנים והזעירים). עם זה רוב ההלוואות שנדחו חזרו לשלם לאורך החודשים האחרונים ונכון לחודש מרץ 2021 עומדת יתרת האשראי העסקי שבדחייה על כ-6 מיליארד ש"ח, שעיקרה באשראי למגזרי העסקים הקטנים והזעירים (48%), ששיעור יתרת האשראי שבדחייה מסך תיק האשראי במגזר זה הוא הגבוה ביותר במגזר העסקי ועומד על 1.51% (איור א'-29).

השפעותיו השליליות של משבר הקורונה בוטאו גם בירידה במרווח הפיננסי ובהרעה במדדי איכות האשראי בכל מגזרי הפעילות (לוח 13). כך נשחק המרווח הפיננסי במגזר העסקי בכ-49 נקודות בסיס לשיעור של 2.73% וההוצאה להפסדי אשראי גדלה ב-56 נקודות בסיס לשיעור של 0.67% במהלך השנה.

איכות תיק האשראי

איכותו הטובה של תיק האשראי הבנקאי ערב המשבר (לוח 11) סייעה לשמירה על יציבות המערכת לאורך המשבר וזה על אף הפגיעה הקשה בכלכלה הישראלית ובציבור הלווים. הירידה בפעילות הכלכלית שפגעה בהכנסתם של עסקים ומשקי בית רבים, בנוסף לשיעורי האבטלה הגבוהים, פגעו ביכולתם של לוויים רבים לעמוד בהתחייבויותיהם כלפי מערכת הבנקאות והביאו להרעה במדדי איכות תיק האשראי הבנקאי (לוח 11). הצעדים שננקטו במקביל, כגון הרחבת התבחינים למתן דמי האבטלה עבור עובדים שהוצאו לחל"ת ומתווה דחיית התשלומים, לצד צמצום הצריכה מצד משקי הבית, תרמו לכך שלווים רבים הצליחו לעמוד בתשלומים למערכת הבנקאות והסיכון כאמור לא התממש בפועל במלואו. עם זה יש לציין כי השפעת המשבר על הכלכלה⁶⁷ ועל מערכת הבנקאות בפרט לא ברורה במלואה וכי השלכותיו של משבר הקורונה על תיק האשראי ימשיכו ללוות אותנו גם בשנים הבאות.

הפגיעה בכלכלה ואי-הוודאות סביב התפתחותו של המשבר בוטאו בשיעורי הוצאה להפסדי אשראי גבוהים בראייה היסטורית. כך גדלו במהלך השנה הוצאות הפסדי אשראי במערכת הבנקאות מעל ל-7.8 מיליארד ש"ח (גידול של 150% בהשוואה לשנת 2019) ושיעור הוצאה להפסדי אשראי עמד במהלך שנת 2020 על כ-0.68%, בהשוואה לשיעור של 0.29% בשנת 2019 (איור א'-42). יש לציין שכ-85% מההוצאה להפסדי אשראי מקורה בהוצאה קבוצתית שנועדה לספוג הפסדים עתידיים שטרם התממשו. משקלה הנמוך של ההוצאה הפרטנית מקורה בירידה בריכוזיות האשראי במערכת הבנקאות (איור א'-43) והקטנת החשיפה ללוויים ממונפים ועסקות הוניות (איור א'-44), שנבעו משורה של צעדים שנקט הפיקוח על הבנקים במהלך השנים במטרה להקטין את ריכוזיות האשראי, תוך הגדלת היצע האשראי למגזרי העסקים הקטנים ומשקי הבית, כפי שעלה ממסקנות הצוות שהוקם במהלך השנה לבחינת יישום הוראות פרק ד' בחוק הריכוזיות.⁶⁸ בנוסף ערך הפיקוח על הבנקים ברבעון השלישי לשנת 2020 סקירה ענפית בחמשת הבנקים הגדולים, במטרה לאפיין

⁶⁷ Liquidity to solvency: transition cancelled or postponed? BIS, March 2021

⁶⁸ בסעיף 3.3 בחוק הריכוזיות נקבע שיש להקים בדצמבר 2019 צוות לבחינת יישום הוראות פרק ד' בחוק שעוסק בהפרדת השליטה על תאגידים ריאליים משמעותיים וגופים פיננסיים משמעותיים – ולבחינת ההשפעה של הפרדה זו על מידת הריכוזיות במשק.

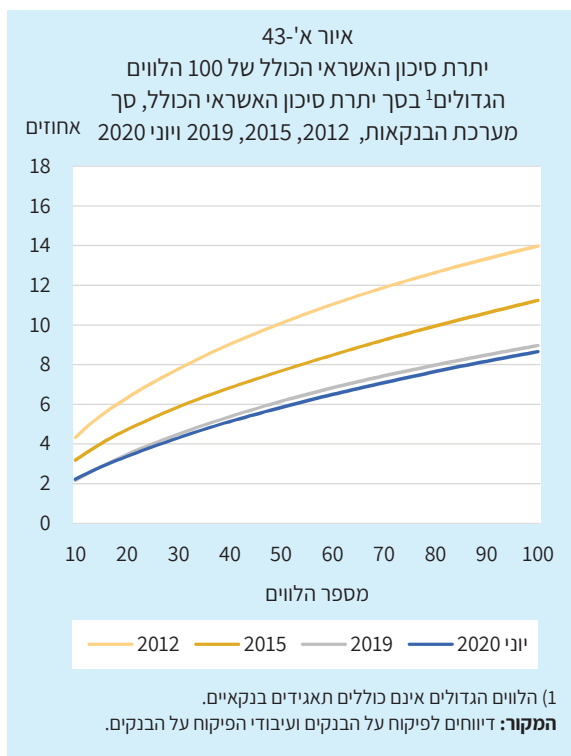
צעדים שננקטו על ידי קובעי המדיניות במהלך המשבר תרמו לכך שלווים רבים הצליחו לעמוד בתשלומים למערכת הבנקאות.

כ-85% מההוצאה להפסדי אשראי מקורה בהוצאה קבוצתית שנועדה לספוג הפסדים עתידיים שטרם התממשו.

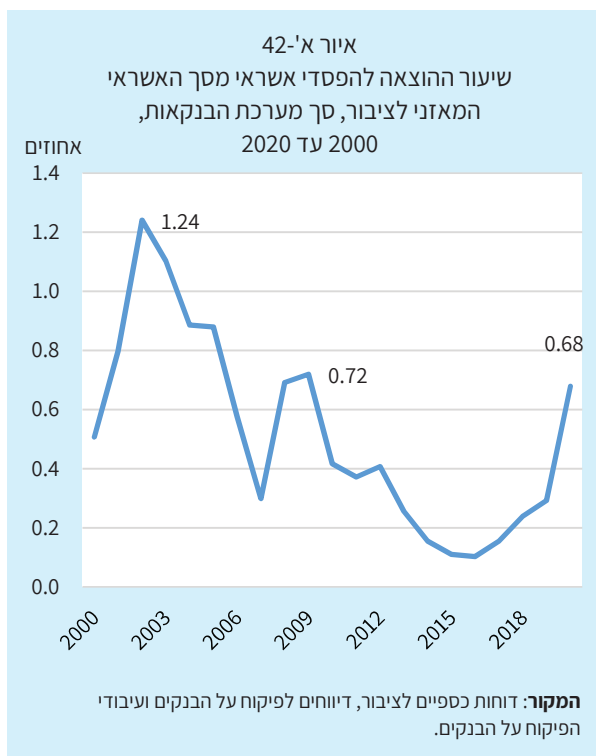
את הסיכונים המרכזיים שקיימים בענפים העיקריים שנפגעו מהמשבר ואת השלכתם של חשיפות האשראי של הלווים הגדולים במערכת הבנקאות על יציבותה. **ממצאי הסקירה העלו שלמרות העלייה בסיכון בענפים שנפגעו מהמשבר, אין לווה בודד או קבוצת לווים שמסכנים את יציבות המערכת הבנקאות וזה בדומה למצב טרום המשבר** (להרחבה ראו תיבה א-5). על בסיס הסקירה הפיקוח על הבנקים העלה דרישות פרטניות לבנקים, כגון ביצוע מעקב מוגבר אחר מצב לווים מסוימים, החמרת סיווג החובות בדוחות הכספיים וחיזוק מבנה האשראי והביטחונות בקרב מספר לווים, כפי שעולה מהגידול ביחס האשראי הבעייתי בסך תיק האשראי, בסוף שנת 2020 על שיעור של 2.86% (לעומת 2.33% בשנת 2019; לוח 11).

הפיקוח על הבנקים פרסם במהלך המשבר **דגשים פיקוחיים לגבי טיפול חשבונאי בחובות ודיווח לציבור על רקע משבר נגיף הקורונה**.⁶⁹ **דגשים אלה נועדו לעודד את הבנקים ואת חברות כרטיסי האשראי לפעול באופן זהיר ופרואקטיבי** וזה כדי למנוע פגימת אשראי ללווים ולמנוע בשל כך עליית ריבית למשקי הבית ולעסקים ולסייע למגזרים אלה להתגבר על קשיים זמניים שנובעים מהשפעת נגיף הקורונה וכל זה במקביל לשמירה על חוסנם של התאגידים הבנקאים, של הלווים ושל הכלכלה בכללותה. ההתאמות החשבונאיות השפיעו על מדדי איכות האשראי, שכן הלוואות שלא היו בפיגור טרם המשבר לא סווגו ככאלה.

מגמת הירידה בריכוזיות האשראי במערכת הבנקאות נמשכה

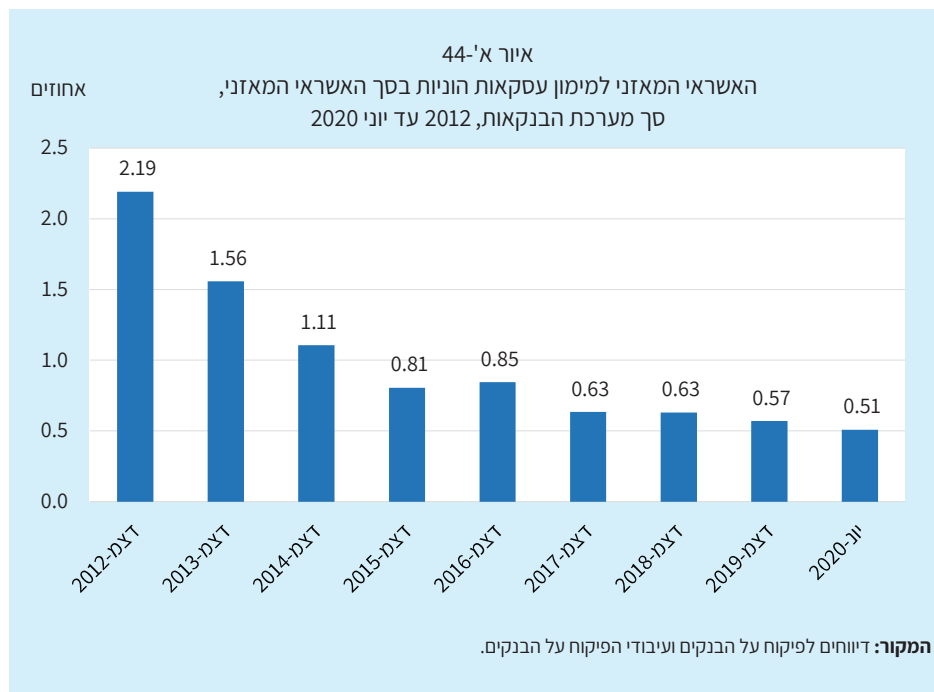

שיעורי הוצאה גבוהים בראייה היסטורית נרשמו במהלך השנה

⁶⁹ דגשים פיקוחיים לגבי טיפול חשבונאי בחובות ודיווח לציבור לאור משבר נגיף הקורונה. <https://www.boi.org.il/he/NewsAndPublications/PressReleases/Pages/25-3-2020.aspx>

מגמת הקטנת החשיפה ללווים ממונפים ועסקות הוניות נמשכה השנה

ד. סיכון הנזילות

יחס כיסוי הנזילות
השתפר משמעותית
לאורך שנת 2020,
כשערכו המצרפי
הגיע בדצמבר 2020
לכ-136%.

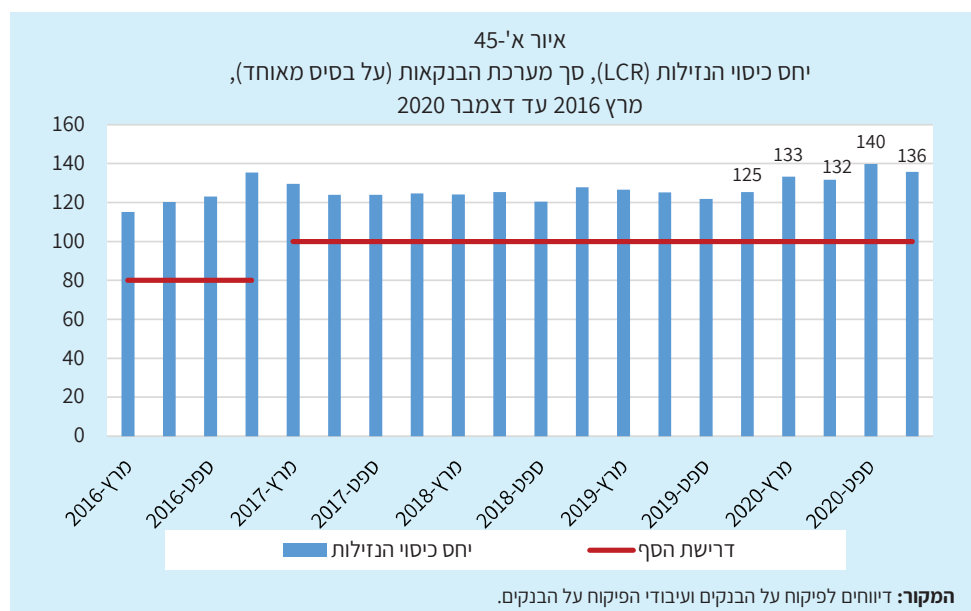
יחס כיסוי הנזילות (⁷⁰LCR, Liquidity Coverage Ratio) הוא המדד המוביל למדידת סיכון הנזילות בתאגידים בנקאים. יחס זה גדל לאורך שנת 2020 בתאגידים הבנקאים בישראל באופן משמעותי, כשערכו המצרפי הגיע בדצמבר 2020 לכ-136% (איור א'-45). יחס זה מוסיף בתוך כך להיות בכל הבנקים במערכת גבוה באופן משמעותי מהדרישה המזערית שקבע הפיקוח על הבנקים (100%).

יודגש עם זה שאין די ביחס כיסוי גבוה כדי ללמד על סיכוני הנזילות, שכן מטבעו כפוף יחס הנזילות להנחות שונות והוא לא מביא בחשבון פערים בעיתוי תזרימי המזומנים בתוך החודש עצמו (להלן – פערי הנזילות). להערכת הסיכון יש להביא בחשבון את התהליכים שקיימים בבנקים לניהול סיכוני הנזילות, את גודל פערי הנזילות בתוך החודש ואת רמת המוכנות של התאגידים הבנקאים לגשר

⁷⁰ המדד יחס כיסוי הנזילות פותח בידי ועדת באזל במטרה לקדם את העמידות קצרת הטווח של פרופיל הנזילות בתאגידים הבנקאים. היחס מראה מהי כמות הנכסים הנזילים האיכותיים שתאגידים צריכים להחזיק כדי לשרוד בתרחיש קיצון משמעותי שנמשך 30 ימי-לוח. ליחס כיסוי הנזילות יש שני רכיבים: במונה – מלאי הנכסים הנזילים האיכותיים (HQLA, High Quality Liquid Assets). מלאי זה בנוי משתי רמות של נכסים: רמה 1 – נכסים איכותיים שהיקף החזקתם לא מוגבל; ורמה 2 – נכסים שהיקף החזקתם מוגבל ל-40% ממלאי הנכסים הנזילים האיכותיים. (רמה זו מחולקת לשתי רמות משנה: 2' ו-2'; היקף החזקתם של נכסים ברמה האחרונה מוגבל ל-15%). במכנה – סך תזרים המזומנים היוצא נטו, דהיינו סך תזרים המזומנים היוצא הצפוי בתרחיש הקיצון, בניכוי סך תזרים המזומנים הנכנס הצפוי באותו תרחיש. את סך תזרים המזומנים היוצא הצפוי מחשבים על ידי הכפלת היתרות של סוגי-אב או סוגים שונים של התחייבויות מאזניות וחובות-מאזניות בשיעורי משיכתן הצפויים (drawn או run off) (down). את סך תזרים המזומנים הנכנס הצפוי מחשבים על ידי הכפלת היתרות של חייבים חוזיים (contractual receivables) בשיעורי קבלתן הצפויים בתרחיש, עד לרף מצטבר של 75% מסך תזרים המזומנים היוצא הצפוי.

עליהם בעת חירום ולהעריך את המצב גם מעבר לחודש האחד. כפי שיוסבר להלן, למרות יחסי נזילות גבוהים במט"ח, נקלעו תאגידים בנקאים בישראל ובעולם בשנת 2020 למצוקת נזילות בדולר ארה"ב, שנבעה מהצורך להעביר בשל הירידות בשווקים בחודש מרץ 2020 בטוחות נזילות בסכומים גדולים וקיצוניים לברוקרים או למסלקות.

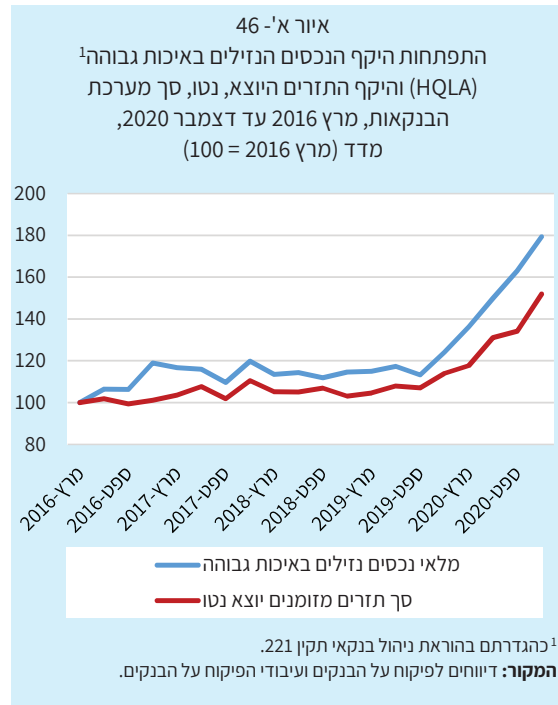
יחס כיסוי הנזילות במערכת הבנקאות מוסיף להיות גבוה בהשוואה לדרישה המזערית, על אף משבר הקורונה

מיד עם תחילת משבר הקורונה נצפו שתי תופעות שיש להן השפעות על סיכון הנזילות של מערכת הבנקאות בישראל ובעולם. האחת היא מגמה של יחידים ועסקים בישראל ובעולם לצמצם סיכונים ולהגדיל את הנכסים הנזילים והבטוחים שלהם (תרחיש "ריצה לבטוח", Run to Safety). תרחיש זה טוב מחד למערכת הבנקאות מהבחינה הנזילותית, ומשקף את אמון הציבור ביציבות מערכת הבנקאות, אך הוא לא יציב דיו להסתמכות ארוכת טווח. מאידך מדדי המניות בעולם ירדו בחדות, ובעקבות זה גם נרשמו ירידות חדות גם בשוק הנגזרים העוקבים אחר מדדים אלו, מה שהביא לדרישה להגדלת שווי הבטוחות הדולריות ושגרמה למצוקת נזילות דולרית גלובאלית. בנוסף הועצמו לחצי הנזילות בשל השינוי במודלים ללקיחת הבטוחות עצמן, שהוחמרו עם הירידות בשווקים ועל כך יש להוסיף את העובדה ששווי הבטוחות עצמן ירד. כל האמור לעיל יצר את הצורך להתערבות מיידית של בנקים מרכזיים בעולם, לרבות של בנק ישראל, בצורה של הזרמת דולרים⁷¹ באמצעות עסקאות החלף (FX-SWAP).

⁷¹ דולר ארה"ב.

עליה חדה נרשמה לאורך שנת 2020 הן במלאי הנכסים הנזילים באיכות גבוהה והן בתזרים היוצא, נטו, בעיקר על רקע גידול חד בפיקדונות הציבור

מתוך החשש שמא התאגידים הבנקאים ינקטו אף הם בגישה של צמצום סיכונים, כולל הקטנת האשראי והתכנסות ויחמירו בכך למעשה את המשבר, קבעו גם מאסדרים שונים בעולם⁷² הקלות ביחס כיסוי הנזילות ובפרט את האפשרות לרדת מתחת לדרישה המזערית (100%) וזה במטרה להבטיח שבהינתן התנאים ששררו בתחילת המשבר, דרישות הנזילות לא יקשו על הבנקים להמשיך ולפעול. בישראל עם זה, לצד אותם לחצים נזילתיים ואי-הוודאות לגבי יכולת השווקים להמשיך ולספק נזילות לאורך המשבר, שהביאו חברות וגופים שונים למשון במהרה קווי אשראי ונזילות, גדל במהרה מלאי הנכסים הנזילים לאורך המשבר, מה שהוביל לכך שבפועל, החל מתחילת משבר הקורונה ולכל אורך

שנת 2020, יחס כיסוי הנזילות רשם מגמת עלייה. לפיכך ובין היתר על רקע יחסי הנזילות הנאותים של מערכת הבנקאות בישראל בתחילת המשבר, לא התעורר הצורך לתת הקלה בסף יחס כיסוי הנזילות. לראיה, טרם פרוץ משבר הקורונה נאמד יחס כיסוי הנזילות בכ-125% (בדצמבר 2019), כשכבר במרץ 2020 עלה יחס זה לשיעור של 133% ובהמשך אף הוסיף לעלות (איור א'-45). העלייה החדה ביחס כיסוי הנזילות לאורך חודשי המשבר נובעת בעיקר מעלייה חדה ומתמדת לאורך השנה במלאי הנכסים הנזילים באיכות גבוהה (HQLA; עלייה של כ-44.5%). עלייה חדה נרשמה גם בתזרים היוצא, נטו, אך עלייה זו אינה אחידה לאורך השנה (איור א'-46). מקור העלייה במלאי הנכסים הנזילים באיכות גבוהה ובתזרים היוצא, נטו, נבע מגידול בפיקדונות הציבור (פיקדונות עו"ש, בעיקר; להרחבה אודות הגורמים שהשפיעו על הגידול בפיקדונות הציבור לאורך שנת 2020, ראו תיבה א'-4).

⁷² Sweden's financial supervisory authority, ECB, Federal Reserve.

הנזילות בשווקים ומערכת הבנקאות

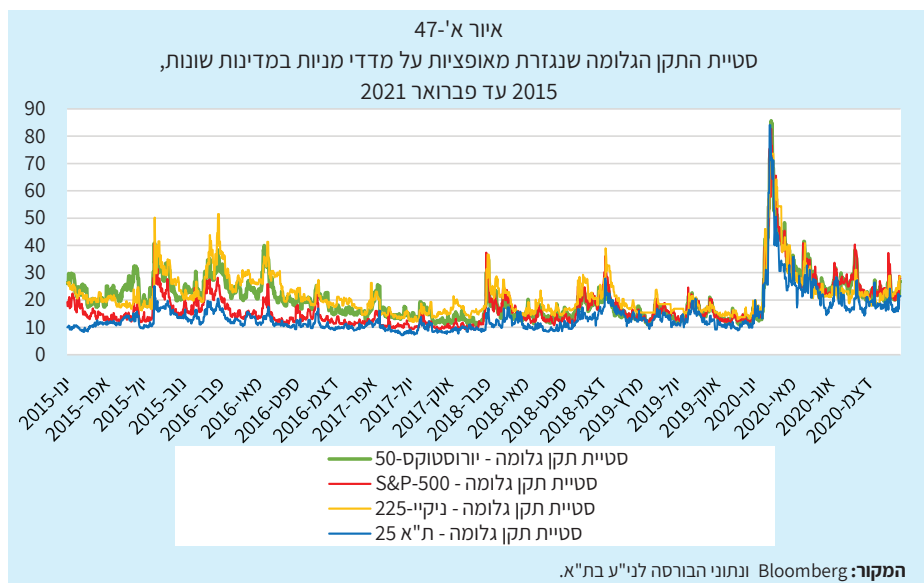
עם תחילת המשבר בחודשים מרץ ואפריל, נראה היה שיחסי כיסוי הנזילות במערכת (הן במט"ח והן במט"י) לא נפגע ונשאר ברמה גבוהה ובראייה של ממוצע כלל מערכת הבנקאות הוא אף השתפר. עם זאת, השיפור ביחס זה לא מגלם באופן מלא את מצוקת הנזילות במט"ח ששררה בשווקים הפיננסיים בישראל, שאף הובילה להתערבותו של בנק ישראל בשוק ההחלף הדולר/ שקל.⁷³

בתחילת חודש מרץ החלו השווקים להגיב להתפשטות נגיף הקורונה ברחבי העולם, דבר שהתבטא בעלייה חדה בתנודות בשוק ההון ובכך גם בסטיית התקן הגלומה שנגזרת מאופציות על מדדי המניות בכל העולם מדד Volatility Index- VIX, שמכונה גם "מדד הפחד", (איור א'-47). התנודתיות הגבוהה הביאה לדרישה מצד הברוקרים, המסלקות והבורסות, להגדיל את הבטוחות הנזילות שמשועבדות כנגד עסקות בנגזרים ועסקות אשראי שוק-הון אחרות (כגון עסקות ריפו). דרישה זו נבעה הן בשל החמרת המודלים ללקיחת בטוחות (על רקע התנודות בשווקים) והן בשל ירידת שווי ניירות הערך שמשמשים כבטוחה.

פעילות הנגזרים בשווקים הישראלים מול חו"ל ושל הגופים המוסדיים בפרט היא בהיקפים ניכרים. הדרישה להגדלת הבטוחות בדולר ארה"ב הכריחה בראש ובראשונה את הבנקים הישראלים להעביר נכסים נזילים לברוקרים ולבורסות בחו"ל. זה גרם לכך שאותם גופים מוסדיים נדרשו בשעת המשבר להמיר נכסים שקליים לדולרים, בין אם באמצעות מכירת ניירות ערך שקליים ובין אם באמצעות עסקות החלף. מאחר שעסקות החלף מתבצעות מול הבנקים הישראלים עצמם, הרי שעקב היקפי העסקות נוצר קושי להשתמש בערוץ זה ומחירי העסקות עלו חדות (איור א'-48) - עד להתערבותו

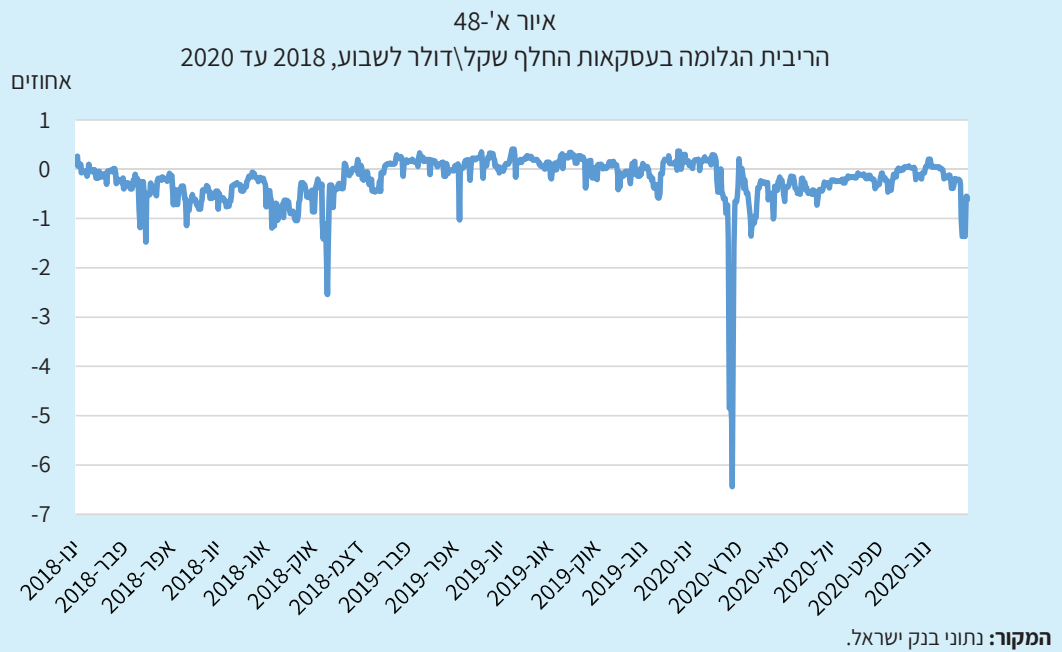
מיד עם תחילת המשבר, מדדי המניות בעולם ירדו בחדות, ובעקבות זה נרשמו ירידות חדות בשוק הנגזרים העוקבים אחר מדדים אלו, מה שהביא לדרישה להגדלת שווי הבטוחות הדולריות המופקדות בארה"ב אשר גרמה למצוקת נזילות דולרית גלובלית, לרבות במשק הישראלי.

תנודות חדות נרשמו בשווקים במהלך חודש מרץ, בעקבות משבר הקורונה

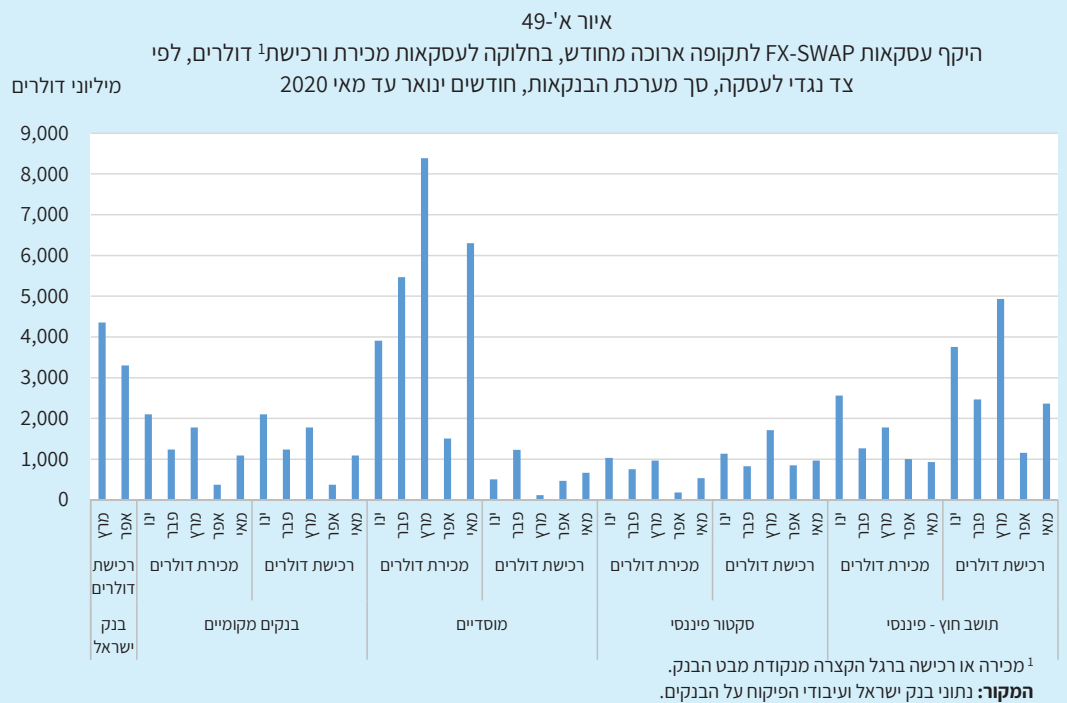

⁷³ ראו הודעה לעיתונות בנושא "בנק ישראל הפעיל היום כלי נזילות נוסף בשווקים הפיננסיים" מתאריך 16 במרץ 2020 <https://www.boi.org.il/he/NewsAndPublications/PressReleases/Pages/16-3-2020.aspx>, 2020

הריבית הגלומה בעסקות החלף שקל/דולר לשבוע ירדה חדות, על רקע הביקוש הגבוה למט"ח בתחילת המשבר

מימון עסקות ההחלף במט"ח לגופים המוסדיים הוא לטווח ארוך, באמצעות מקורות קצרים יחסית

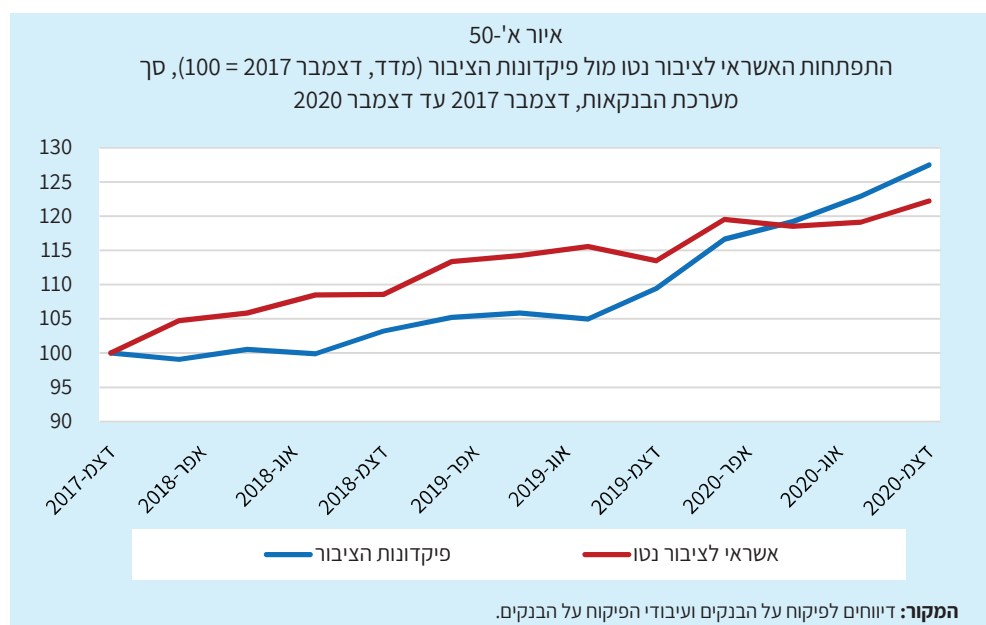
של בנק ישראל.⁷⁴ חלק גדול מהמרת השקלים נעשתה על ידי עסקות החלף שקל-דולר (SWAP). היות שמימון עסקות המוסדיים הוא ארוך באמצעות מקורות קצרים יחסית (איור א'-49), הביאה עליית מחירי גיוס הדולר בתוך מספר ימים מצומצם להפסדים משמעותיים בחדרי העסקות של הבנקים על מלאי העסקות ה"ישנות" שלהם (להרחבה ראו פרק סיכומי השוק) - וכל זה, כאמור, עד להתערבותו של בנק ישראל.

מלאי הנכסים הנזילים באיכות גבוהה

מלאי הנכסים הנזילים גדל לאורך שנת 2020 בכ-172.9 מיליארד ש"ח, כשעיקרו נובע מגידול במזומנים ובפיקדונות בבנק ישראל. גידול זה נבע בעיקר מהעלייה החדה בפיקדונות הציבור, שגדלו בשיעור של כ-18% (כ-230.1 מיליארד ש"ח), לעומת קצב גידול שנתי ממוצע של כ-4% בשלוש השנים שקדמו למשבר. הגידול החד בפיקדונות, החל מיד עם תחילת משבר הקורונה, ונבע ממספר סיבות מרכזיות. ראשית, עם תחילת המשבר, ועל רקע התנודות החדות בשווקים, הציבור בחר להסיט נכסים משוק ההון אל הבנקים, שנתפסים בעיני הציבור כערוץ חיסכון בטוח. שנית, הממשלה נקטה בשורת צעדי תמיכה במשק, שהיוו בפועל הרחבה פיסקאלית, ובכך, פעלו להגדלת פיקדונות הציבור. גם צעדי בנק ישראל, ובהם רכישות המט"ח, רכישות אגרות החוב הממשלתיות וההלוואות המוניטאריות למערכת הבנקאית, פעלו להזרמת שקלים למשק, ובכך תרמו גם כן להגדלת פיקדונות הציבור (להרחבה אודות הגורמים שהשפיעו על הגידול בפיקדונות

העלייה החדה ביחס כיסוי הנזילות לאורך חודשי המשבר נובעת בעיקר מעלייה חדה ומתמדת לאורך השנה במלאי הנכסים הנזילים באיכות גבוהה, שנבע מגידול בפיקדונות הציבור (ובעיקר פיקדונות עו"ש).

הגידול המשמעותי בפיקדונות הציבור, לצד גידול מתון באשראי, הובילו לשיפור יחס כיסוי הנזילות

⁷⁴ בנק ישראל החליט ב-18 במרץ 2020 לקשור עסקות החלף (SWAP) דולר/שקל מול מערכת הבנקאות כדי לספק להם את אותה נזילות דולרית. לאחר התערבותו של בנק ישראל ירדה הריבית הדולרית, ירד שער הדולר ופעילות המסחר בבנקים התייצבה באופן יחסי. <https://www.boi.org.il/he/NewsAndPublications/PressReleases/Pages/16-3-2020.aspx>

הציבור לאורך שנת 2020, ראו תיבה א'-4). הגידול המשמעותי והחד בפיקדונות הציבור, לצד הגידול הקטן באשראי (להרחבה, ראו פרק האשראי; איור א'-50), הוביל לשיפור יחס כיסוי הנזילות.

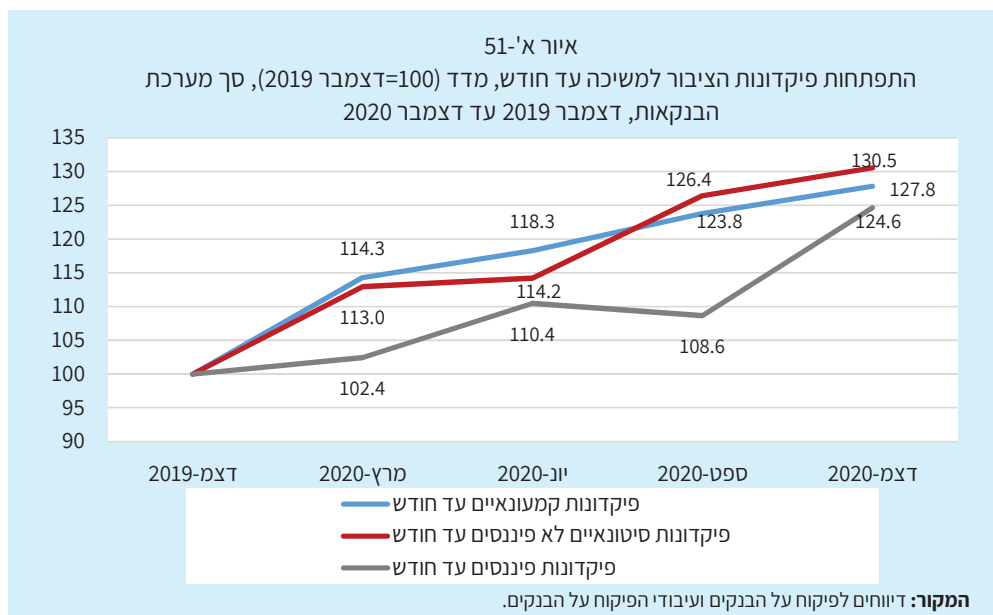
תזרים המזומנים היוצא, נטו

תזרים המזומנים היוצא, נטו, משקף את צרכי הנזילות של התאגיד הבנקאי בחודש הקרוב. צרכי הנזילות של התאגידים הבנקאים גדלו בשנת 2020 בשל הגידול בהיקף הפיקדונות (בש"ח ובמט"ח) ובשל הגידול בדרישת הבטוחות בדולר ארה"ב בגין הפעילות בנגזרים. עם זה, בעוד שגידול בפיקדונות במערכת הבנקאות תורם תחילה להגדלת מלאי הנכסים הנזילים (בהיתן שלא מימן מתן אשראי), הרי שעלייה בדרישת הבטוחות הנזילות לא מגובה בהזרמת מזומנים אל התאגיד הבנקאי. כמו כן, רגישות הכספים החדשים שהופקדו על ידי לקוחות קמעונאים גדולה יותר,⁷⁵ ולכן יכולת ההסתמכות עליה לצרכי נזילות נמוכה יותר.

תזרים המזומנים היוצא, נטו, גדל לאורך שנת 2020, אם כי יש שונות בשיעורי הגידול לאורך השנה, כשהסיבה לשונות נובעת מהשוני בסכום פיקדונות מוסדיים הרגישים יותר למחיר. כך, בעוד שהפיקדונות הקמעונאים למשיכה עד חודש גדלו בשיעור די קבוע לאורך חודשי המשבר, יש שונות בקצב גידול הפיקדונות הסיטונאיים⁷⁶ פיננסיים למשיכה עד חודש (איור א'-51), מה שהביא לכך שהתזרים היוצא גדל חדות ברביעים השני והרביעי של השנה (איור א'-46).

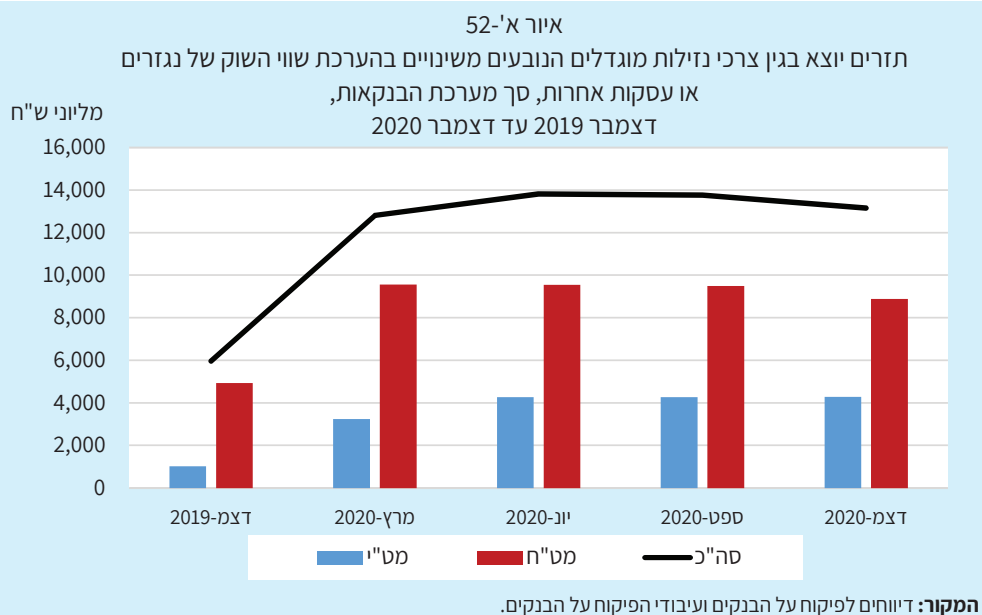
גורם נוסף שתרם לעליית התזרים היוצא לאורך השנה הוא העלייה בדרישת הנזילות בגין פעילות בנגזרים, שנובעים מדרישת הבטוחות המוגברת בחודש מרץ 2020 כמתואר לעיל (איור א'-52).

בעוד שפיקדונות הקמעונאים צמחו בקצב די יציב לאורך חודשי המשבר, יש שונות בקצב הגידול של הפיקדונות המוסדיים

⁷⁵ היות וחלק משמעותי מהגידול בפיקדונות הציבור נבע מהסטה של נכסים משוק ההון אל הבנקים, הרי שאם התאוששות השווקים יתכן ותרשם הסטה חזרה של נכסים אל שוק ההון בהיקפים משמעותיים.

התזרים היוצא בגין צרכי נזילות מוגדלים שנובעים משינויים בהערכת שווי השוק של נגזרים או עסקות אחרות, גדל לאורך המשבר

התזרים הנכנס בגין לקוחות קמעונאיים קטן, בין היתר על רקע ההיתר שנתנו הבנקים ללקוחותיהם לדחות את ההחזרים החודשיים על האשראי שנטלו

בצד התזרים הנכנס, ניכר שלאורך הרביעים הראשון והשני של שנת 2020 קטן התזרים הנכנס בגין לקוחות קמעונאיים, כשקטון זה נובע מהצמצום באשראי לציבור לטווח קצר, בין היתר על רקע ההיתר שנתנו הבנקים ללקוחותיהם לדחות את ההחזרים החודשיים על האשראי שנטלו (מה שמקטין את התזרים הנכנס הצפוי ב-30 ימי הלוח הקרובים; איור א'-53).

ה. סיכון השוק

א. סיכון הריבית

סיכון ריבית⁷⁶ הוא הסיכון שנשקף להון ולרווחי הבנקים כתוצאה מתנודות בשיעורי הריבית שמשפיעות על הפוזיציות הקיימות בכל אחד מהבנקים. כשיעורי הריבית משתנים, משתנים עמם הערך הנוכחי והעיתוי של תזרימי המזומנים העתידיים. אלה, בתמורה, גורמים לשינוי בערכם הבסיסי של הנכסים, ההתחייבויות והפריטים החוץ-מאזניים ומשנים בכך את ערכו הכלכלי של הבנק. שינויים בשיעורי הריבית משפיעים על ידי שינוי ההכנסות וההוצאות הרגישות לריבית גם על הרווחים של התאגיד הבנקאי, מה שמשפיע בין היתר על הכנסות הריבית, נטו (NII). סיכון ריבית ברמה מופרזת, היה ולא ינוהל כהלכה, עלול להוות איום משמעותי על בסיס ההון של תאגיד הבנק ו/או על רווחיו העתידיים. מדידת סיכוני הריבית מבוצעת לפי שתי גישות עיקריות – גישת הרווחים וגישת השווי.

השפעת ההתפתחויות במחירי השוק על הרווחיות והמאזנים של הבנקים בשנת 2020

בנקים מרכזיים בעולם הורידו לאורך שנת 2020 את הריבית המוניתרית על רקע משבר הקורונה. כך הוריד גם בנק ישראל בתחילת חודש אפריל 2020 את ריבית בנק ישראל המוניתרית משיעור של 0.25% לשיעור של 0.1% והבנק המרכזי בארה"ב (ה-Federal Reserve) הוריד בחודש מרץ את הריבית המוניתרית משיעור של 1.75% לשיעור של 1.25% והוסיף בהמשך להוריד את הריבית עד לשיעור של 0.25%. לצד ירידת הריבית המוניתרית, נוספה במהלך השנה גם מגמה של ירידת תשואות האג"ח הממשלתיות (מלבד עלייה זמנית חדה בתשואות בתחילת המשבר, שבנק ישראל הגיב לה בכלי המדיניות המוניתרית). כמו כן נרשמה השנה אינפלציה שלילית בשיעור של -0.6% (על בסיס מדד ידוע⁷⁷; לוח א'). מגמות אלה השפיעו לאורך שנת 2020 במידה ניכרת הן על התוצאות העסקיות של הבנק והן על ההון העצמי.

⁷⁶ נהוג לנתח את סיכוני הריבית בנפרד לתיק הבנקאי בלבד וזה בשל תקופת החזקה הארוכה יותר של מכשירים בתיק הבנקאי מאשר בתיק למסחר. תקופה זו גם מכתיבה את גודל הזעזועים בכוח שנבחנים. הניתוח שמובא להלן הוא בראייה של כלל התאגיד הבנקאי ולא התיק הבנקאי בלבד, מאחר שמנתוני המערכת נראה שאין שוני מהותי בין התיק הבנקאי לתאגידים הבנקאים בכללותם (עם זה נציין שהתיק הבנקאי מהווה כ-95% מסך התיק הכולל).

⁷⁷ המדד הידוע מחושב על ידי השינוי במדד המחירים לצרכן מנובמבר השנה לנובמבר אשתקד.

לוח א'- מדדי שוק עיקריים¹ (אחוזים), ממוצע שנת 2020 מול ממוצע שנת 2019

שינוי (נקודות אחוז)	2020	2019	
-0.15	0.1	0.25	ריבית בנק ישראל ²
-1.7	0.54	2.28	ריבית ה-Federal Reserve
-0.8	0.82	1.58	תשואה נומינלית על אג"ח ממשלתית ל-10 שנים
-0.5	-0.50	-0.02	תשואה ריאלית על אג"ח ממשלתית ל-10 שנים
-0.5	0.39	0.87	תשואה נומינלית על אג"ח ממשלתית ל-5 שנים
0.0	-0.6	-0.6	תשואה ריאלית על אג"ח ממשלתית ל-5 שנים
-1.2	0.9	2.1	תשואת אג"ח ממשלת ארה"ב לא-צמודה - 10 שנים
-0.9	-0.6	0.3	אינפלציה שנתית (מדד ידוע) ³
-5.5%	3.6	3.4	שער חליפין שקל- דולר

¹ ממוצע לאורך השנה.

² נכון לסוף השנה.

³ חושב על ידי השינוי במדד המחירים לצרכן מנובמבר השנה לנובמבר אשתקד.

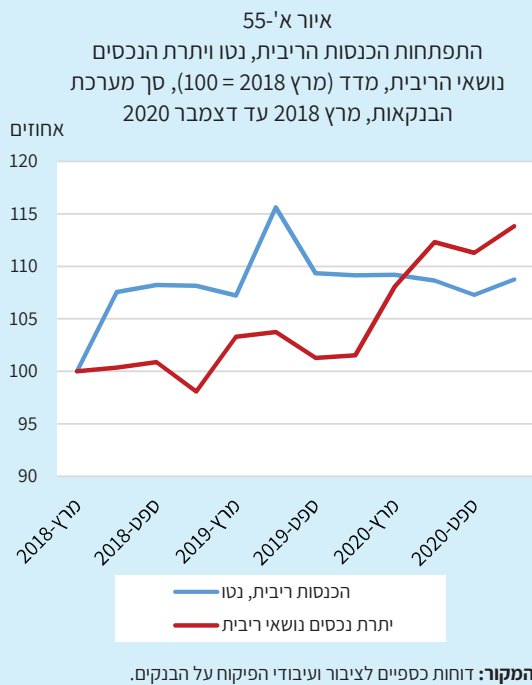
המקור: נתוני בנק ישראל.

נראה שבנוסף על שחיקת מרווחי האשראי בשנת 2020 **שחקו השנה הירידות בריביות חסרות הסיכון אף הן את המרווח הפיננסי בחלק מהבנקים ביחס לשנים קודמות** (איור א'-54), מה שפעל לאורך השנה להקטנת הכנסות הריבית, נטו. כמו כן פעלו הפרשי ההצמדה למדד השליליים בשנת 2020 להקטנת הכנסות הריבית נטו והשפעתם ברמת המערכת הסתכמה בכ-0.5 מיליארד ש"ח לעומת שנת 2020. עם זה מיתן הגידול באשראי את השפעת השחיקה של מרווחי האשראי ושל הפרשי המדד בשנה זאת (איור א'-55). ככלל, נציין כי ישנן השפעות הדדיות בין הריבית חסרת הסיכון להיקף האשראי והפיקדונות במערכת הבנקאות, שכן, כאשר ישנה ירידה בריבית, צפויה עליה בהיקף האשראי אשר תקזז את ההשפעה השלילית של ירידת הריבית (וההיפך). כמו כן, לשינויים בהיצע ובביקוש לאשראי עשויה גם להיות השפעה על המרווח מפעילות אשראי.

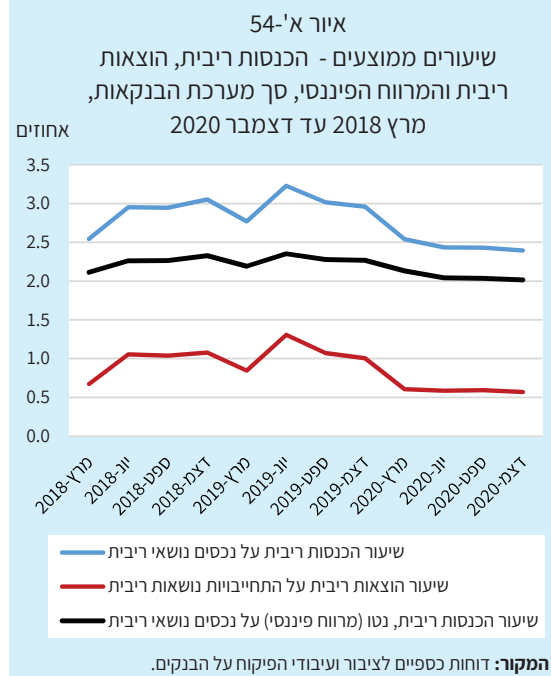
השינויים בריביות השוק השפיעו גם על הכנסות המימון שאינן מריבית, הן בפעילויות למסחר והן בפעילויות שאינן למטרת מסחר. בפעילות שלא למטרות מסחר, הפעילות בנגזרים גידרה לאורך השנה את ההפסדים שרשמה המערכת בצד הפסדי השער (כשברביע האחרון תרמו הפרשי השער להכנסות הבנקים ומנגד קיזזה אותם הפעילות בנגזרים; איור א'-56).

הירידות בריביות חסרות הסיכון (ריביות הבנקים המרכזיים ותשואות האג"ח הממשלתיות) שחקו השנה את המרווח הפיננסי.

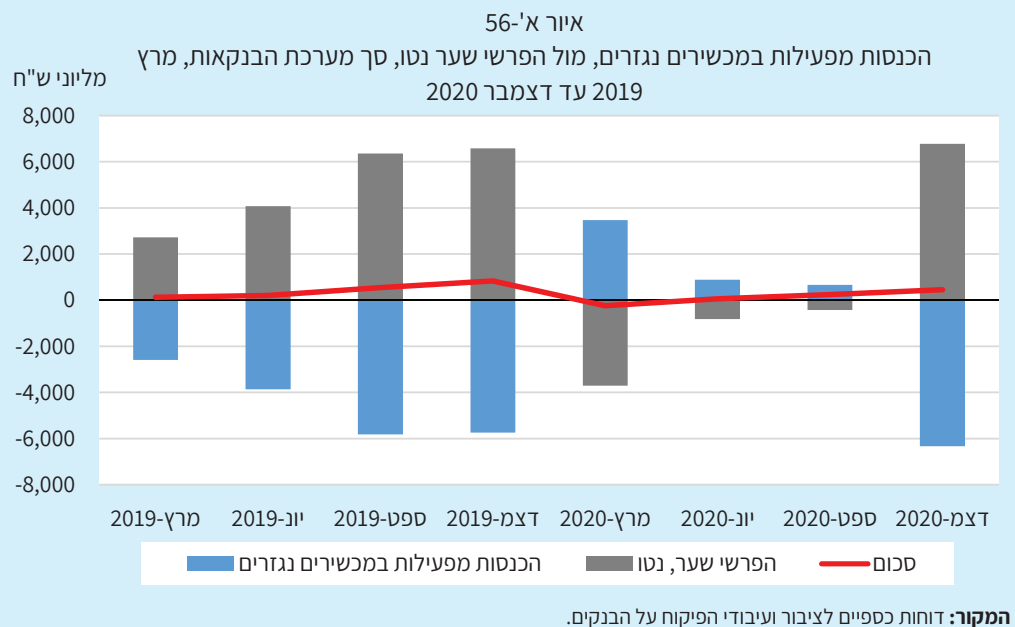
השפעת כמות הנכסים מניבי הריבית מיתנה לאורך שנת 2020 את ההשפעה השלילית של המחיר

המרווח הפיננסי נשחק לאורך שנת 2020, בעיקר לאור ירידה בשיעור הכנסות הריבית ביחס לנכסים נושאי ריבית

מערכת הבנקאות מקזזת את השפעות הפרשי השער, נטו באמצעות גידורים כלכליים על ידי מכשירים נגזרים

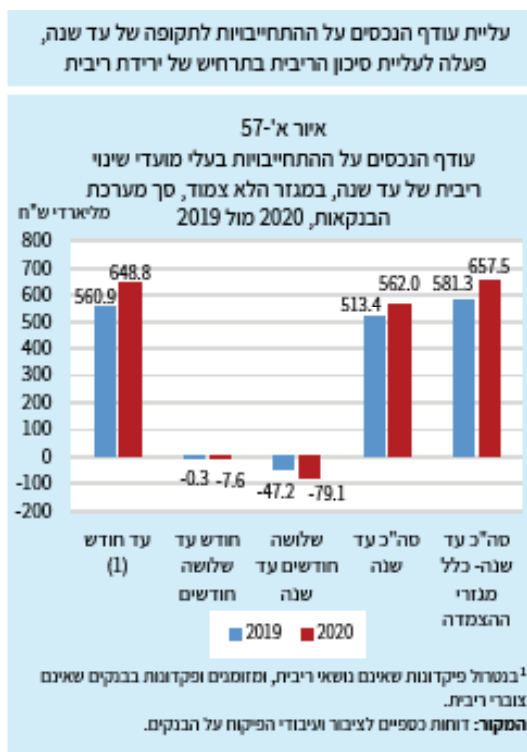
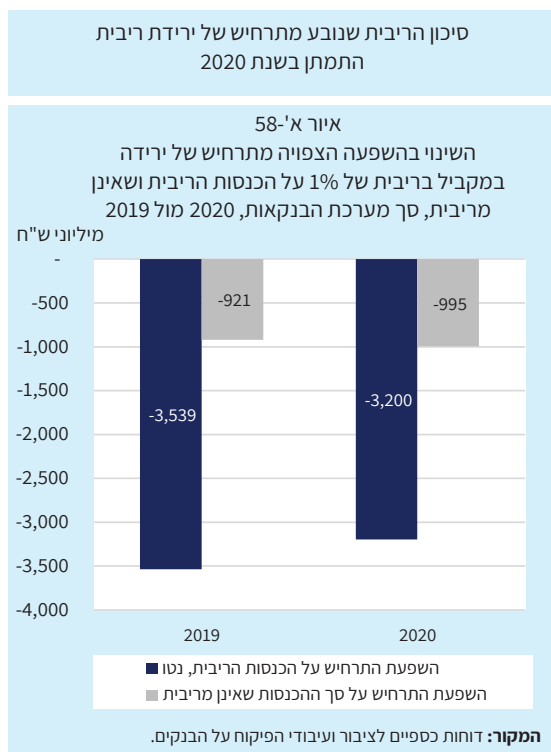
מכשירים נגזרים

גורם נוסף שעליו השפיעו תשואות השוק הוא הרווח הכולל האחר, שמשפיע באופן ישיר על הון העצמי של הבנקים. סעיף זה רשם תנודתיות בהתאם להתפתחויות בשווקים לאורך השנה, כשבחודש מרץ, עם העלייה החדה בתשואות האג"ח הממשלתיות, רשמה המערכת רווחים בסעיף זה, בעיקר על רקע ההתחייבויות האקטואריות שלה, אך ההתאמה לשווי ההון של אג"ח זמינים למכירה פעלה לשלילה על סעיף זה. עם הירגעות השווקים וירידת תשואות האג"ח הממשלתיות, התהפכה מגמה זו והשפעת הרווח הכולל האחר על ההון העצמי בסיום השנה היא מועטה. חשוב עם זה לציין שיש שונות במערכת בסעיף זה, שנובעת מהשוני שיש להשפעת ההתחייבויות האקטואריות על מאזן הבנקים (כשסעיף זה לדוגמה משמעותי במיוחד עבור בנק לאומי; להרחבה ראו פרק הלימות ההון).

ניתוח סיכון הריבית לפי גישת הרווחים

על פי גישת הרווחים שבוחנת את השפעת שינוי שיעורי הריבית על הרווחים הצפויים לבנקים בשנה הקרובה, רווחי מערכת הבנקאות בכללותה⁷⁸ נפגעים בתרחישי ירידת ריבית וגדלים בתרחישי עליית ריבית. האמור נובע בעיקר מכך שלמערכת הבנקאות בכללותה יש נכסים שמתומחרים מחדש מהר יותר מההתחייבויות (לאור עיתוי שינוי ריבית שונה בין השניים; איור א'-57).

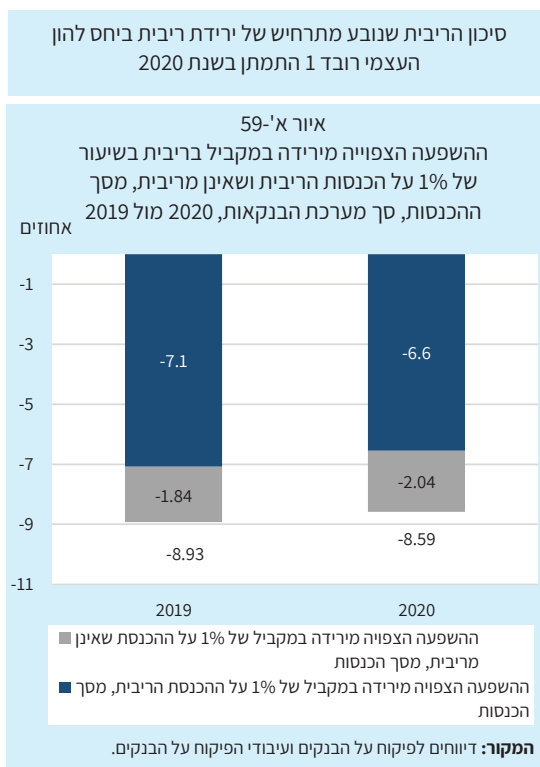
החשיפה לסיכון הריבית בראי סך המערכת קטנה בתום שנת 2020 במעט, כפי שמבוטא בירידה בהפסד האפשרי כתוצאה מירידה במקביל⁷⁹ של 1% בריבית (איור א'-58). בתוך כך נאמד

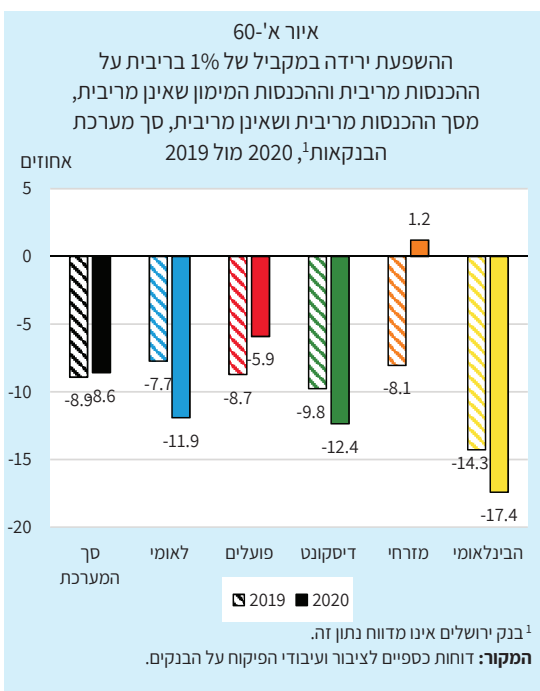
⁷⁸ נכון לכל קבוצות הבנקאות במערכת, למעט בנק מזרחי-טפחות שמציג רווחים גם בתרחישי ירידת ריבית.

⁷⁹ ירידה שווה בריבית לכל אורך העקום.

החשיפה לסיכון הריבית
על פי גישת הרווחים
בראי סך המערכת קטנה
בתום שנת 2020 במעט,
בשל ירידת הריבית
בשנת 2020.

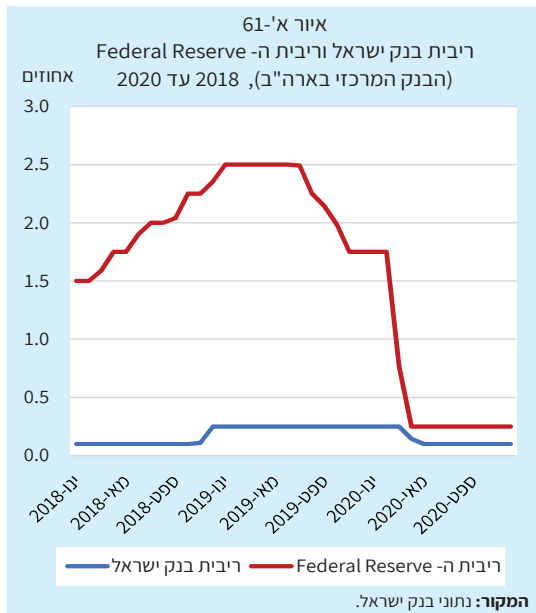
יש שונות בין הבנקים בדבר השפעות תרחיש של ירידת ריבית

היחס שבין ההפסד האפשרי בתרחיש זה לסך הכנסות הריבית והכנסות המימון שאינן מריבית (שגם הן קטנו במידת מה השנה) בכ-8.6% מסך ההכנסות מריבית ושאין מריבית וזה לעומת 8.9% בתום שנת 2019. השינויים בחשיפה לסיכון הריבית נובעים בעיקר מההשפעה הצפויה של ירידת הריבית על ההכנסות מריבית, נטו, שקטנה בראי סך המערכת (איור א'-58; איור א'-59). עם זה ניכרת שונות גבוהה בין הבנקים ברמות החשיפה לסיכון זה (איור א'-60). הסיבה לשונות זו נובעת הן ממבנה הנכסים וההתחייבויות בכל בנק והן מהמודלים הפנימיים של כל בנק לאמידת סיכון זה, לרבות אופן קביעת הרצפות בעת ירידת ריביות השוק. הגורם המרכזי שפעל לגידול בסיכון הריבית בכלל המערכת הוא הגידול בעודף הנכסים על ההתחייבויות שרגישים לריבית לאורך השנה. האמור נבע מהמשך גידול בנכסים נושאי ריבית (האשראי לציבור, ניירות ערך ופיקדונות בבנקים), שמומן בעיקרו באמצעות יתרות עו"ש שאינן נושאות ריבית.

סביבת הריבית הנמוכה שמאפיינת את רוב כלכלות העולם גם ממתנת במידה רבה את השפעת סיכון ירידת הריבית על חלק מהבנקים. בנק ישראל, כמו גם בנקים מרכזיים נוספים בעולם, הוריד בשנת 2020 את הריבית המוניטרית (איור א'-61). כחלק מהמודלים לאמידת השפעת התרחישים לשינויים בריבית על הכנסות הריבית, יש בנקים שמניחים שרצפת הריבית חסרת הסיכון במגזר הלא-צמוד ובמגזר

לאור המשבר, בנקים מרכזיים בעולם הורידו את הריבית המוניתאריית בתחילת שנת 2020

הדולר⁸⁰ היא אפס, ולפיכך ירידת הריבית האפקטיבית שנבחנה בכל תרחיש בתום שנת 2020, נמוכה יותר מזו שהופעלה בתום שנת 2019. משכך כל הבנקים שהניחו רצפה שכזו, הפעילו תרחיש אפקטיבי של ירידת ריבית בטווח הקצר של 0.1% במגזר הלא-צמוד, לעומת 0.25% אשתקד, ו-0.25% במגזר הדולר ארה"ב (מט"ח), לעומת 1% אשתקד. משמעות ההתמתנות של פגיעה זו בהכנסות (על רקע הרצפות) היא שסיכון הריבית התממש במידת מה לאורך שנת 2020 (להרחבה ראו פרק התוצאות העסקיות).

ניתוח סיכון הריבית לפי גישת השווי

גישת השווי בוחנת כיצד תרחישים שונים להתפתחות ריבית השוק חסרת הסיכון, משפיעים על השווי ההוגן של נכסים, התחייבויות ופוזיציות חוץ-מאזניות של התאגיד בנקאי. גישה זו מתמקדת באופק זמן ארוך משנה, משום שהיא מבוססת על תזרימי המזומנים הצפויים מנכסים, התחייבויות ופריטים חוץ-מאזניים שקיימים נכון למועד המדידה.

תרחישים שונים להתפתחות הריבית, משפיעים באופן שונה על הבנקים השונים במערכת.⁸¹ עם זה נראה שעבור רוב הבנקים במערכת הבנקאות גדל בשנה האחרונה הסיכון שנובע מתרחיש של התללה⁸² וגם בראייה מערכתית עולה שהסיכון המשמעותי ביותר למערכת הבנקאית כיום מקורו בתרחיש של התללה (איור א' 62; איור א' 63). כך ירד השינוי בשווי ההוגן נטו המותאם כתוצאה מהתרחיש ביחס להון העצמי רובד 1, משיעור של כ-0.96% בסוף שנת 2019 ל-1.3% בסוף שנת 2020. למרות זה עולה **שההפסד האפשרי המרבי שצפוי למערכת הבנקאות התמתן כתוצאה משינויים בריבית במגזר המט"י** בסוף שנת 2020 לעומת סוף שנת 2019 (התמתנות של כ-0.9 נקודות האחוז בשיעור ההפסד ביחס להון העצמי רובד 1, שכן בסוף שנת 2019 נאמד ההפסד המרבי בכ-2.02% ביחס להון העצמי רובד 1, במקרה של תרחיש ירידת ריבית במקביל; איור א' 65).

עבור רוב מערכת הבנקאות גדל בשנה האחרונה הסיכון שנובע מתרחיש של התללה – זאת לאור הגידול המהיר באשראי לדיור המאופיין במח"מ ארוך, ושממזן ברובו במקורות במח"מ קצר.

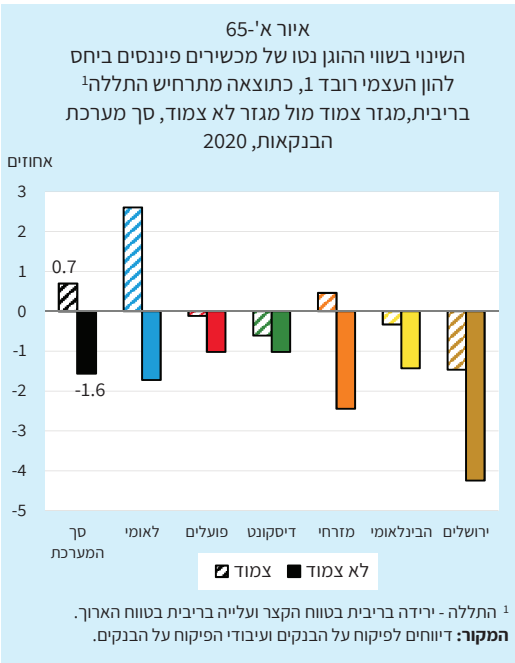
ההפסד האפשרי המרבי שצפוי למערכת הבנקאות כתוצאה משינויים בריבית במגזר המט"י – התמתן.

⁸⁰ דולר ארה"ב.

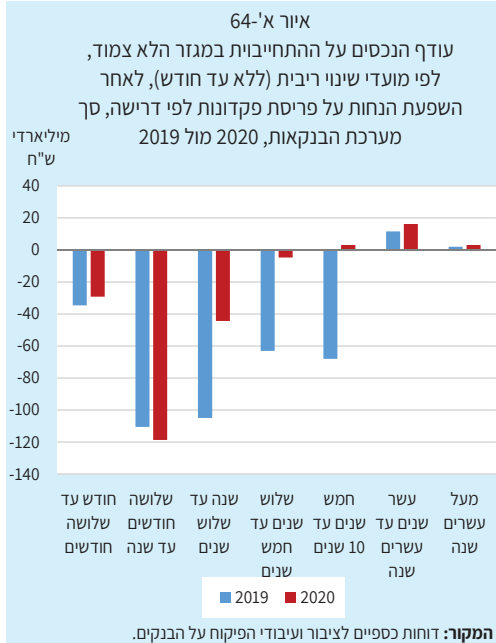
⁸¹ אמידת ההשפעה של התרחישים השונים במגזר מט"י על השווי ההוגן, נעשתה מתוך הנחה שאין מתאם מלא בשינויי הריבית בין המגזר הצמוד למגזר הלא-צמוד. משכך, אם בתרחיש מסוים נרשם הפסד רק במגזר אחד (הצמוד או הלא-צמוד) ואילו במגזר השני נרשם רווח, כדי לאמוד את סך ההפסד במגזר מט"י, הוכרה רק מחצית הרווח שנרשמה במגזר הרווחי, בעוד שההפסד שנרשם הוכר במלואו.

⁸² התללה – ירידה בריבית בטווח הקצר (מתחת לשנתיים) ועלייה בריבית בטווח הבינוני-ארוך (מעל שנתיים).

תרשיש ההתללה מניב הפסדים בעיקר דרך המגזר הלא-צמוד

הסיבה לעליית הסיכון בתרחיש של התללה נובעת מעלייה בעודף הנכסים על ההתחייבויות לתקופה

החשיפה למדד גדלה לאורך שנת 2020

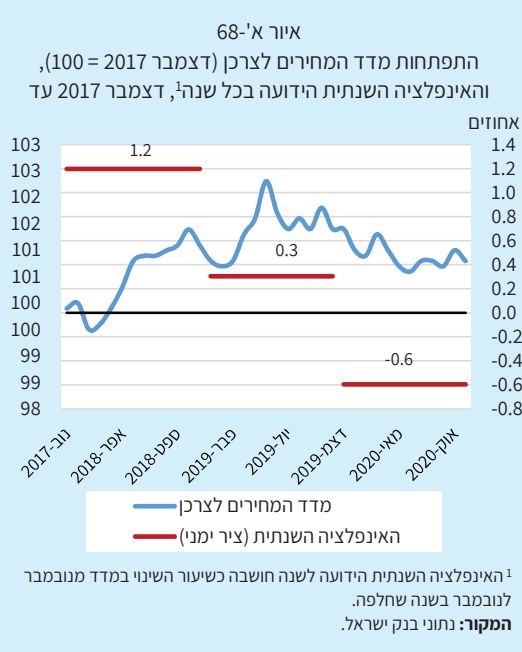

ב. סיכון בסיס ההצמדה

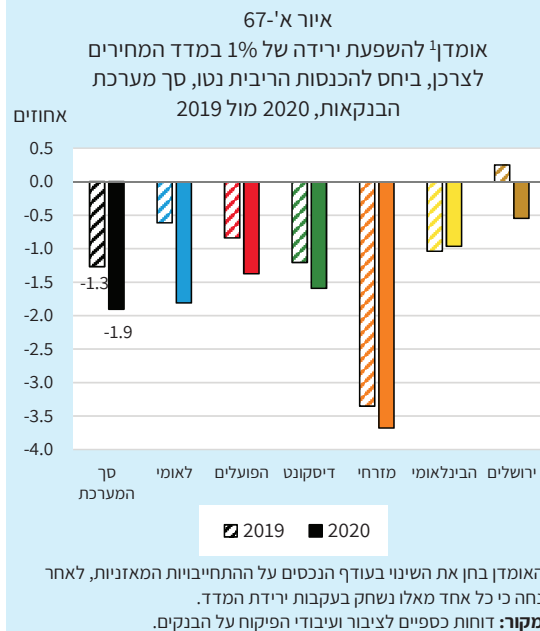
הסיכון שגלום בחשיפה לשינויים במדד המחירים לצרכן (אינפלציה) גדל לאורך השנה האחרונה וזה כתוצאה מעלייה בפוזיציה במגזר הצמוד. יש לאורך השנים עודף של נכסים על התחייבויות צמודי-המדד ולכן חשופה המערכת הבנקאית לסיכון שגלום בירידת המדד. עם העלייה באשראי לדיור גדל בשנה האחרונה גם חלקו של האשראי הצמוד-מדד ובכך גדל עודף הנכסים על ההתחייבויות צמודי-המדד, מה שפעל לעליית סיכון זה. עם זאת, על אף הגידול בחשיפה לשינויים במדד, הקטינו רוב הבנקים את הפעילות שלהם בחוזי נגזרים שקל-מדד שמגדירים בחלקם את החשיפה, מה שתרם עוד יותר לעליית הסיכון בסיס ההצמדה (לוח 2). כך גדל

הסיכון שגלום בחשיפה לשינויים במדד המחירים לצרכן (אינפלציה) גדל לאורך השנה האחרונה וזה כתוצאה מעלייה בפוזיציה במגזר הצמוד.

בשנת 2020 נרשמה אינפלציה שלילית, לעומת
אינפלציה בשנים האחרונות

הסיכון למערכת הבנקאות שנובע מירידה במדד המחירים
לצרכן גדל לאורך שנת 2020

שיעור החשיפה למדד⁸⁸ ביחס להון העצמי רובד 1 משיעור של 33.8% בשנת 2019 לשיעור של 47.5% בשנת 2020 ושיעור החשיפה נטו למדד (לאחר השפעת מכשירים נגזרים) גדל משיעור של 24.8% בשנת 2019 לשיעור של 39.2% בשנת 2020 (איור א'-66).

לאורך השנה נרשמה
אינפלציה שלילית מה
שהביא לשחיקת הרווחים
של מערכת הבנקאות.

בתוך כך גדל ההפסד שנובע מתרחיש של ירידת מדד המחירים בשיעור של 1% ביחס להכנסות הריבית נטו, משיעור של 1.3% בסוף שנת 2019 לשיעור של 1.9% בסוף שנת 2020 (איור א'-67). נציין שלאורך השנה נרשמה אינפלציה שלילית (איור א'-68), מה שהביא לשחיקת הרווחים של מערכת הבנקאות (להרחבה ראו פרק תוצאות עסקיות). משכך, עולה שלאורך שנת 2020, סיכון ההצמדה למדד התממש.

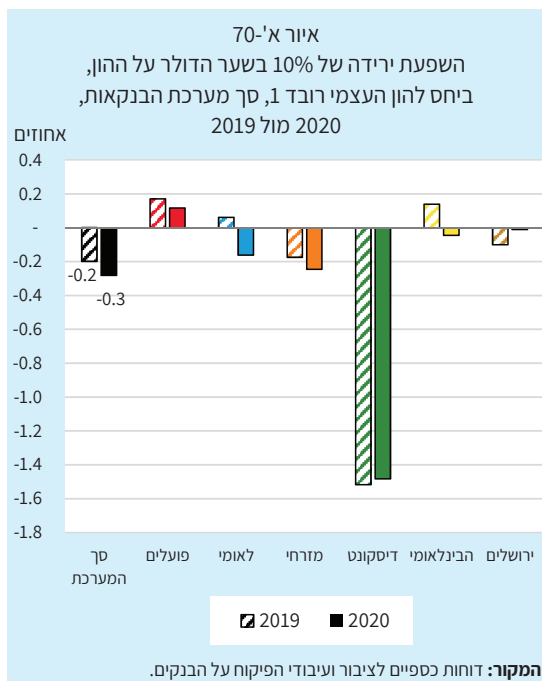
באשר לסיכון שנובע מההצמדה למט"ח, עולה שמערכת הבנקאות מגדרת את עצמה כלכלית היטב. במגזר המט"ח והצמוד-מט"ח, שברובו הוא צמוד לדולר, יש עודף של התחייבויות על הנכסים. פער זה הוא משמעותי ביחס להון העצמי רובד 1 ועלול לכן להניב לבנקים הפסדים משמעותיים כתוצאה מהיחלשות השקל מול המטבעות הזרים (מה שיפעל להגדלת התחייבויות הבנקים). משכך פועלים הבנקים לגידור חשיפה זו. כך, ההפרש בין הנכסים להתחייבויות צמודי-המט"ח, לאחר השפעת הנגזרים, הוא מזערי (איור א'-69).

ההתחייבויות המערכת במט"ח שנובעת בין היתר מהעדפת נזילות דולרית מצד לקוחות הבנקים גדלו בשנה האחרונה (להרחבה ראו פרק המאזן). על אף הגידול בהתחייבויות, שהביא לעליה נוספת

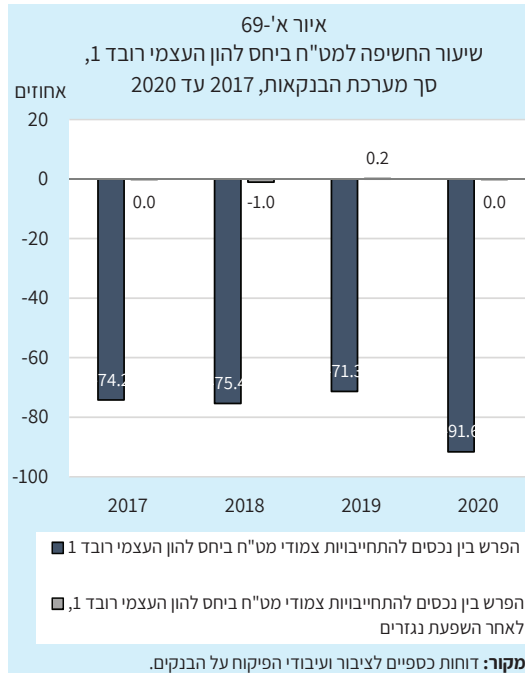
⁸⁸ שיעור החשיפה מחושב כהפרש שבין הנכסים להתחייבויות צמודי-המדד.

בעודף ההתחייבויות במט"ח, החשיפה הכוללת למט"ח לאחר השפעת נגזרים נותרה מזערית (אך מעט חיובית) וזה לאור הרחבת הפעילות בנגזרים. משכך, בתרחיש של ירידה בשיעור של 10% בשע"דולר (הדולר מהווה כאמור את החשיפה העיקרית למט"ח), ההפסד שצפוי ביחס להון העצמי עומד בסך המערכת על 0.3% בלבד⁸⁹ (גידול קל ביחס לאשתקד; איור א'-70).

הסיכון שנובע מירידה בשע"דולר במעט לאורך שנת 2020

מערכת הבנקאות מגדרת היטב את החשיפה למט"ח

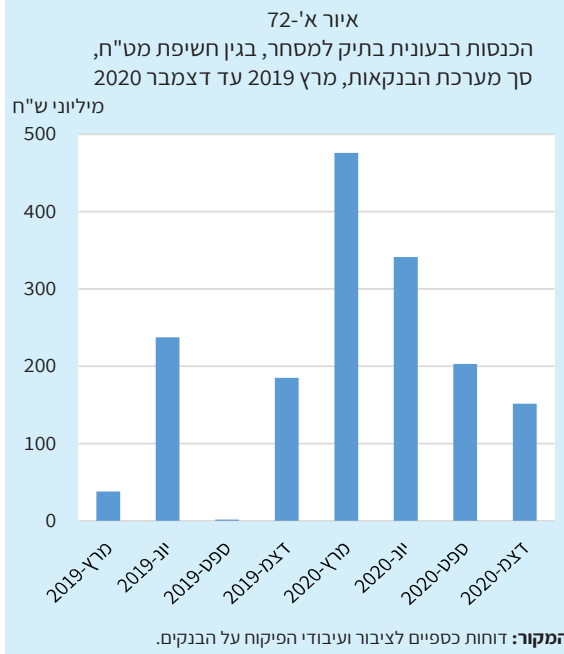

ג. פעילות למסחר ונגזרים

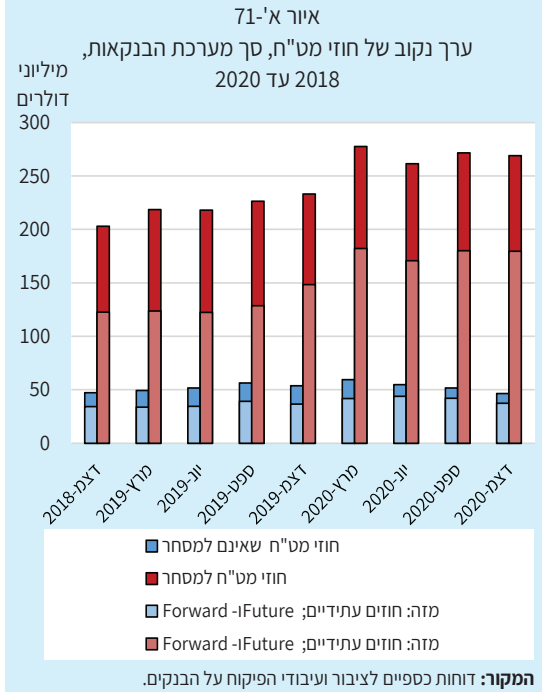
פעילות מסחר כוללת רכישה ומכירה של ניירות ערך וכן פעילות במכשירים נגזרים למטרת הפקת רווחים בטווח הקצר. פעילות המסחר כוללת מתן שירות ללקוחות הבנק שמעוניינים לגדר את פעילותם הריאלית (לדוגמה: חוזי ריבית ורכישת מט"ח ללקוחות עסקיים) או לסחור בעצמם במכשירים פיננסיים מול הבנק כצד נגדי (לדוגמה: נגזרי מניות של גופים מוסדיים או מכירות בחסר של לקוחות אחרים מהמגזר הפיננסי ["ספקולנטים"]). במסגרת זו נהנים הבנקים כעושי שוק ממרווחי קנייה ומכירה של מכשירים פיננסיים נגזרים ומט"ח. מרווחים אלה גדלים ככל שהתנודתיות בשווקים עולה (כפי שאכן קרה במשבר; איור א'-45). עם זאת תלויה הרווחיות עצמה בפוזיציות שאותן לוקח הבנק אל מול השינויים בגורמי השוק הלכה למעשה. ההכנסות בגין פעילויות למטרות מסחר מושפעות בעיקר מהפעילות במכשירי מט"ח וריבית. השנה, לאור התנודתיות הגבוהה בשווקים

⁸⁹ עם זה חשוב לציין שהחשיפה בבנק דיסקונט למט"ח היא מהותית יותר, על רקע משקל פעילותה הגדול יחסית של חברת הבת IDB New-York, שפועלת בארה"ב. לכן חשוף בנק דיסקונט יותר לתרחיש של ירידה בשע"דולר.

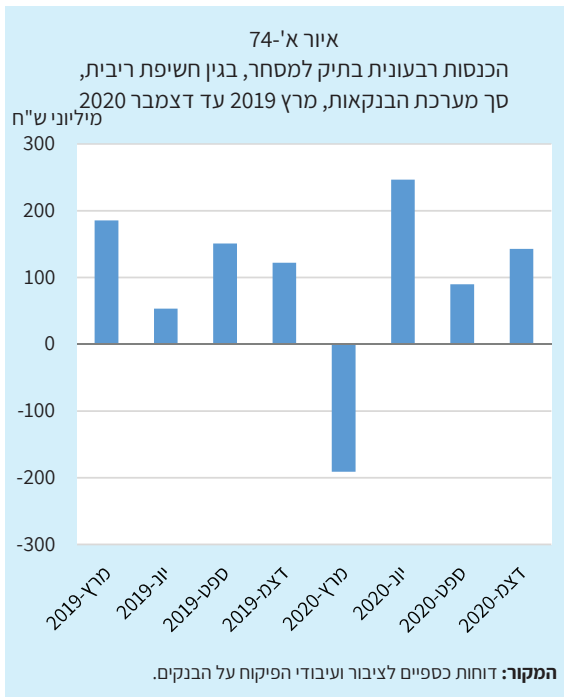
מערכת הבנקאות רשמה רווחים בתיק למסחר בגין חשיפות מט"ח, בעיקר בתחילת המשבר, על רקע עליית המרווחים והעלייה בהיקף המסחר במט"ח

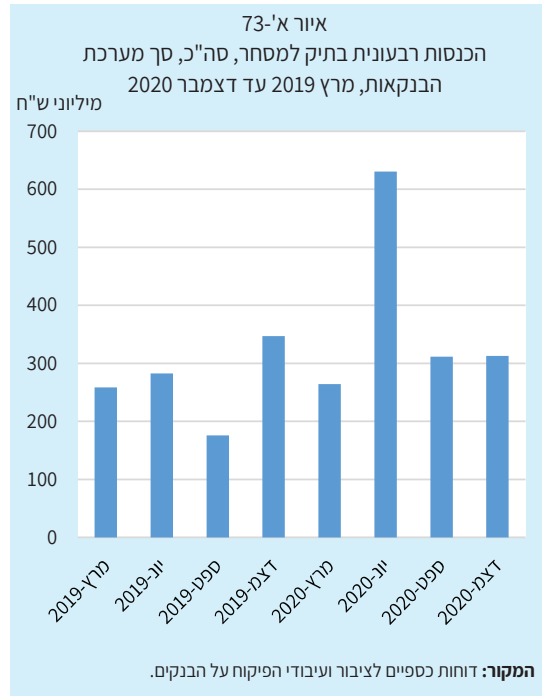
הפעילות בחוזי מט"ח עלתה בשיא המשבר

המערכת רשמה בתחילת המשבר הפסדים בתיק למסחר בגין חשיפת ריבית

הרווחים בתיק המסחר בגין חשיפה למט"ח הביאו לרווחים בסך התיק למסחר

לאור התנודתיות הגבוהה בשווקים ובשע"ח בפרט, עלו בעת המשבר מרווחי הרכישה והמכירה (bid/ask) בעסקות נגזרי מט"ח. עלייה זו במרווחים, לצד עלייה בנפח המסחר בנגזרים בתקופה זו, הביאו למערכת הבנקאות להכנסות התיק למסחר.

ובשע"ח בפרט, עלו בעת המשבר מרווחי הרכישה והמכירה (bid/ask) בעסקות נגזרי מט"ח. עלייה זו במרווחים, לצד עלייה בנפח המסחר בנגזרים בתקופה זו (איור א'-71), הביאו לרווחים משמעותיים למערכת הבנקאות בהכנסות התיק למסחר מחשיפה למט"ח (איור א'-72) והם אלה שתרמו בעיקר להכנסות המימון שאינן מריבית בתיק למסחר (איור א'-73). באשר להכנסות מחשיפת הריבית בתיק למסחר, הרי שהן תנודתיות ומושפעות בעיקר מהפוזיציות שהבנקים לוקחים. בעת המשבר גרמה התייקרות עלויות הגיוס הדולריות להפסדים אך לאחר מכן עברו הפעילויות לרווח (איור א'-74). בסופו של דבר עלו בשנת 2020 הכנסות המימון שאינן מריבית בגין פעילויות למטרות מסחר של הבנקים לעומת שנת 2019 בסך של כ-0.5 מיליארד ש"ח (שמהווה גידול של כ-50%), כשעיקר עלייה זו נובעת כאמור מהגידול בהכנסות בגין חשיפת מטבע חוץ של כ-700 מיליון ש"ח (וזו קוזזה ע"י ירידה בהכנסות בגין חשיפות ריבית).

1. המשכיות עסקית

למערכת הבנקאות תפקיד מרכזי בתיווך הפיננסי וקידום הפעילות הכלכלית במדינה ובכלל זה תפקודן התקין של מערכות תשלומים וסליקה, אספקת שירותים בנקאים לציבור, כמו גם חשיבות השמירה על אמון הציבור ועל המוניטין. מתוקף חשיבותה מחויבת מערכת הבנקאות להבטיח את עמידותה בפני שיבושים תפעוליים משמעותיים.

משבר הקורונה שפקד את העולם בתחילת שנת 2020, חידד את החשיבות של הרציפות התפקודית ושל המשכיות העסקית של תאגיד ואף הביא להאצת תהליכים וקידום פיתוחים, כדי להבטיח את יציבות התאגיד ועמידה ביעדי השירות הנדרשים.

פעילות הפיקוח על הבנקים בשנת 2020

פעילות הפיקוח על הבנקים (להלן – "הפיקוח") מתמקדת בשלושה היבטים: קידום ההיערכות של מערכת הבנקאות לחירום, שיפור מוכנות הפיקוח לחירום והשתלבות הפיקוח באירועי החירום הלאומיים.

לצד הטיפול במשבר הקורונה, עסק הפיקוח, בין היתר, בנושאים אלה:

- גיבוש תרחיש ענפי למלחמה והפצתו למערכת הבנקאות – תרחיש זה מבוסס על תרחיש הייחוס הלאומי שאושר על ידי רשות החירום הלאומית. התרחיש הענפי הופץ למערכת הבנקאות כבסיס לתכנון ההיערכות והמענה.
- הסדרת עקרונות ומזכר הבנות עם מינהל הדלק והגז במשרד האנרגיה להקצאת דלק בחירום למערכת הבנקאות. הליך זה הוא חלק מתהליך כולל של תעדוף בהקצאת משאבים לאומיים למערכת הבנקאות, שמטרתו להבטיח את הרציפות התפקודית של מערכת הבנקאות בעת אירוע חירום. הגברת שיתוף הפעולה עם גורמים לאומיים נוספים תימשך במהלך השנה הנוכחית להבטחת אספקת חשמל, מים ותקשורת.
- מיפוי ספקים חיוניים למערכת הבנקאות – משבר הקורונה הדגיש, בין היתר, את החשיבות של המשכיות העסקית והרציפות התפקודית של שרשרת האספקה התומכת. מיפוי הספקים החיוניים הצביע על לא מעט ספקים קריטיים שלא מוגדרים כמפעלים חיוניים.

משמעות הדבר היא שלא ניתן להבטיח את המשך מתן השירותים ופעילות של הספקים האלה בשעת חירום.

- גיבוש עקרונות להערכת יכולת הרציפות התפקודית של ספקי אירוח (hosting) – הליך מיפוי הספקים שתואר לעיל הצביע לא אחת על הישענות של מערכת הבנקאות על ספקי חוץ שמעניקים שירותי אירוח למתקני המחשב הראשי ו/או החלופי של מערכת הבנקאות (להלן "ספק מארח"). ככלל, הפיקוח על הבנקים מאפשר אירוח והפעלה של מערכות המחשוב של מערכת הבנקאות באמצעות ספק מארח, מתוך ראייה כוללת של שיפור יציבות מערכות התאגידים הבנקאיים והשרידות העסקית והטכנולוגית. לצד זה יש חשיבות להעריך את יכולת הרציפות התפקודית של הספק המארח בתרחישים שונים ולוודא כמו כן את עמידתו בעקרונות הליבה הפיקוחיים, בין היתר, בהיבטים טכנולוגיים, בהיבטי הסייבר ואבטחת מידע ובהיבטי המשכיות עסקית.
- מפעלים חיוניים – מתוקף היותו הרשות הפיננסית פעל הפיקוח על הבנקים להכרזה על תאגידים בנקאיים נוספים כמפעלים חיוניים.

פעילות הפיקוח במשבר הקורונה

עם התפתחות אירוע נגיף הקורונה ועל רקע העלייה בתחלואה בישראל, החליטה ממשלת ישראל על נקיטת פעולות שונות לבלימת התחלואה ובכלל זה החמרה של הגבלות התנועה במרחב הציבורי וצמצום פעילות קבלת קהל. עם זאת, משום שמערכת הבנקאות מעניקה שירותים חיוניים, העניק הפיקוח על הבנקים הקלות והעביר הנחיות במטרה לשמור על הבריאות של משאבי האנוש ועל בריאות הציבור ובהן:

- הבנקים רשאים לפעול באופן מצומצם, תוך הקפדה על הגורמים שמפורטים בהוראת השעה נ.ב.ת. 250, לרבות צמצום פעילות מערך הסניפים ושינוי שעות פעילות הסניפים, ככל שהנסיבות מחייבות זאת.
- לנוכח חשש ממשי לפגיעה בבריאות הציבור, רשאי התאגיד הבנקאי לקבוע שכלל השירותים בסניפים יינתנו בכפוף לתיאום תור מראש וזמינות השירות בסניף. התאגיד הבנקאי נדרש לפרסם באתר האינטרנט שלו את המקרים שלגביהם יינתן שירות אף ללא תיאום תור מראש.
- הפיקוח על הבנקים קורא לציבור לבצע מגוון רחב של פעולות בנקאיות באמצעים הישירים: בטלפון, במכשירים האוטומטים, ביישומון הבנקאי ובאתר הבנק.

לצד זה ולאורך כל המשבר, השתתף הפיקוח על הבנקים, מתוקף היותו גם הרשות הפיננסית, בדיוני הערכות מצב של הגורמים הלאומיים השונים. על בסיס נתונים שהוצגו בדיונים אלה וההחלטות שהתקבלו, עדכן הפיקוח על הבנקים את מערכת הבנקאות והנחה אותה לפעול ברוח המגבלות ומצב התחלואה.

בחודש יוני 2020, בחלוף הגל הראשון, ביצע הפיקוח על הבנקים הליך הפקת לקחים. במקביל, דרש הפיקוח ממערכת הבנקאות לבצע הליך דומה, כדי להבטיח את מוכנותה של מערכת הבנקאות לעמידה בהשפעותיהם של גלי תחלואה נוספים בתנאי אי-ודאות, ללא יכולת לצפות מראש את מועד כל גל תחלואה, משכו והשלכותיו. בהתאם לכך, נדרשה מערכת הבנקאות לנקוט צעדים

לשמירה על ההמשכיות העסקית והרציפות התפקודית של שירותיה, לרבות אלה שניתנים על ידי ספקים חיצוניים, כגון: עבודה מרחוק, פיצול יחידות ועבודה בקפסולות ביחידות קריטיות. במסגרת זו יש חשיבות באיתור אזורי פגיעות ונקיטה בצעדי הפחתה. כך למשל, בחינת התלות באנשי מפתח ונקיטת צעדים להבטחת רציפות ניהולית, בין היתר, על ידי הכשרת כח אדם מתאים לאיוש התפקיד. בנוסף, נדרשה מערכת הבנקאות להמשיך ולעקב אחר השינויים התכופים בהגבלות שמוטלות על פעילות המשק ובהנחיות של הגורמים המקצועיים ולהבטיח ציות מלא של כל יחידותיהן. הפיקוח על הבנקים רואה חשיבות רבה במעורבותו של ממונה המשכיות עסקית בניהול המשבר.

פעילות הפיקוח בשנת 2021

תכנית העבודה לשנת 2021 גובשה, בהתאם למיקוד שנקבע על ידי רשות החירום הלאומית (רח"ל) - "קידום המוכנות והכשירות להמשך רציפות תפקודית במצבי חירום שונים", בדגש על רעידת אדמה שנבחרה בשנה זו לתרחיש במיקוד הלאומי.

הפיקוח על הבנקים ימשיך לקדם במהלך שנת 2021 גם בכובעו כרשות פיננסית בנקאית את מוכנות מערכת הבנקאות לשעת חירום, בין היתר, בנושאים הבאים:

- ביקורת המשכיות עסקית בתאגידים הבנקאים שתבחן את מרכיבי היערכות לחירום של מערכת הבנקאות.
- גיבוש מסגרת היערכות לרעידת אדמה למערכת הבנקאות, על בסיס תרחיש הייחוס הלאומי. מדובר במתאר אפשרי של אירועים והתפתחויות שבגינם צפוי להיגרם נזק תפעולי ו/או עסקי למערכת הבנקאות. המתאר שמתגבש אינו בבחינת תחזית שכך יהיה, אלא כוונתו לשמש בסיס לתכנון ההיערכות והמענה של מערכת הבנקאות.
- הסדרת נוהל עבודה בין המערכת הבנקאות לרשות כ"א לשע"ח (להלן - "הרשות") אודות משאבי האנוש החיוניים. המשאב האנושי הוא חלק אינטגרלי מהיכולת של התאגיד לקיים המשכיות עסקית בשע"ח. זמינות משאבי האנוש במצבי החירום השונים עלולה להיפגע כתוצאה מסיבות שונות, בין השאר; היפגעות משאבי האנוש או בני משפחותיהם, גיוס למילואים, הגבלות תנועה ועוד.

השתתפות בתרגילי חירום שונים - במהלך חודש פברואר 2021 השתתף הפיקוח בתרגיל שקיימה מחלקת המטבע בבנק ישראל, תרגיל חירום "אגם 21", שבחן את התפקוד של מערכת הבנקאות בהיבטי אספקת מזומנים בתרחיש רעידת אדמה. בסוף השנה צפוי להתקיים תרגיל לאומי "נקודת מפנה 2021" שיעסוק אף הוא בנושא רעידת אדמה.

ז. סיכון הלבנת הון וציות

בעשור האחרון הגבירו מדינות מובילות בעולם את מאבקן בהון השחור ובהעלמות מס, לרבות פעילות אינטנסיבית לאיתור כספים המוחזקים במדינות מחוץ למדינת התושבות. בהתאם לכך, חלה החמרה משמעותית בחובות אשר הדין מטיל על הבנקים לבדוק פעולות שלקוחות מבצעים בחשבוניותיהם, לאתר פעולות חשודות, לדווח עליהן ובמקרים מסוימים אף למנוע אותם. בנקים אשר אינם פועלים באופן הנדרש נחשפים לקנסות ולסנקציות משמעותיות אחרות. כתוצאה מכך,

גבר החיכוך שבין בנקים לבין חלק מלקוחותיהם, שכן כתוצאה מהאמור לעיל, בנקים החמירו את הבדיקות שהם מבצעים להכרת הלקוחות ולקבלת הסברים לגבי העברות הכספיים המתבצעות אל חשבונותיהם ומהם.

מניתוח שערך הפיקוח על הבנקים עולה שביחס לשנים קודמות, המערכת הבנקאית, ככלל, אימצה מדיניות מוקפדת וזהירה בנושא סיכונים הלבנת הון ומימון טרור, כשהמונח המקובל בהקשר זה הוא תאבון סיכון אפס, וכן שחל בשנים האחרונות שיפור משמעותי בהטמעת בקורות ומערכי ניטור איכותיים. בנוסף, ניכר שהמערכת הבנקאית השקיעה משאבים משמעותיים במערכות מידע לניהול סיכונים הלבנת הון ומימון טרור בהלימה לרמת הסיכון. עם זאת, מבדיקות עולה כי בחלק מהבנקים מערכים מסוימים דורשים עדכון והתאמה לנוכח הסיכונים הקיימים והמתהווים, בין היתר על רקע משבר הקורונה והגידול בשימוש באמצעי תשלום מתקדמים.

בהתאם לכך, הפיקוח פועל במגוון הכלים שברשותו על מנת לעקוב אחר תיקון הליקויים ודורש מהבנקים חיזוק של אפקטיביות מערכי הבקרה למשל על ידי שיפור יכולת האיתור של פעילות חריגה. צעדים אלה נועדו להקנות למערכת הבנקאית כלים טובים יותר בהתמודדות עם הסיכון.

הפשעה הפיננסית הולכת ונעשית מתוחכמת ומאתגרת יותר על רקע הקצב המהיר של שינויים טכנולוגיים בעולם. לפיכך הפיקוח מייחס חשיבות רבה לכך שהתאגידים הבנקאיים יפעלו לשיפור רציף ולשכלול המערכות והבקורות בהתאם.

פעילות הפיקוח בתחום איסור הלבנת הון ומימון טרור

מעבר למעקב השוטף שהפיקוח מבצע אחר ההתפתחויות והאירועים בכל אחד מהבנקים, ובהמשך לבדיקות משנים קודמות בנושא זה, הפיקוח על הבנקים ביצע בשנים האחרונות סדרה של בדיקות ייעודיות בבנקים שונים בנושאים שזוהו בסיכון גבוה לעניין איסור הלבנת הון ומימון טרור, לדוגמא: חשבונות עתירי פעילות במזומן וחשבונות עתירי העברות בינלאומיות, נותני שירותי מטבע, מדיניות הציות שנקבעה תוך התמקדות בשלוחות חו"ל, איסור הלבנת הון בהלוואות לדיור. פעילות הפיקוח בתחום זה כללה בנוסף:

הסדרה - ערוצי ההסדרה העיקריים בכלל ובנושאי ציות בפרט הם פרסום הוראות ניהול בנקאי תקין, קבצי שאלות ותשובות המלווים את ההוראות, ומכתבים פיקוחיים. כך למשל, בתקופה האחרונה מגבש הפיקוח הסדרה פיקוחית אחידה בהיבטים של איסור הלבנת הון ומימון טרור, אשר תחול ביחס לכלל שירותי התשלום הניתנים על ידי תאגידים בנקאיים, ופרסם הקלות בנוגע לחובות החלים על בנקים בקשר עם חשבונות של גופים פיננסיים. בנוסף, פרסם הפיקוח מכתב למערכת הבנקאית בנושא ביצוע העברות בנקאיות מול מוסדות פיננסיים הפועלים באיחוד האמירויות הערביות, המפרט צעדים ליצירת סביבת פעילות מופחתת סיכון.

הטיפול בשלוחות חו"ל - פעילות רבה נעשתה במטרה לחזק את הפיקוח על שלוחות חו"ל, זאת לנוכח אתגרי הניהול והבקרה הייחודיים ורמות הסיכון הגבוהות הכרוכות בפעילות שם. במסגרת זו, נקט הפיקוח בשנים האחרונות בסדרת צעדים, לרבות בדיקת האופן בו התאגידים הבנקאיים

מנטרים ומפקחים אחר הנעשה בשלוחותיהן והרחבת הדרישות בהקשר זה.⁹⁰ צעדים אלו הובילו בין היתר לצמצום משמעותי בפעילות השלוחות בחו"ל.

הערכת סיכונים של המערכת הבנקאית, בהתאם לדרישת ה-FATF - ארגון ה-FATF הינו ארגון בינלאומי מוביל, אשר קובע את הסטנדרטים הבינלאומיים למאבק בהלבנת הון ומימון טרור, ואשר מנהל מעקב תקופתי אחר יישומן במדינות השונות. במסגרת מעקב זה, דרש הארגון ממדינת ישראל לערוך בשנת 2020 עדכון להערכת הסיכונים הלאומית בתחום הלבנת הון ומימון טרור, אשר נערכה לאחרונה בשנת 2017. במסגרת זו כל רגולטור פיננסי נדרש לערוך עדכון להערכת הסיכונים עבור הגופים עליהם הוא מפקח. הפיקוח נענה לבקשת הרשות לאיסור הלבנת הון ומימון טרור (להלן-"הרשות") להוביל את קבוצת העבודה של הרגולטורים הפיננסיים לצורך ביסוס הערכת הסיכונים של המערכת הפיננסית. הפיקוח גיבש הערכה לדרוג הסיכון עבור מוקדי הסיכון העיקריים, הקיימים והמתהווים אליהם המערכת הבנקאית חשופה בהיבטי הלבנת הון ומימון טרור. ממצאי הערכת הסיכונים, והמלצות הפיקוח לקידום הנושא ברמה הלאומית, הועברו לרשות.

בנוסף, על פי הסטנדרטים של ארגון ה-FATF המפקחים נדרשים לבצע הערכה ייעודית לסיכוני הלבנת הון ומימון טרור עבור התאגידים המפוקחים על ידם. בהתאם לכך, הפיקוח גיבש מתודולוגיה המותאמת למאפיינים הייחודיים של סיכוני הלבנת הון ומימון טרור. המתודולוגיה נגזרת ממתודולוגיה פיקוחית כוללת המבוססת על הערכה לסיכון המובנה, לאיכות ניהול הסיכון ולסיכון השיורי. ממצאי הערכת הסיכונים הוצגו בפני הבנקים והם יישמשו בין היתר כבסיס לקביעת מדיניות פיקוחית וסדרי עדיפויות, תוך יישום גישה מבוססת סיכון בניהול הסיכונים והקצאת משאבים יעילה להפחתת וניהול אפקטיבי של הסיכונים שזוהו.

משבר הקורונה - הסיכונים הפוטנציאליים לתאגידים בנקאיים בתחום איסור הלבנת הון ומימון טרור גדלו על רקע משבר הקורונה, נוכח שינויים שזוהו בסוג ובהיקף הפעילות של לקוחות עסקיים ופרטיים וניסיונות של גורמים עבריינים לניצול משבר הקורונה לביצוע פשיעה פיננסית ברמה לאומית ובינלאומית. על רקע זה, פרסם הפיקוח שני מכתבים פיקוחיים כלהלן:

- דגשים לניהול ומעקב אחר סיכוני הלבנת הון ומימון טרור על רקע משבר הקורונה, לרבות דרישה לוודא שאמצעי הניטור והבקורות שהתאגידים הבנקאיים מיישמים לצורך זיהוי פעילויות פיננסיות חריגות, יותאמו לשינויים שזוהו או לשינויים הצפויים בדפוסי הפעולה של הלקוחות על רקע המשבר.
- דגשים לניהול סיכוני מודל ושימוש בכלים טכנולוגיים וחדשניים בתחום איסור הלבנת הון ומימון טרור, לרבות דרישה לבחון את נאותות ואפקטיביות השימוש במודלים ובכלים טכנולוגיים, בהתאם לגישה מבוססת סיכון וכן לפעול על מנת להבטיח ניהול נאות של סיכוני מודל בתחום זה.

במקביל ובמטרה לאפשר לתאגידים הבנקאיים את הגמישות העסקית הנדרשת בעת הזו, וכן, כדי לסייע למשקי הבית ולעסקים לצלוח את התקופה המאתגרת הזו, בדומה לרגולטורים מקבילים בעולם, הפיקוח על הבנקים פרסם שורת הקלות רגולטוריות, בתחום איסור הלבנת הון ומימון טרור, על מנת להקל על משקי הבית והעסקים הקטנים ולהסיר חסמים רגולטוריים שיאפשרו בין היתר המשכיות השירותים הבנקאיים החיוניים.

⁹⁰ תיקון הוראת ניהול בנקאי תקין "פיקוח על שלוחות בחו"ל" משנת 2018.

פעילות הסדרתית - הפיקוח על הבנקים מקדם פעילות הסדרתית בתחום איסור הלבנת הון ומימון טרור, במטרה לחזק את ניהול סיכון הציות בבנקים, ולהקל על פעילותם של קבוצות ייעודיות שונות מול המערכת הבנקאית בישראל, כך למשל:

1. גיבוש אסדרה פיקוחית אחידה, בהיבטים של איסור הלבנת הון ומימון טרור, אשר תחול ביחס לכלל שירותי התשלום, כהגדרתם בחוק שירותי תשלום, התשע"ט -

2019, שניתנים על ידי תאגידים בנקאיים; האסדרה קובעת כי תחת מגבלות מסוימות המפורטות בהוראה, ניתן לפטור תאגידים בנקאיים מחלק מחובות צו איסור הלבנת הון החל עליהם, ולקבוע הסדרים חלופיים תחתם. אסדרה זו באה על רקע התפתחותם בישראל של שירותי תשלום מתקדמים, דוגמת אפליקציות התשלומים, במהלך השנים האחרונות, הן מבחינת היקפי הפעילות והן מבחינת האפשרויות לבצע תשלומים במסגרת רכישת מוצרים ושירותים בבתי עסק.

2. פרסם מכתב למערכת הבנקאית בנושא ביצוע העברות בנקאיות מול מוסדות

פיננסיים הפועלים באיחוד האמירויות הערביות, המתאר מספר צעדים ליצירת סביבת פעילות מופחתת סיכון בפעילות; זאת במטרה לאפשר קידום פעילות בנקאית שתתמוך בפעילות הכלכלית והמסחר בין המדינות, תוך ניהול סיכונים מוקפד המצריך הקצאת משאבים הולמים ללימוד הסביבה העסקית, היכרות עם המוסדות הפיננסיים הרלוונטיים, וביצוע בקורות שוטפות. זאת ועוד, הפיקוח על הבנקים עורך סקירות אודות המערכת הפיננסית והרגולציה בתחום איסור הלבנת הון ומימון טרור באיחוד האמירויות, בחרין, מרוקו וסודן.

3. פרסום הקלות (מתן פטור) בנוגע לחובה החלה על בנקים ברישום נהנים ובעלי שליטה

בחשבונות של גופים פיננסיים מוסדרים (נותני שירותי אשראי ופלטפורמות לתיווך אשראי), שקיבלו רישיון מאת רשות שוק ההון ושחל לגביהם צו איסור הלבנת הון ומימון טרור; זאת במטרה להקל על יכולת ניהול חשבונות לגופים אלה בבנקים. ההקלה הוסדרה במסגרת הוראת ניהול בנקאי תקין מס' 411, שעניינה "ניהול סיכונים איסור הלבנת הון ואיסור מימון טרור" (להלן: "ההוראה").

4. נקט בסדרת צעדים שנועדה לעודד את התחרות והחדשנות במערכת הבנקאית

בישראל, להקל על האתגרים העומדים בפני חברות הפינטק, לרבות בפעילותן מול המערכת הבנקאית, כך למשל:

- פרסם הנחייה לתאגידים הבנקאיים⁹¹ לקבוע מדיניות ונהלים לפתיחה וניהול חשבונות בנק עבור שירותים פיננסיים מוסדרים וסקר את מסמכי המדיניות של הבנקים בתחום תוך דגש על בחינת העילות לסירוב סביר לפתיחת חשבון וניהולו. מהסקירה עלה כי מדובר בטעמים לגיטימיים וסבירים לניהול הסיכונים של הבנקים. בהקשר זה יצוין כי הפיקוח ערך סקר לחברות פינטק, במטרה ללמוד על ההזדמנויות והאתגרים העומדים בפני חברות פינטק בממשק עם המערכת הבנקאית בישראל. מניתוח תוצאות הסקר עלה, בין השאר, כי חברות הפינטק משתפות פעולה עם בנקים לצורך הטמעת הטכנולוגיה שלהן בבנק וכי בנקים משקיעים בחברות פינטק. עם זאת, עדיין עומדים בפני חברות אלה מספר אתגרים אשר מעכבים את יכולת התפתחותן, המתייחסים לתהליכי ניהול חשבון בתאגיד הבנקאי

⁹¹ מכתב המפקחת על הבנקים מיום 15.04.2018 בנושא "פעילות התאגידים הבנקאיים מול לקוחות מסוג נותני שירותים פיננסיים מוסדרים ורכזי הצעה".

שמושפעים בעיקר מהיעדר צו איסור הלבנת על נותן שירות בנכס פיננסי ונותן שירותי תשלום והעדר רגולטור ייעודי לנותן שירותי תשלום.

- פתח מוקד סיוע, לחברות פינטק, שמטרתו לסייע לחברות הנתקלות בקשיים בתהליכי פתיחת חשבון בנק או ניהולו.

5. בוחן את ההתפתחויות בעולם בנושא המטבעות הקריפטוגרפיים בדגש על הרגולציה וניהול הסיכונים של המערכת הבנקאית, ופועל להסדרת הנחיות שתואמת את הסטנדרטים הבינלאומיים. הפעילות שמקורה בנכסים וירטואליים מגלמת בתוכה סיכונים שונים, שבגינם הזירה הבנקאית העולמית רואה פעילות זאת כפעילות בסיכון גבוה, לרבות לעניין סיכון איסור הלבנת הון ואסור מימון טרור. במהלך חודש פברואר 2021 אישרה ועדת החוקה, חוק ומשפט בהצעת צו איסור הלבנת הון לנותני שירותים פיננסיים,⁹² בהם גם נותני שירותים במטבעות וירטואליים. נכון למועד זה, לא חל צו אסור הלבנת הון על פעילותם של נותני שירותים במטבעות וירטואליים ולא ניתנו רישיונות לגופים אלו. בהיעדר רישוי וצו אסור הלבנת הון בתוקף על הפעילות, עמדת הפיקוח על הבנקים היא כי יש לנקוט בגישה זהירה ואין לחייב את הבנקים לתת שירותים הקשורים לנכסים וירטואליים לגוף, בין יחיד ובין תאגיד, שעיסוקו בנכסים וירטואליים. הציפייה היא כי בנק הבוחר לתת שירותים אלו, נדרש לפעול אגב ניהול סיכונים מושכל, לרבות ניטור הפעילות ברמה מספקת על מנת להבטיח כי אין בה בכדי לשמש להלבנת הון או למימון טרור. הפיקוח על הבנקים בוחן בימים אלו את ההשלכות של החלת משטר אסור הלבנת הון על נותני שירות אלו ואת הצעדים הנדרשים מול המערכת הבנקאית בתחום זה.

6. עדכון ההסדר לעניין פתיחת חשבון למבקש מקלט בישראל ולנהנה מהגנה זמנית; במסגרת ההסדר נוספו הבהרות בנוגע לפתיחת החשבון וניהולו, כך שיתאפשר למבקשי מקלט ולנהנים מהגנה זמנית, לפתוח חשבונות ולנהלם בצורה תקינה על-ידי הצגת האישורים המונפקים להם על-ידי רשות האוכלוסין וההגירה.

7. גיבוש "אמנת זמינות פיננסית" בשיתוף עם מערכת הבנקאות, שהיא אמנה וולונטרית, במטרה לצמצום תופעת אלימות כלכלית נגד נשים נפגעות אלימות, השוהות במקלטים ובדירות מעבר. במסגרת האמנה, מתאפשר לאותן נשים לבצע הליך מזורז לפתיחת חשבון, גם אם ברשותן מסמך זיהוי שאינו תעודת זהות כנדרש בצו איסור הלבנת הון.

6. חברות כרטיסי האשראי

סביבת הפעילות של חברות כרטיסי האשראי הולכת ומשתנה בקצב מהיר בשנים האחרונות. התחרות בתחומי ליבה של חברות כרטיסי האשראי: התשלומים, ההנפקה, הסליקה והאשראי, הולכת וגוברת, הן מצד בנקים וחברות כרטיסי אשראי אחרות והן מצד חברות האשראי החוץ בנקאי וגופים חוץ-בנקאיים נוספים. בנוסף, ישנן התפתחויות רגולטוריות וטכנולוגיות כמו גם שינויים בהעדפות ובהתנהגות הצרכן. לצד אלו, שתיים מתוך שלוש חברות כרטיסי האשראי, ישראלכרט ולאומוי קארד (ששינתה שמה ל"מקס" לאחר הפרדתה; להלן – 'מקס'), הופרדו מחברות האם הבנקאיות שלהן במסגרת החוק להגברת התחרות ולצמצום הריכוזיות בשוק הבנקאות בישראל (תיקוני חקיקה), התשע"ז-2017.

⁹² צו איסור הלבנת הון (חובות זיהוי, דיווח וניהול רישומים של נותני שירות בנכס פיננסי ונותני שירותי אשראי למניעת הלבנת הון ומימון טרור), התשפ"א-2020.

תוצאות פעילות חברות כרטיסי האשראי בשנת 2020 הושפעו באופן משמעותי ממשבר הקורונה, שהחל בישראל במרץ 2020. משבר זה הביא להאטה בפעילות הכלכלית במשק שלוותה בהטלת מגבלות במישורים השונים ויחד הובילו לצמצום משמעותי בצריכה הפרטית במהלך שנת 2020. צמצום הצריכה הפרטית התבטא בצמצום משמעותי בהיקפי הפעילות בכרטיסי אשראי, בעיקר במהלך תקופות הסגר. בנוסף, ההאטה במשק הביאה גם לצמצום ביתרת תיק האשראי הצרכני, בבנקים ובחברות כרטיסי האשראי.

א. אשראי

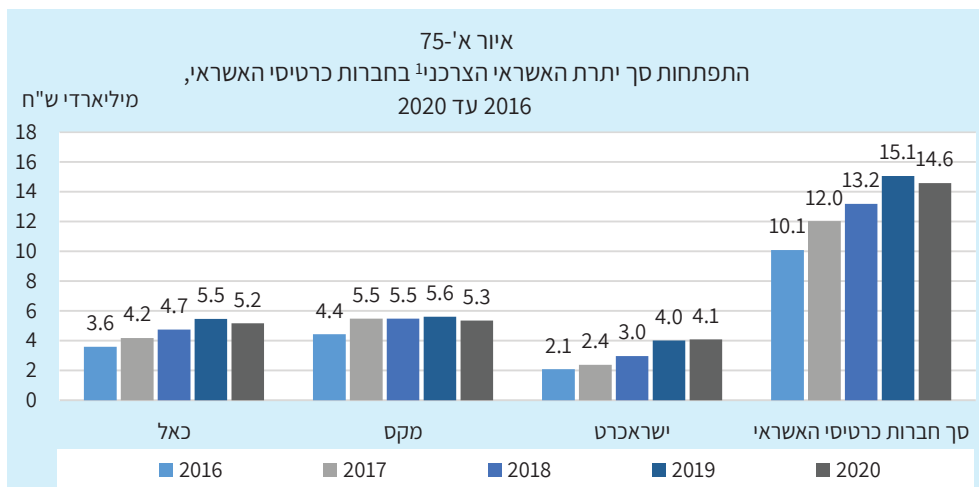
ההאטה בפעילות הכלכלית במשק, בעקבות משבר הקורונה, היא שהביאה, בין השאר, לירידה בביקוש לאשראי צרכני, בחברות כרטיסי האשראי בדומה לבנקים.

סך יתרת האשראי הצרכני (אשראי צרכני נושא ריבית באחריות החברה) בחברות כרטיסי האשראי בסוף השנה עמד על כ-14.6 מיליארדי ש"ח (איור א'-75), קיטון בשיעור של 3% לעומת סוף שנת 2019. בין חברות כרטיסי האשראי ניתן לראות כי קיימת מגמה מעורבת כך שבמקס ובכאל נצפית ירידה בסך האשראי הצרכני ואילו בישראל נצפית עליה קלה. ההאטה בפעילות הכלכלית במשק, בעקבות משבר הקורונה, היא שהביאה, בין השאר, לירידה בביקוש לאשראי צרכני, בחברות כרטיסי האשראי בדומה לבנקים. **ביטוי נוסף לקיטון בביקוש לאשראי הצרכני ניתן לראות גם בירידה בשיעור הריבית הממוצעת (שנתית) בכל חברות כרטיסי האשראי (איור א'-76).** זאת, במקביל להתאמת ניהול הסיכונים שנקטו כל נותני האשראי במשק, ובפרט הבנקים וחברות כרטיסי האשראי, על רקע אי הוודאות, שהביא איתו המשבר, בעת הערכת המצב הפיננסי העדכני של הלווה וכושר ההחזר הנגזר ממנו.

הבדלים בריבית הממוצעת בין חברות כרטיסי האשראי השונות משקפים, בין היתר, הבדלים ברמת הסיכון של לקוחות החברה.

הבדלים בריבית הממוצעת בין חברות כרטיסי האשראי השונות משקפים, בין היתר, ברמת הסיכון של לקוחות החברה (למשל: לקוחות מזדמנים נחשבים כלקוחות בסיכון גבוה יותר מאשר לקוחות מוצר, איתם יש לחברה היכרות מוקדמת) וברמת הסיכון של מוצרי החברה. ניתן לחלק את מוצרי האשראי הצרכני בחברות כרטיסי האשראי לשלושה סוגים עיקריים: אשראי לכל

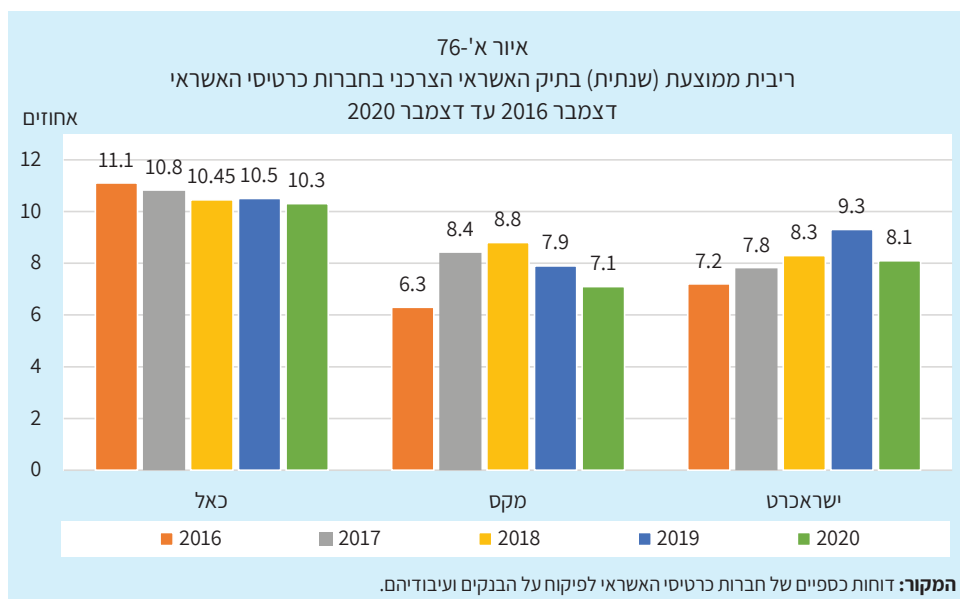
ירידה בסך יתרת האשראי בסך תיק הצרכני של חברות כרטיסי האשראי תוך מגמה מעורבת בין החברות

¹אשראי צרכני נושא ריבית, באחריות החברה.

המקור: דוחות כספיים של חברות כרטיסי האשראי לפיקוח על הבנקים ועיבודיהם.

ירידה בריבית הממוצעת על האשראי הצרכני בכל חברות כרטיסי האשראי עקב ירידה בביקוש וניהול הסיכונים מותאם

מטרה, אשראי מתגלגל⁹³ ואשראי בביטחון רכב. כל אחד מסוגי הפעילויות הללו מלווה ברמת סיכון שונה. אשראי בביטחון רכב הינו אשראי ברמת סיכון נמוכה יחסית, לאור קיומה של בטוחה כנגד האשראי שניתן, ובהתאם הריבית על אשראי זה הינה נמוכה מממוצע הריבית על סך תיק האשראי. מנגד, אשראי מתגלגל נחשב אשראי בסיכון גבוה, ועל כן הריבית המשולמת בגינו הינה גבוהה מהממוצע. בהתאם, **התפלגות תיק האשראי של החברות המופרדות משפיעה על גובה הריבית הממוצעת ושינויים בהתפלגות התיק יכולים להביא לשינויים בגובה הריבית הממוצעת.**

שיעור ההוצאה להפסדי אשראי⁹⁴ מסך האשראי הצרכני⁹⁵ עלה משמעותית בשנת 2020 (איור א'-77) וזאת כתוצאה מהגידול בסיכון האשראי של התיק עקב המשבר וחוסר הוודאות לגבי התפתחותו והשפעותיו על המשק. על אף העלייה בסיכון האשראי של התיק, לא באים לידי ביטוי בפועל, נכון להיום, כשלי אשראי משמעותיים, וייתכן כי הדבר נובע, בין היתר, מצעדי התמיכה במשק. נציין כי החל משנת 2017 חלה עליה בשיעור זה, בהשוואה לסוף שנת 2016, אשר משקפת, בין השאר את רצון של חברות כרטיסי האשראי לגוון את מקורות ההכנסה שלהן ולמצוא אפיקי אשראי מניבים יותר (הן מצד הפעילות והן מצד הלקוחות), וזאת במטרה לאמץ מודל עסקי חדש, בר קיימא על רקע סביבת הפעילות המשתנה.

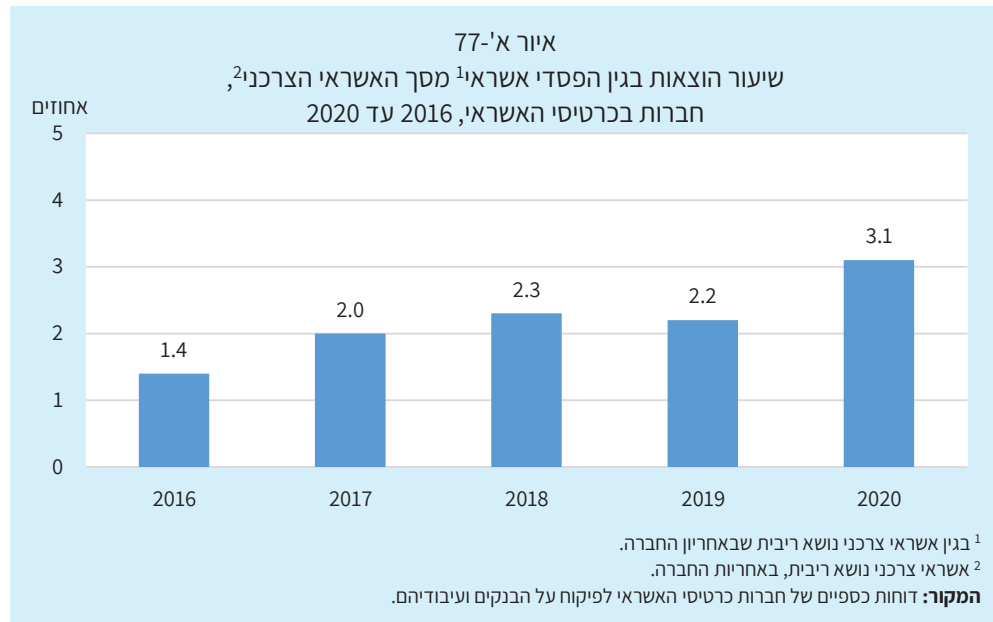
שיעור הכנסות הריבית נטו, בחברות המופרדות, מסך הכנסות החברה בסוף שנת 2020 הכפיל את עצמו בהשוואה לסוף שנת 2016 (איור א'-78). גידול זה נובע מהגידול באשראי הצרכני

שיעור ההוצאה להפסדי אשראי מסך האשראי הצרכני עלה משמעותית בשנת 2020 כתוצאה מהגידול בסיכון האשראי של התיק עקב המשבר וחוסר הוודאות לגבי התפתחותו והשפעותיו על המשק.

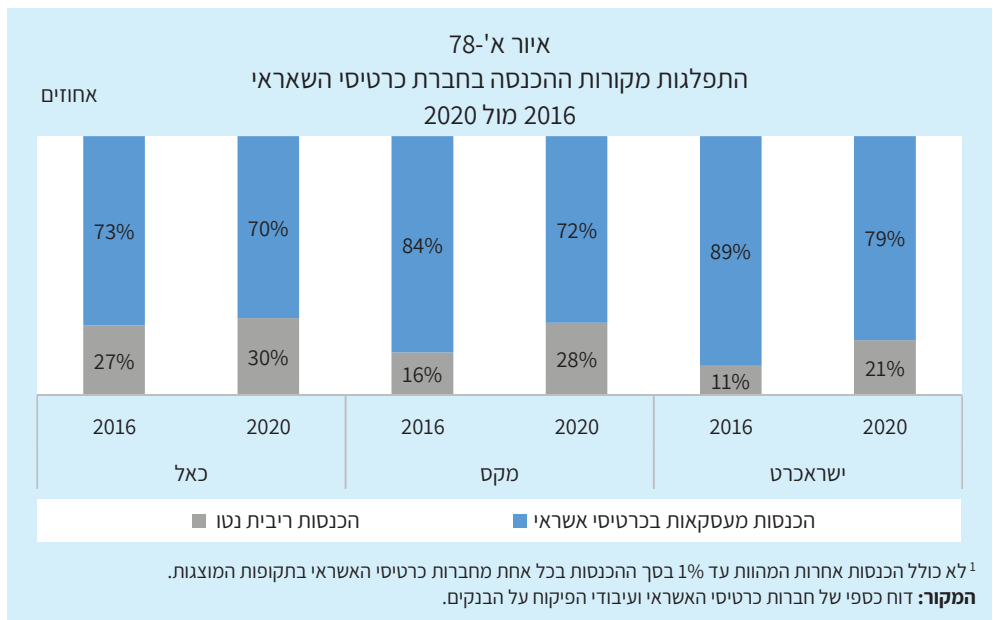
⁹³ אשראי מתגלגל: בעת שימוש בכרטיס אשראי נקבעת מראש מסגרת אשראי לשימוש בעל הכרטיס. בתאריך הפירעון החודשי, בעל הכרטיס יכול לבחור לפרוע סכום חלקי מסך החיוב בגין העסקאות ואת היתרה, שלא נפרעה, להעביר לחיוב של החודש הבא. בגין דחיית הפירעון לחודש הבא, קרי "גלגול האשראי", הלקוח ישלם ריבית.

⁹⁴ צרכני, נושא ריבית, באחריות החברה.

⁹⁵ נושא ריבית באחריות החברה.

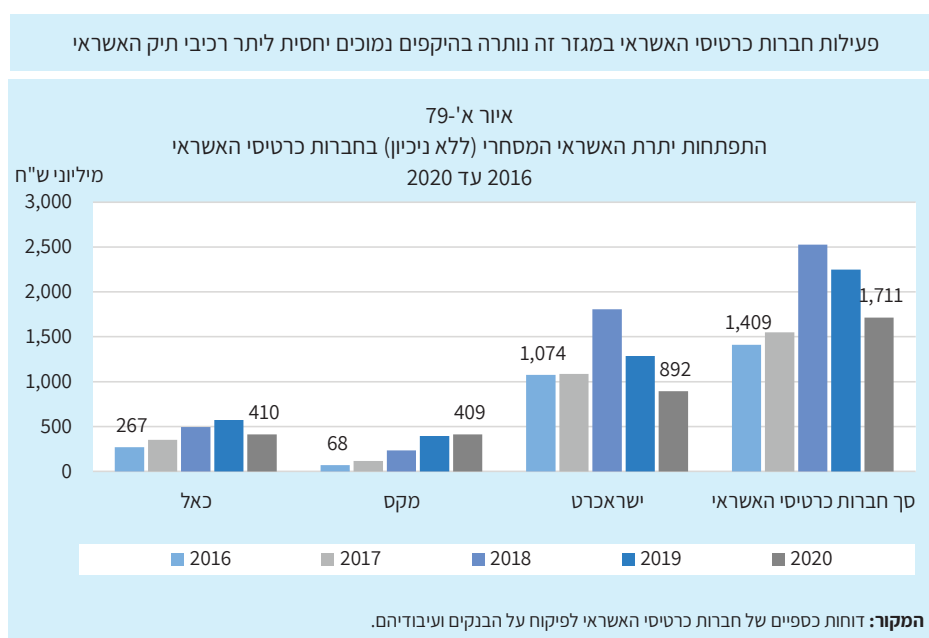
משקלן של הכנסות הריבית נטו בחברות המופרדות גדל בעיקר לאור הגידול ביתרת
האשראי הצרכני של אלו

שבאחריות החברה בתקופה שלאחר ההפרדה מקבוצות האם במקביל לירידה בהכנסות מעמלות בשל הפחתה רגולטורית בעמלה הצולבת ושחיקת מרווח הסליקה. ניתן לראות שבחברת כאל שיעור הכנסות הריבית נטו בסוף שנת 2020 עלה מעט, בהשוואה לסוף שנת 2016, אך מבנה ההכנסות נותר דומה.

לשם השלמת התמונה, נציין כי **פעילות חברות כרטיסי האשראי במגזר האשראי המסחרי, בדומה לשנים שקדמו להפרדה, נותרה בהיקפים נמוכים יחסית ליתר רכיבי תיק האשראי.** בשנת 2020 נצפתה מגמה מעורבת ביתרות תיק האשראי המסחרי בחברות כרטיסי האשראי אשר באה לידי ביטוי בקיטון ביתרות האשראי של ישראלכרט ושל כאל לעומת עליה קלה במקס (איור א'-79). בשנת 2020 מקס וכל קיבלו את אישור משרד האוצר לתת הלוואות בערבות מדינה במסגרת הקרן הייעודית לעסקים קטנים ובינוניים שהקים משרק האוצר, כאשר נכון ליום 31.12.2020 סכומי ההלוואות בערבות מדינה שהועמדו על-ידי מקס ועל-ידי כאל עומד על כ-75 מיליון ש"ח וכ-34 מיליון ש"ח בהתאמה.

פעילות חברות כרטיסי האשראי במגזר האשראי המסחרי, בדומה לשנים שקדמו להפרדה, נותרה בהיקפים נמוכים יחסית ליתר רכיבי תיק האשראי.

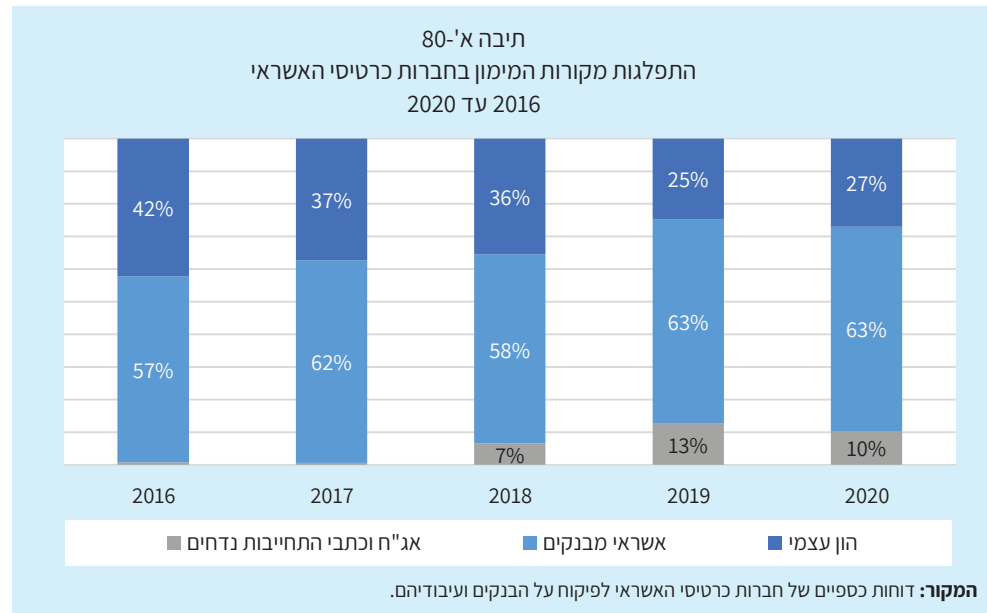

ב. מקורות מימון

חברות כרטיסי האשראי נדרשות ברמה תוך-חודשית למקורות מימון שונים עבור ניהול תזרים המזומנים בפעילויות הליבה שלהן: הנפקת כרטיסים (הן בערבות בנקים והן באחריות החברה) וסליקת עסקאות. בטווח הבינוני הצורך למקורות המימון הינו עבור פעילות מתן אשראי (נושא ריבית שבאחריות החברה) צרכני ומסחרי. מקורות המימון של החברות מורכבים ממקורות עצמאיים (הון עצמי) וממקורות חיצוניים (אשראי מבנקים ומוסדיים ואג"ח). **במהלך השנים האחרונות השתנה מעט מבנה מקורות המימון של חברות כרטיסי האשראי ונכון לסוף שנת 2020 כ-10% מסך מקורות המימון מגיע מהנפקות אג"ח (איור א'-80).** שינוי זה מקורו בהפרדת שתיים מחברות כרטיסי האשראי, וברצון של שלושת החברות לגוון את מקורות המימון החיצוניים שלהן.

במהלך השנים האחרונות השתנה מעט מבנה מקורות המימון של חברות כרטיסי האשראי תוך שהן מרחיבות את משקל המימון משקור בהנפקת אג"ח.

שינוי בשנים האחרונות במבנה מקורות המימון המתבטא בגידול בחלקן של הנפקות האג"ח

ג. הנפקה וסליקה

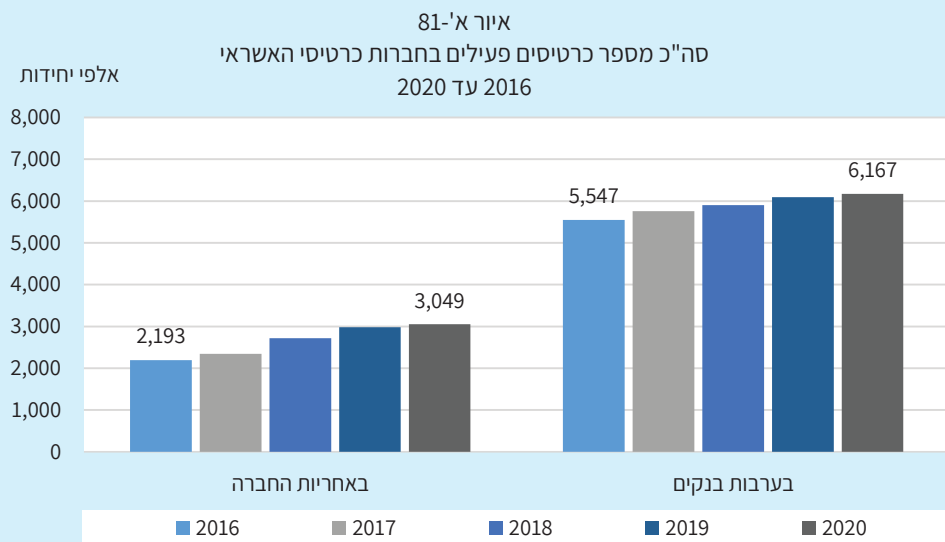
מספר כרטיסי האשראי הפעילים בחברות כרטיסי האשראי צומח באופן עקבי בשנים האחרונות (איור א'-81), הן בכרטיסים שבאחריות החברה והן בכרטיסים שבערבות בנקים, ונכון לדצמבר 2020 הוא עומד על למעלה מ- 9.2 מיליוני כרטיסים. הצמיחה במספר הכרטיסים, בפרט בכרטיסים החוץ-בנקאיים, מעידה על רצון של חברות כרטיסי האשראי להגדיל את ההכנסות מעמלות בגין פעילות בכרטיסי האשראי – עמלת מנפיק, עמלת שירות ועמלות בגין עסקאות בחו"ל. ישראל כרטס מחזיקה בנתח השוק המשמעותי בכרטיסים שהינם בערבות בנקים ואילו כאל מחזיקה את נתח השוק המשמעותי בכרטיסים שהינם באחריות החברה (איור א'-82). על רקע הפרדת החברות נדרשו בנק פועלים ובנק לאומי לעבוד עם מספר גופי תפעול לכרטיסים הבנקאיים (כרטיסים בערבות בנקים) של לקוחותיהם ולכן ייתכן ונראה שינויי בנתחי השוק של החברות בכרטיסים שבערבות בנקים.

הכנסות חברות כרטיסי האשראי מעסקאות בכרטיסי אשראי מגיעה מהכנסות בגין מחזיקי כרטיסי אשראי ומעמלות מבתי עסק. סך ההכנסות בגין מחזיקי כרטיסי אשראי בשנת 2020 עמד על כ-1.7 מיליארדי ש"ח (איור א'-83) והיה נמוך בכ-17% מהכנסות אלו בשנת 2019. עיקר הירידה מגיע מצמצום משמעותי של היקפי הפעילות בכרטיסי אשראי, בפרט בתקופות בהן הוטלו מגבלות תנועה במשק, בארץ ובחו"ל. באופן דומה גם בהכנסות מבית עסק ניכרת ירידה בשנת 2020 (איור א'-84) אשר מקורה בירידה בהיקף הפעילות בכרטיסי אשראי לאורך המשבר. כמו כן, הושפעה הירידה בהכנסות מבית עסק מהרגולציה על העמלה הצולבת (שהיא חלק מההכנסות מבית העסק). **העמלה הצולבת הממוצעת נמצאת במגמת ירידה לאורך השנים**

הצמיחה במספר הכרטיסים, בפרט בכרטיסים החוץ-בנקאיים, מעידה על רצון של חברות כרטיסי האשראי להגדיל את ההכנסות מעמלות בגין פעילות בכרטיסי האשראי.

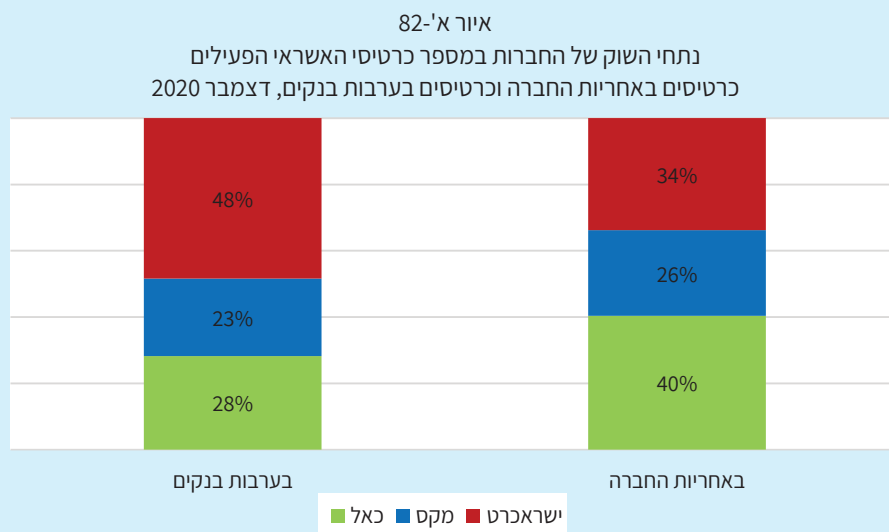
עיקר הירידה בהכנסות מעסקאות בכרטיסי אשראי מגיע מצמצום משמעותי של היקפי הפעילות בכרטיסי אשראי, בפרט בתקופות בהן הוטלו מגבלות תנועה במשק, בארץ ובחו"ל.

גידול עקבי במספר הכרטיסים הפעילים בשנים האחרונות, בין השאר לצורך הגדלת ההכנסות ממחזיקי

המקור: דוחות כספיים של חברות כרטיסי האשראי לפיקוח על הבנקים ועיבודיהם.

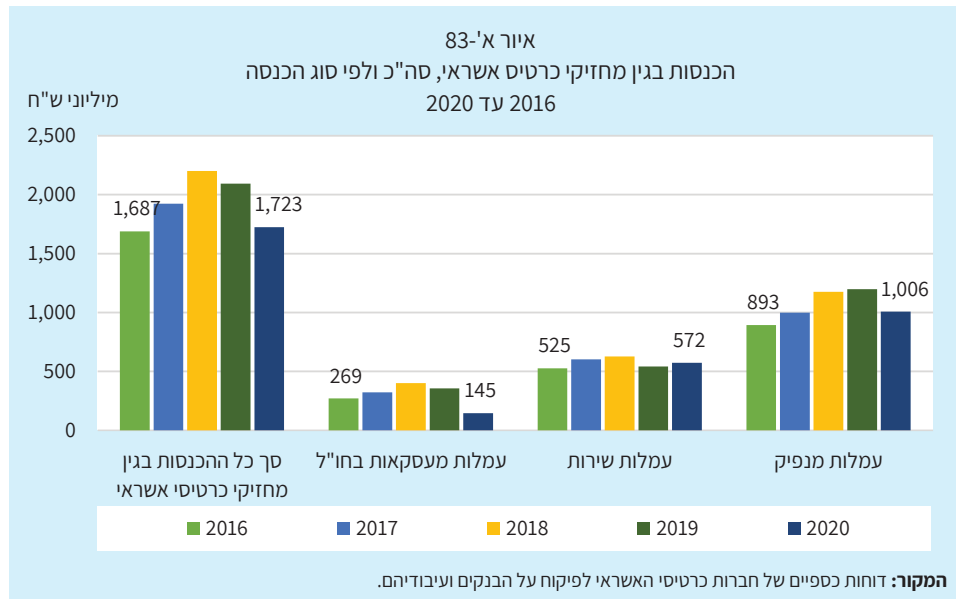
ישראל כרטיס מחזיקה בנתח השוק המשמעותי בכרטיסים שהינם בערבות בנקים ואילו כאל מחזיקה את נתח השוק המשמעותי בכרטיסים שהינם באחריות החברה

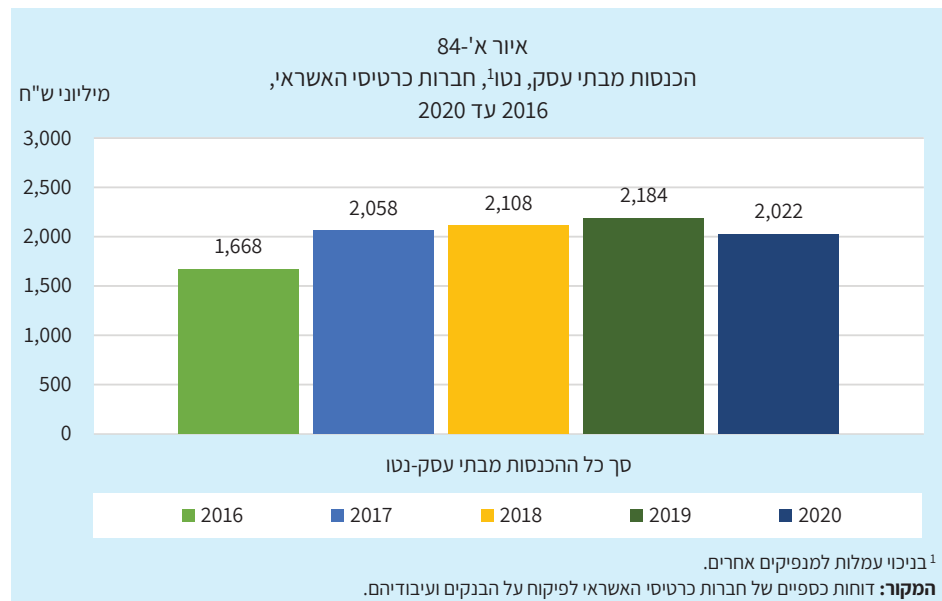
המקור: דוחות כספיים של חברות כרטיסי האשראי לפיקוח על הבנקים ועיבודיהם.

האחרונות (איור א'-85), בין השאר כתוצאה מצעדים רגולטוריים שננקטו.⁹⁶ ניתן לראות גם כי כבר בתקופה שקדמה למתווה ההפחתה הרגולטורי בעמלת הסליקה נראית ירידה בעמלות הסליקה, ככל הנראה עקב התגברות התחרות בתחום.

ירידה משמעותית בהכנסות בגין מחזיקי כרטיס בעקבות השפעות המשבר על אופי הצריכה הפרטית לאורכו

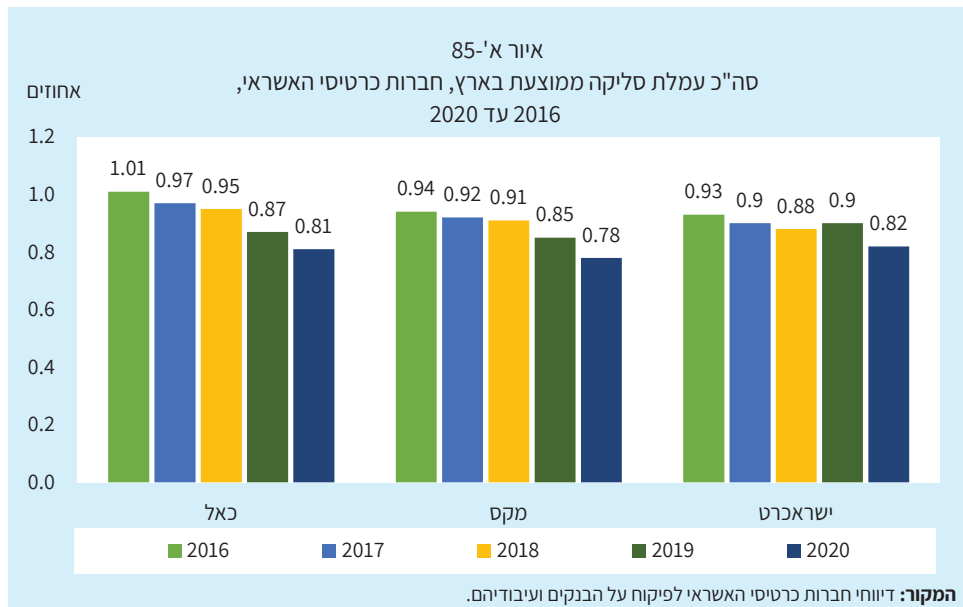

ירידה גם בהכנסות מבית עסק בשנת 2020 עקב המשבר וצעדים רגולטוריים שננקטו

⁹⁶ המתווה להפחתת העמלה הצולבת פורסם על ידי בנק ישראל ביום 25 בפברואר 2018. המתווה מגדיר ירידה הדרגתית של העמלה הצולבת עד שיעור של 0.5% עד יום ה-1 בינואר 2023.

ירידה עקבית בעמלת הסליקה בכל החברות, עקב צעדי רגולציה שונים

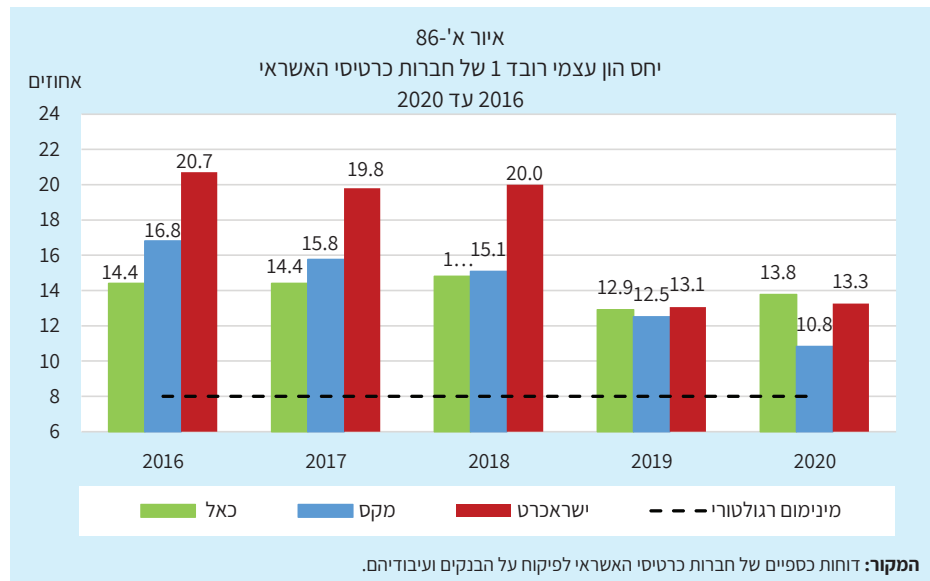
ד. רווחיות והון

חברות כרטיסי האשראי שומרות על יחסי הון יציבים וגבוהים מעל למינימום הרגולטורי הנדרש (איור א'-86). עם זאת, במהלך 2020 יחס ההון העצמי רובד 1 בחברת מקס ירד בכ-1.7 נקודות אחוז ועמד על כ-10.8% בסוף שנת 2020 עקב חלוקת דיבידנד בסך 250 מיליון ש"ח במהלך הרבעון הראשון של שנת 2020. בחברת כאל עלה יחס ההון העצמי רובד 1 בכ-0.9 נקודות אחוז ועמד בסוף שנת 2020 על יחס של כ-13.8%. עליה זו מוסברת בעיקר על-ידי גידול בהון עצמי רובד 1 בשיעור של כ-6% במהלך שנת 2020. בקרב קבוצת ישראלכר, נותר יחס זה ללא שינוי ניכר.

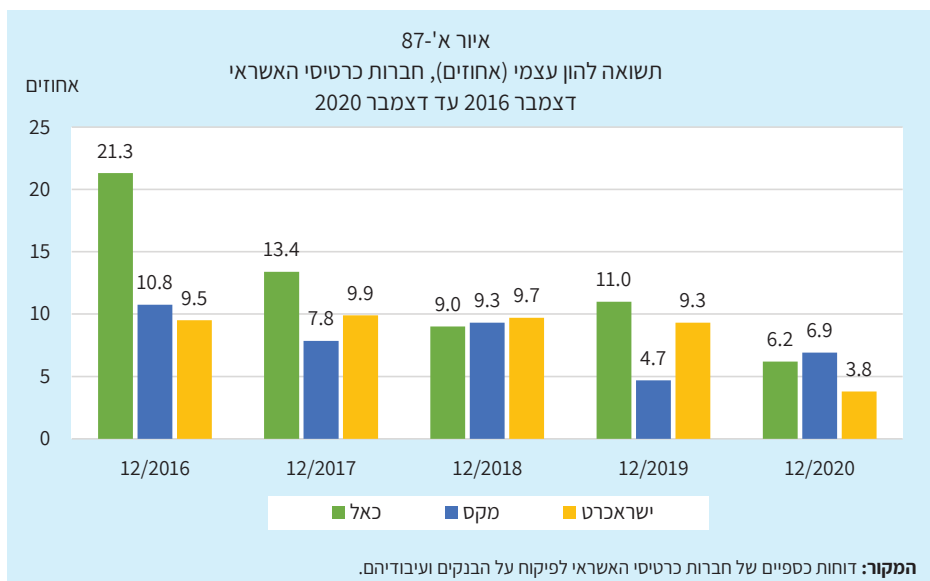
בבחינת התפתחות התשואה להון בקרב חברות כרטיסי האשראי, ניכרת שונות בין החברות (איור א'-87). בחברות ישראלכר וכאל עמדה התשואה להון בסוף שנת 2020 על כ-3.8% וכ-6.2%, בהתאמה, ירידה של 0.5 ו-4.8 נקודות אחוז, בהתאמה. הירידה בתשואה להון בשנת 2020 בקרב שתי החברות הושפעה, בין היתר, מהירידה ברווח הנקי (איור א'-88). מנגד, בחברת מקס עלתה התשואה להון בכ-2.2 נקודות אחוז ועמדה על כ-6.9% בסוף שנת 2020. העלייה במקס הושפעה משמעותית מאירוע בעל אופי חד פעמי במהלך השנה, שהשפיע על הרווח הנקי של החברה, כתוצאה מרווח הון ממימוש האחזקה בשופרסל פיננסים בסך של 61 מיליון ש"ח לפני השפעת מס וכ-47 מיליון ש"ח נטו ממס. נטרול השפעה זו, שיעור התשואה להון בשנת 2020 עמד על 3.6% בהשוואה לתשואה להון של 7.2% בתקופה המקבילה אשתקד.

הירידה בתשואה להון בקרב חברות כרטיסי האשראי הושפעה מהירידה ברווח הנקי.

מגמה מעורבת בין חברות כרטיסי האשראי בדבר התפתחות יחס ההון העצמי רובד 1

במהלך שנת 2020 חל צמצום משמעותי בתשואה להון בחברת ישראלכרט

ירידה ברווח הנקי של ישראלכרט ושל כאל עקב השפעות המשבר, עליה במקס עקב רווח הון חד-פעמי

